

Plemstvo Požeške županije u srednjem vijeku kao historiografski problem

Benčić, Tihana

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:515150>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

Tihana Benčić

**PLEMSTVO POŽEŠKE ŽUPANIJE U SREDNJEM VIJEKU KAO
HISTORIOGRAFSKI PROBLEM**

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Neven Budak

Zagreb, rujan 2019.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	3
1.1. Struktura i metodologija.....	3
1.2. Plemstvo.....	4
1.3. Požeška županija	7
2. Pregled historiografije.....	11
3. Postanak i etničko podrijetlo plemstva	25
4. Političko djelovanje plemstva.....	30
4.1. Odnos prema kruni.....	30
4.1.1. Ban Borić.....	30
4.1.2. Berislavići Grabarski i Dessewffy Cernički.....	33
4.1.3. Ostalo plemstvo	39
4.2. Odnos prema Crkvi	43
4.3. Odnos prema utvrdi i županiji.....	47
5. Društveni i pravni status plemstva.....	50
5.1. Velikaši i srednje plemstvo	50
5.3. Niže plemstvo.....	57
5.4. <i>Iobagiones castri</i> i ostale privilegirane skupine.....	58
4.5. Položaj plemkinja.....	60
6. Rodbinski odnosi	65
7. Zaključak.....	74
8. Sažetak	76
9. Summary.....	77
10. Literatura.....	78

1. Uvod

1. 1. Struktura i metodologija

Plemstvo je kao značajna društvena skupina, koja je posjedovala veliku političku, gospodarsku, društvenu i vojnu moć, bilo predmetom historiografskog interesa od samih početaka historije kao znanstvene discipline. Proučavanje plemstva kao društvene elite na prostoru srednjovjekovnog Međurječja donekle je zanemareno u odnosu na istraživanja plemstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj ili Dalmaciji. Međutim, Požeška je županija po broju historiografskih radova nešto više istražena u odnosu na druge županije tog prostora, zbog čega nastaje potreba za preglednim radom koji bi ih predstavio, analizirao i kontekstualizirao u skladu sa suvremenom kritičkom historiografskom analizom.

U okvir istraživanja ulaze historiografski radovi hrvatskih povjesničara pisani od 19. stoljeća do danas koji su se izravno ili neizravno bavili plemstvom. Cilj ovog rada je napraviti pregled dosadašnjih radova i interpretacija povjesničara te ih kritički analizirati. Istaknut ću najvažnija pitanja i teme kojima su se povjesničari bavili te pokazati kako su se metodološke postavke i predmet interesa mijenjali kroz određena razdoblja. Posebno ću obratiti pažnju na specifičnosti, odnosno sličnosti i razlike pojedinih radova, kao i njihove pristupe, metodologiju i interpretaciju teme kojom su se bavili. Faktografski, kao i stilski analizirat ću pojedine tekstove kako bi se bolje istaknule teme i način bavljenja njima.

Osim djela kojima je primarna tema požeško plemstvo analizirat ću i radove koji se njime bave usputno; kroz povijest određenog mjesta, povijesno-topografske radove, preglede političke povijesti te radove ostalih znanstvenih disciplina kao što su povijest umjetnosti, arheologija ili burgološki radovi koji proučavanjem materijalnih ostataka daju podatke o plemstvu.

U uvodnom dijelu prvo ću dati pregled značajki plemstva kao društvene skupine te dati kratki uvid u dosadašnja istraživanja plemstva u hrvatskoj historiografiji kako bi se dao širi kontekst istraživanja. Zatim ću ukratko predstaviti povijest Požeške županije, kao i njezino geografsko određenje kako bi se odredio prostorni okvir. U drugom poglavlju kronološki ću prikazati analiziranu literaturu kako bi se što bolje predstavile sadržajne i metodološke promjene u pristupu

proučavanju plemstva. U glavnom dijelu rada predstaviti ću nekoliko tema koje su se izdvojile prilikom istraživanja literature. Prvo ću prikazati razmišljanja povjesničara o postanku plemstva kao i etničkoj pripadnosti, a zatim o političkom djelovanju i odnosu prema kruni, Crkvi i županiji, s obzirom na to da je politička povijest bila jedna od najzastupljenijih tema. Nadalje ću analizirati radove vezane uz društveni i pravni status plemića, kao i plemkinja te posjedovne odnose plemića. Zadnje poglavlje baviti će se radovima vezanim uz rodbinske i obiteljske odnose plemstva.

1.2. Plemstvo

U srednjovjekovnom Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu plemstvo se temeljilo na rodovskoj organizaciji, a pri tome se rodom smatra „oblik obiteljske strukture koji se temelji na stvarnom ili izmišljenom podrijetlu od zajedničkog pretka čiji članovi zajednički posjeduju neku imovinu i žive u zajedničkom domaćinstvu“.¹ Rod se sastoji od više generacija koje su podijeljene na pobočne ogranke, a takav oblik tipičan je za zemlje srednje Europe, posebno za Poljsko i Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo. Osim toga, za te je zemlje karakterističan veći broj pripadnika plemstva u odnosu na ostale europske zemlje, zbog čega se u literaturi ustalio naziv „zemlje brojnog plemstva“. U rubnim područjima ovih kraljevstava ovakav se sustav održao duže nego u centralnima, a prema nekim mišljenjima razlog tomu je slabiji utjecaj centralne vlasti te potreba za većim brojem ratnika na granici, s obzirom na to da je plemstvo predstavljalo osnovnu vojnu snagu.²

Za plemstvo navedenih kraljevstava karakteristična su određena obilježja. Umjesto dinastičkog roda koji je bio tipičan za zapadnoeuropske zemlje, ovdje se razvijaju *generationes* ili *genera*,³ koji se u hrvatskim izvorima te prijevodima u historiografiji javljaju pod nazivima pleme, hiža ili koljeno.⁴ U hrvatskim se zemljama ovakav model zadržao do početka osmanlijskih napada kada plemstvo započinje migracije prema sjeveru i zapadu. Osim toga, ovaj je sustav tijekom kasnog

¹ Damir Karbić, „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo. Pokušaj analize“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 16 (1998): 73.

² Isto, 73-74.

³ Karbić, „Plemstvo – definicija, vrste, uloga“, *Povijesni prilozi* 31 (2006): 20.

⁴ Karbić, „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo“, 82.

srednjeg vijeka nadopunjen i drugim organizacijskim oblicima kao što su plemićke općine, plemićke župe ili manje jedinice roda, obitelji.⁵

Na prostoru današnje Slavonije rodovi su bili organizirani prema agnatskom principu, odnosno pripadnost rodu određivala se prema muškoj silaznoj liniji, no s vremenom dolazi do određenih promjena u njihovoj strukturi koje se mogu podijeliti na nekoliko faza. Dok se u prvoj fazi plemići pri identifikaciji pozivaju na začetnika svoje loze pri čemu se vidi fokus na krvnoj srodnosti (u izvorima se navodi izričaj *de genere* ili *fratres generationales* – rodovska braća), od prve polovice 14. stoljeća temelj veze među članovima postaje zajedničko vlasništvo nad posjedima te se plemići počinju označavati prijedlogom *de* i nazivom sjedišta svog roda (u izvorima se spominje pojam *fratres condivisionales* – diobena braća). Povezano s procesom promjene identificiranja u izvorima, od kasnog srednjeg vijeka plemstvo je bilo prvenstveno definirano posjedovanjem zemlje, koje je ujedno činilo materijalnu sigurnost i temelj moći, a to je bilo i pravno definirano dekretom Ladislava IV. iz 1283. godine. Krajem 15. stoljeća i u prvoj polovici 16. događa se još jedna promjena u strukturi, a to je dijeljenje grana pojedinog roda na manje jedinice, obitelji. One se nazivaju prema svome začetniku; prema imenu koje je nosio ili prema funkciji koju je obavljao. Moguće je da je razlog tome gubitak posjeda povezan s napadima Osmanlija te se zato težište ponovno stavlja na krvno srodstvo.⁶

Što se tiče klasifikacije plemstva, prema posjedovanju i bogatstvu postojali su velikaši te srednje i niže plemstvo, iako su formalno-pravno bili izjednačeni te je tako bila moguća vertikalna društvena mobilnost. Primarno su bili definirani posjedovanjem i vlasništvom nad zemljom te su posjedovali poseban pravni status.⁷ Postojale su i privilegirane skupine poput gradokmetova (*iobagiones castri*), kraljevskih službenika (*servientes regis*), predijalaca i drugih koje su se do sredine 14. stoljeća uklopile u širi pojam plemstva.⁸

U odnosu na ostale društvene skupine plemstvo je vrlo dobro dokumentirano, a i smatralo se vodećom društvenom grupom, zbog čega je još od srednjeg vijeka postojao interes za stvaranjem djela o njima, kao što su srednjovjekovne kronike. Međutim, radovi do 19. stoljeća obilježeni su

⁵ Karbić, „Plemstvo – definicija, vrste, uloga“, 20.

⁶ Marija Karbić, „Plemićki rodovi i velikaši slavonskog srednjovjekovlja“, u: *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*, 1. svezak, ur. Božo Biškupić, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2009., 247-248.

⁷ Borislav Grgin, „Plemićki rod Deževića Cerničkih u kasnome srednjem vijeku“, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi* 1 (2012): 7.

⁸ Karbić, „Plemstvo – definicija, vrste, uloga“, 18.

nekritičkim metodama te željom za uzdizanjem pojedine velikaške obitelji pod čijim je patronatom pisano. Od 19. stoljeća prestaje se s težnjom nekritičkog uzdizanja plemstva te se tada težište prebacuje prema političkoj povijesti, kao i prikupljanju različitih biografskih, genealoških te heraldičkih podataka, dok se manje pažnje posvećuje analizi društvenih struktura.⁹ U razdoblju Jugoslavije tijekom pedesetih godina unutar istraživanja gospodarske i društvene povijesti plemstvo se počinje proučavati u novim okvirima, no nakon toga dolazi do metodološke stagnacije.¹⁰

Do modernizacije istraživanja dolazi krajem sedamdesetih godina kada se historiografija počinje otvarati zapadnim utjecajima, posebno francuske historiografije te Georges Dubyaja. Njegova je monografija o pokrajini Mâconnais¹¹ postavila temelje za povijesno-antropološki pristup plemstvu te otvorila pitanja poput proučavanja, ne samo pravnog položaja i obiteljskih struktura, nego i svijesti, svakodnevice i mentaliteta plemstva. Osim njega, utjecaj je izvršio i mađarski povjesničar Erik Fügedi svojim djelom o ugarskoj plemićkoj obitelji Elefánthy¹² čime je postavio nova istraživačka pitanja i pristupio proučavanju plemstva na dotad nov način, koristeći se rezultatima antropologije i sociologije i time u većoj mjeri prekinuo sa starim metodama i pitanjima usmjerenim k sferi političke povijesti.¹³ Od kraja 20. stoljeća pa sve do danas povećava se interes za proučavanje srednjovjekovnog plemstva te se izrađuje veći broj monografija, disertacija i ostalih radova o pojedinim plemićkim rodovima, obiteljima ili pojedincima.¹⁴

⁹ Marija Karbić, *Plemićki rod Borića bana. Primjer plemićkog roda u srednjovjekovnoj Požeškoj županiji*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013., 17.

¹⁰ Antun Nekić, „Problem „linearnosti“ i „normativnosti“ u istraživanju srednjovjekovnih plemićkih srodničkih zajednica“, u: *Zbornik radova s prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci*, ur. Kosana Jovanović i Suzana Miljan, Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 2014., 74.

¹¹ Georges Duby, *La Société aux XIe et XIIe siècles dans la région Mâconnais*, Paris: A. Colin, 1953.

¹² Erik Fügedi, *The Elefánthy. The Hungarian Nobleman and his Kindred*. Budimpešta: Central European University Press, 1998.

¹³ Nekić, „Problemi „linearnosti“ i „normativnosti“, 74.

¹⁴ Za pregled zapadnoeuropske, mađarske, poljske i hrvatske historiografije o plemstvu vidi: Marija Karbić, *Plemićki rod Borića bana*, 17-34. Za pregled historiografije o plemstvu Slavonije korisni su i sljedeći pregledi literature; Marija Karbić – Damir Karbić, „Pregled literature o plemstvu na području Slavonije, Srijema i Baranje tijekom srednjeg vijeka“, *Scrinia Slavonica* 1 (2001): 377-387; Damir Karbić, „Plemstvo – definicija, vrste, uloga“, *Povijesni prilozi* 31 (2006):11-21; Marko Jerković, „Plemstvo Križevačke županije u srednjem vijeku – uvod u problematiku i historiografski pregled“, *Povijesni prilozi* 34 (2008): 45-67.

1.3. Požeška županija¹⁵

Požeška županija smještena je na južnom dijelu Panonske nizine te je u srednjem vijeku obuhvaćala veći dio današnje Požeško-slavonske županije i dio Brodsko-posavske. Okružena je zapadnoslavonskim gorjem; Dilj gorom i Požeškom gorom na jugu, na zapadu Psunjem, a na sjeveru Papukom, Krndijom i Ravnom gorom.¹⁶ Točne granice u izvorima se nigdje ne spominju, a tijekom čitavog srednjeg vijeka bile su nestalne, pa su se tako pojedini posjedi na sjeverozapadu i istoku uslijed promjene vlasništva smještali u Vukovsku ili Križevačku županiju. Takav je bio slučaj s benediktinskim samostanom Bijela, posjedom kod Sirača, kao i s Levanjskom Varoši na istoku. Može se reći kako je Požeška županija zauzimala prostor od Papuka i Krndije na sjeveru do Save na jugu te od potoka Lijesnice (današnje Slobostine), Psunja i Ravne gore na zapadu do Dilj gore, Londže i Vuke na istoku.¹⁷

U historiografiji postoje različita mišljenja o tome kada se na prostoru današnje Slavonije počinje organizirati županijsko uređenje te nije poznato nastaju li županije u 12. stoljeću u vrijeme Arpadovića ili se nastavljaju na već ranije poznat oblik udruživanja. Nada Klaić smatra kako su županije osnivane na ranijoj slavenskoj osnovi te da proces organiziranja započinje u doba Ladislava I. Osim toga, navodi kako su nazivi županija stariji od razdoblja ugarskog širenja vlasti na Međurječje te da su gradovi među kojima je i Požega već od 11. stoljeća činili središta županija. Ivan Beuc piše kako do kraja 12. stoljeća nema izvora o kraljevskim utverdama s komesom na čelu i da proces nije mogao započeti u doba Ladislava te kako su to prije bile teritorijalno-upravne jedinice na čelu sa županom, a od 12. stoljeća prevladava ugarska terminologija.¹⁸ Borislav Grgin smatra kako je to proces naslijeđen otprije, koji u 12. stoljeću poprima ugarsku terminologiju te se u novi državni sustav uklapao kontinuirano od početka ugarske vlasti.¹⁹ U počecima razvoja županija sav teritorij bio je nominalno kraljevski patrimonij s utvrdom kao središtem županije, iako se nastavljao na već postojeći utjecaj tadašnjeg slavenskog stanovništva, no tijekom 12.

¹⁵ Za pregled historiografije o Požeškoj županiji vidi: Borislav Grgin, „Hrvatska historiografija o Požegi i Požeškoj županiji u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“, *Scrinia Slavonica* 8 (2008): 113-132.

¹⁶ Ratko Vučetić, „Prostorni razvoj grada do 19. stoljeća“, u: *Kulturna baština Požege i Požeštine*, ur. Natalija Čerti, Požega: Spin Vallis, 2004., 120.

¹⁷ Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210. – 1536.)*, Jastrebarsko: Naklada Slap, 2004., 15.

¹⁸ Borislav Grgin, „Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“, u: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Franko Mirošević, Zagreb: Školska knjiga, 1996., 22.

¹⁹ Isto.

stoljeća započinje proces raspadanja kraljevskih županije i slabljenje njegovog utjecaja zato što je većina teritorija darovnicama prelazila u ruke Crkve, velikaša, viteških redova i plemića. Time su oni dobivali određena prava kao što su izuzeća od kraljeve nadležnosti, kraljevska i županska prava u sudstvu, poreznim davanjima i službama.²⁰

Županije su se formirale oko utvrda ili burgova koje su imale upravnu, pravnu, vojnu, ekonomsku i crkvenu funkciju, a često se uz utvrde formiraju i podgrađa te tako nastaju gradovi. Požeška županija prvi se put javlja 1210. u ispravi kralja Andrije II. u kojoj se zemlja Lijesnica izuzima iz nadležnosti županije (*de comitatu de Posega*) i daje templarima.²¹ Središte Požeške županije bila je utvrda Požegavar (*castrum de Posega*), smještena na brežuljku gdje je danas gradsko šetalište ispod kojeg prolazi ključna komunikacija kotlinom između Požeške gore i Orljave.²² Prvi se put spominje u buli pape Honorija III. iz 1227. u kojoj se potvrđuje kupnja utvrde kaločkom nadbiskupu Ugrinu za potrebe borbe protiv patarenskih heretika iz Bosne. Međutim, postoje i raniji izvještaji u kojima se javlja utvrda Požega u čiju se vjerodostojnost sumnja. Riječ je o izvještaju ugarskog kroničara Anonima koji navodi kako su Mađari još u doba Arpada, početkom 10. stoljeća zauzeli tri utvrde u Međurječju, među kojima je i Požega.²³ Osim toga, postoji i isprava kojom kralj Ladislav I. 1092. godine potvrđuje posjede benediktinskoj opatiji u Tihanyju koje je darovao njegov bratić, vojvoda David. U njoj se uz Požegu spominju još tri utvrde čija imena podsjećaju na kasnije nazive poznatih utvrda u županiji, a to su Kamengrad, Nevna i zasad nepoznati toponim Zemungrad. Postojanje mađarskih toponima već 1092. govori u prilog dužoj mađarskoj prisutnosti na ovom prostoru. Međutim, ovaj se izvor u mađarskoj historiografiji smatra krivotvorinom 14. stoljeća, dok Andrić misli kako se njegova autentičnost ne može isključiti.²⁴ U svakom slučaju može se pretpostaviti postojanje ranosrednjovjekovnih utvrda na spomenutim lokalitetima.²⁵ Ispod požeške utvrde razvilo se i podgrađe, odnosno naselje koje se prvi put spominje 1282. godine. U

²⁰ Isto, 27.

²¹ Stanko Andrić, „Područje Požeške županije u srednjem vijeku“, u: *Raukarov zbornik. Zbornik u čast Tomislava Raukara*, ur. Neven Budak, Zagreb: FF Press, 2005., 226.

²² Vučetić, „Prostorno uređenje grada do 19. stoljeća“, 132-133.

²³ Andrić, „Područje Požeške županije u srednjem vijeku“, 226.

²⁴ Isto, 229.

²⁵ Vučetić, „Prostorno uređenje grada do 19. stoljeća“, 142.

izvorima se navodi kao *villa Posegavar* (1317.)²⁶ i *civitas* (grad), dok se u 15. stoljeću naziva i *oppidum* (trgovište).²⁷

Uprava nad požeškom utvrdom, kao i posjedima koji joj pripadaju, od sredine 13. stoljeća bila je u rukama dinastije Arpadovića, odnosno kraljica koje su imale vrhovnu vlast nad županijom te izdavale darovnice za posjede kao i dodjeljivale službe svojim dvorjanicima zbog čega se tijekom 13. stoljeća doselilo mnogo mađarskih plemića. Pretpostavlja se kako su početkom 13. stoljeća gradu dodijeljene povlastice koje nisu sačuvane, ali se iz izvora može zaključiti kako su bile slične onima koje su se dodjeljivale slobodnim kraljevskim gradovima, odnosno da su sadržavale pravo na općinsku samoupravu, raspolaganje imovinom te slobodu građana da mogu iseliti iz grada uz određene uvjete. Tijekom vladavine Anžuvina kraljice su također imale vrhovnu vlast nad Požeškom županijom.²⁸ U to vrijeme upravna se struktura razvila tako da je uz kraljevskog župana djelovao i plemićki župan, zatim podžupani i plemićki suci. Oni su redovito bili pristaše Anžuvina, a rjeđe iz redova lokalnog plemstva.²⁹ Početkom 15. stoljeća Požeška županija prelazi u ruke lokalnog visokog plemstva kao što su obitelji Thamásy i Héderváry, a pred osmansko osvajanje početkom 1537. bila je pod vlašću Ivana Hoberdanca i Ladislava Morea.³⁰

Bitno je spomenuti i crkvenu organizaciju na ovom prostoru koja se razvijala usporedno s izgradnjom političke uprave te tako međusobno jačala i utjecala. Zapadna granica Požeške županije poklapala se s granicom između Pečuške i Zagrebačke biskupije koju je odredio kralj Ladislav I. na potoku Lijesnici, odnosno današnjoj Sloboštni koja izvire na Psunju i kroz Okučane teče prema Savi. Tako se granica biskupija poklapala s granicom između Križevačke i Požeške te Baranjske županije.³¹ Andrić piše kako je čitava Požeška kotlina (*tota Posoga*) pripadala Pečuškoj biskupiji koja je bila osnovana još 1009. godine. Izričaj *tota Posoga* u srednjem je vijeku označavao čitavu Požešku županiju, dok se od 16. stoljeća time počinje nazivati ime gradskog naselja. Na granici se nalazio Požeški arhidakonat čiji se teritorij većinom poklapao sa

²⁶ Isto, 132-136.

²⁷ Josip Adamček, „Požega i Požeška županija u srednjem vijeku“, u: *Požega: 1227. – 1977.*, ur. Marijan Strbašić, Požega: Skupština općine Slavonska Požega – Odbor za proslavu 750-godišnjice grada Slavonske Požege, 1977., 112-113.

²⁸ Isto, 111-113.

²⁹ Stanko Andrić, „Područje Požeške županije u srednjem vijeku“, 234.

³⁰ Josip Adamček, „Požega i Požeška županija u srednjem vijeku“, 112.

³¹ Stanko Andrić, „Upravna zasebnost i društvene osobitosti srednjovjekovne Slavonije“, u: *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. – 1918.*, ur. Milan Kruhek, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004., 93.

županijskim, ali je na istoku oko Gorjana i Nevne ulazio u Vukovsku županiju, a na zapadu je dio oko Orahovice ulazio u Križevačku. Buturac napominje kako je arhidakonat imao veliki broj župa, čak stotinjak, što je poznato iz spisa prilikom pobiranja papinske desetine tridesetih godina 14. stoljeća.³²

Za crkvenu organizaciju važan je bio i zborni kaptol sv. Petra koji se nalazio u današnjem Kaptolu te je imao status vjerodostojnog mjesta (*locus credibilis*) od početka djelovanja 1220-ih, što je značilo da je sudjelovao u imovinskim i pravnim postupcima te izdavao pravomoćne dokumente, a također je imao ulogu i u širenju pravilnog crkvenog bogoslužja.³³ Prvi put se spominje u ispravi Pečuškog stolnog kaptola 1217. kada se javlja i prvi požeški prepozit Tyburcius smješten odmah iza biskupa Kalana što ukazuje na njegov visok položaj u hijerarhiji Pečuške biskupije.³⁴ Utemeljitelj je najvjerojatnije bio Kalan koji je držao visoke službe te je između ostalog bio i gubernator Dalmacije i Hrvatske, kao i ostrogonski nadbiskup. Preko Kaptola je Pečuška biskupija mogla dublje učvrstiti svoju vlast, a povlasticama je bila izuzeta od vlasti županije.³⁵

³² Josip Buturac, „Župe Požeškog arhidakonata g. 1332-1335“, *Bogoslovna smotra* 22/1 (1934): 81.

³³ Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, Zagreb: Golden marketing, 2001., 111.

³⁴ László Koszta, „Članovi požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća“, *Scrinia Slavonica* 7 (2007): 65-66.

³⁵ Isto, 71-76.

2. Pregled historiografije

Europsku, pa tako i hrvatsku historiografiju u 19. stoljeću obilježava proces profesionalizacije, u smislu da se historija počinje shvaćati kao znanstvena disciplina čija institucionalizacija započinje na sveučilištima.³⁶ Na hrvatsku su historiografiju utjecale i političke i društvene okolnosti u samoj državi. Zbog mađarske državopravne ideologije koja je težila postupnom ukidanju autonomije Hrvatske i Slavonije te koja se temeljila na historijskoj argumentaciji, hrvatsko je plemstvo pokušalo prikupljanjem izvora dokazati kako je Hrvatska i nakon 1102. godine zadržala municipalnu autonomiju i državnost. Historija se počinje shvaćati kao sredstvo nacionalne legitimacije naroda te se ističe potreba za sustavnim prikupljanjem građe o povijesnim zbivanjima, a također nastaju sve veći zahtjevi za kritičnošću i znanstvenošću. Njezina primarna zadaća sastojala se u tome da svojim rezultatima pomaže u borbi za očuvanjem političke autonomije te da potiče na djelatnost koje afirmira hrvatsku naciju. Uz razvoj historiografije kao znanstvene discipline na sveučilištima naglasak se stavlja i na pomoćne povijesne znanosti kao preduvjet za kritičko služenje izvorima.³⁷

Historiografija ovog razdoblja pretežno se bavila političkom događajnom historijom, iako postoje i nastojanja za istraživanjem i drugih područja društvenog života.³⁸ Prikazi o hrvatskoj povijesti većinom su temeljeni na kronološkim pregledima političkih događaja, a u njima su prisutni elementi romantične historiografije.

Među prvima koji predstavlja pojedine požeške plemiće je Ivan Kukuljević Sakcinski u svome djelu *Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari*.³⁹ Djelo je napisano u duhu političke historije s velikim interesom za plemićke obitelji i njihovu ulogu u borbi s Tatarima, a autor se pretežno bavi događajima, dok manju pozornost posvećuje analizi društvenih procesa. Kao pokretače povijesnih

³⁶ Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, 2. izdanje, Zagreb: Novi Liber, 2001., 172-173.

³⁷ Mario Strecha, „O nastanku i razvoju moderne hrvatske historiografije u 19. stoljeću“, *Povijest u nastavi* 6 (2005): 103-106.

³⁸ Isto, 105.

³⁹ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Borbe Hrvatah s Mongoli i Tatari. Povjestno-kritična razprava*, Zagreb: Naklada A. Jakića, 1863.

zbivanja navodi istaknute pojedince, odnosno plemićke obitelji te iznosi mišljenje da njihova djelatnost treba biti glavni predmet istraživanja.⁴⁰

U svom sljedećem radu, raspravi objavljenoj u dva broja *Rada JAZU* Kukuljević donosi podatke o nekim članovima požeškog plemstva koji su bili vranski priori.⁴¹ Ova rasprava bila je jedna od najvažnijih u historiografiji po pitanju teme viteških redova, s obzirom na to da je u vrijeme njezinog nastanka postojalo još samo djelo ugarskog isusovca Györgyja Praya iz 1773. godine te rukopis Ivana Tomka Mrnavića. Ta rasprava napisana je prozopografskom metodom, što znači da Kukuljević iznosi podatke iz biografija priora te njihovo političko djelovanje, kao i odnose s kraljevima ili ostalim moćnicima. Koristio je brojnu neobjavljenu arhivsku građu te stariju literaturu kao što su Mrnavić i Vitezović prema kojima se kritički odnosi te u mnogim slučajevima ispravlja njihove navode.⁴²

Sljedeći autor koji se bavio plemstvom na području Požeške županije je Matija Mesić. Njegovo glavno područje istraživanja bio je kraj 15. i početak 16. stoljeća te vladavina kraljeva iz dinastija Jagelovića i prvih Habsburga. Damir Karbić ocijenio je njegov rad kao vrhunac klasične političke povijesti genetičkog tipa, u kojemu se uzročno posljedičnim činjenicama i događajima gradi priča o linearnom razvoju. Nedostaje mu analiza društvenih, gospodarskih i kulturnih procesa, no njegovi su radovi i dalje neizostavni za proučavanje prošlosti hrvatskog kasnog srednjeg vijeka te predstavljaju prvi pokušaj sintetičke obrade jednog razdoblja. Njegov pristup pisanju povijesti odlikuje se težnjom prema činjeničnoj točnosti i potpunosti, a građu je iznosio kronološkim načinom.⁴³ Antoljak ističe njegovu pedantnost pri analizi građe, kao i pokušaj objektivnosti pri opisivanju događaja i djelovanja povijesnih osoba.⁴⁴

U djelu *Pleme Berislavića* Mesić iznosi povijest znamenite požeške plemićke obitelji u doba vrhunca njezine moći, odnosno od sredine 15. stoljeća. Napominje kako je podatke našao tijekom rada na raspravi o banu Petru Berislaviću kada je došao do brojnih izvora koje iznosi i u radu *Građa mojih rasprava*. Njegova pedantnost pri kritičkoj obradi izvora vidljiva je i iz uvoda u

⁴⁰ Strecha, „O nastanku i razvoju moderne historiografije u 19. stoljeću“, 105.

⁴¹ Ivan Kukuljević Sakcinski, „Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj“, *Rad JAZU* 81 (1886): 1-81., 82 (1886): 1-69.

⁴² Jaroslav Šidak, „Ivan Kukuljević – osnivač moderne hrvatske historiografije“, *Historijski zbornik*, 25 – 26 (1972–73), 26.

⁴³ Damir Karbić, „Predgovor“, u: *Hrvati na izmaku stoljeća. Izabrane rasprave*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest–Matica Hrvatska ogranak Slavonski Brod–Povijesni arhiv Slavonski Brod, 1996., 9-10.

⁴⁴ Antoljak, *Hrvatska historiografija*, 2. izdanje, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 455.

kojem piše kako „povjesnik nesmiye zavrći niti sitnijih podataka.“⁴⁵ Namjera mu je uostalom i nadopuniti svoje prijašnje djelo *Hrvati na izmaku srednjeg vijeka* koje je pregled hrvatske povijesti kasnog srednjeg vijeka. Svoje djelo smješta u kontekst prijašnjeg istraživanja te spominje Ivana Tomka Mrnavića koji je prvi napisao djelo o Petru Berislaviću,⁴⁶ iako Mesić smatra kako je učinio mnogo pogrešaka. Ovo djelo koncipirano je na principu praćenja glavnih aktera, pripadnika roda u određeno doba, prateći njihov život, političko djelovanje te odnose s kraljem i ostalim plemstvom. Mesić je kritičkom analizom izvora ispravio neka starija mišljenja te napravio sustavan i detaljan prikaz ove plemićke obitelji.

U preglednom djelu *Poviest Hrvatska* Tadija Smičiklas usputno se bavi banom Borićem. U predgovoru Smičiklas napominje kako je djelo napisano za šire čitateljstvo zbog čega nije inzistirao na navođenju izvora te priznaje kako je time izgubio na znanstvenosti. Napominje kako je djelo tip pragmatične povijesti u kojoj se oslikava razvoj povijesnih događaja kroz umjetničku perspektivu. Kroz kritičku obradu izvora Smičiklas želi prikazati smisao hrvatske povijesti koju pronalazi u borbi Hrvata s većim narodima, a želi motivirati čitatelje ističući njihov uspjeh u održavanju narodne osobnosti, državnosti i kulture.⁴⁷

U svom pregledu o povijesti Bosne,⁴⁸ koji je prva kritički pisana historija Bosne objavljena u autorovoj nakladi, Vjekoslav Klaić bavi se između ostaloga i banom Borićem kojeg naziva prvim po imenu poznatim bosanskim vladarom. Koristio je objavljene izvore te navodi kako bi bilo potrebno pregledati još i budimske, zagrebačke te dubrovačke arhive.⁴⁹ Zanimanje je usmjerio većinom na političku povijest te je prikazao slijed bosanskih vladara. U knjizi je prikazano političko djelovanje bana Borića između 1154. i 1163. godine kada se javlja u izvorima. U preglednom djelu *Povijest Hrvata*,⁵⁰ koje je ostalo nedovršeno, Klaić je u sklopu prikazivanja političkih događaja predstavio i djelovanje nekih plemića s područja Požeške županije, kao što su ban Borić, Berislavići Grabarski te Zapolje.

⁴⁵ Matija Mesić, „Pleme Berislavića“, *Rad JAZU* 8 (1869): 30.

⁴⁶ Karbić, *Plemićki rod*, 15.

⁴⁷ Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska. Dio prvi. Od najstarijih vremena do godine 1526.*, Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1882., V-VII.

⁴⁸ Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb: vlastita naklada, 1882., 49-52.

⁴⁹ Isto, 14.

⁵⁰ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, (Zagreb: L. Hartman, 1899-1911), reprint: Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1982.

Još se jedan autor bavio banom Borićem, a to je Franjo Milobar koji je o njemu objavio članak 1899. u nekoliko brojeva časopisa *Nada*.⁵¹ Autor je koristio bizantske izvore; Ivana Kinama te Niketu Honijata, međutim literaturu nije naveo niti je koristio bilješke tijekom svog rada.⁵² Izražava čuđenje zbog zanemarivanja Borića u historiografiji te zaborava u kolektivnoj svijesti i pamćenju i iznosi koncepciju svog članka koja se sastoji u „nizanju svih zgoda“ u kojima je ban sudjelovao, odnosno na prikazu njegovog političkog djelovanja. S obzirom na to da je napisano prvenstveno kao članak u novinama namijenjen ne samo stručnoj publici, rad nema kritički aparat i mnogo je toga pojednostavljeno, a stil je pretjerano poetičan i teži za nekritičkim uzdizanjem bana Borića. Autor donosi pretjerano širok kontekst povijesnih zbivanja, dok se Borićem bavi tek usputno.

Historiografija s početka 20. stoljeća zadržala je osnovna obilježja iz prijašnjeg razdoblja. Tako je tradicionalna politička i događajna historija i dalje najzastupljenija, međutim javljaju se nova shvaćanja prema kojima se historija treba proširiti i na oblike društvenih kretanja, pa se tako pojavljuju radovi koji se bave i kulturnim te društvenim pojavama, iako oni ostaju manje zastupljeni.⁵³ U historiografiji o Požeškoj županiji ističu se monografije i kraći radovi o povijesti naselja, kao i povijesno-topografska djela. Osim toga, plemstvom se nastavljaju baviti i pisci preglednih djela. Metodologija je ostala slična onoj u prethodnom razdoblju uz kritički pristup izvorima te s težnjom za utvrđivanjem činjenica relevantnih za tadašnju političku situaciju.⁵⁴

Među djelima koja na posredan način pomažu pri proučavanju plemstva određene županije bitna su povijesno-topografska djela koja pomažu lakše ubicirati plemićke posjede. U tim se djelima na kataloški način iznose podatci o smještaju i vrsti posjeda te vlasnicima.⁵⁵ Potrebno je spomenuti djelo mađarskog povjesničara Dezse Csánkija u kojemu je obrađen veliki dio Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, pa tako i Požeške županije koja je opisana u drugom svesku.⁵⁶ Opisana su srednjovjekovna naselja, utvrde, trgovišta i sela, a za svako su mjesto navedeni podatci o

⁵¹ Franjo Milobar (A.R.), „Ban Borić. (Od prije 1150. do poslije 1163.)“, *Nada: pouci, zabavi i umjetnosti* 5 (1899): 11: 166-167; 12: 183-185; 13: 199-201; 14: 215-217.

⁵² Isto, 11: 166.

⁵³ Gross, *Suvremena historiografija*, 130, 178.

⁵⁴ Karbić, *Plemićki rod*, 33.

⁵⁵ Jerković, „Plemstvo Križevačke županije“, 62.

⁵⁶ Dezso Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 5 sv., Budimpešta: Magyar Tudományok Akadémia, 1890-1941.

povijesnim događajima i izmjenama vlasnika tijekom stoljeća.⁵⁷ Na ovaj se rad često pozivaju ili ga citiraju i hrvatski povjesničari u svojim topografskim djelima.

Prvi hrvatski povjesničar koji se bavio povijesno-topografskom analizom Požeške županije u srednjem vijeku bio je Josip Bösendorfer u poglavlju „Donja Slavonija u srednjem vijeku“ svoje knjige iz 1910. godine.⁵⁸ Dao je pregled gradova, utvrda i sela te kronološki iznio kratke zabilješke o tim lokalitetima. Međutim, autor je taj dio gotovo u cijelosti prenio iz Csánkijeva djela, ne koristeći se bilješkama.⁵⁹ U predgovoru svom djelu ističe kako se Csánkijem koristio zbog toga što su mu bila nedostupna mnoga djela iz mađarskih arhiva, ali da će „stručnjak lako opaziti“ koji su dijelovi preuzeti, a koje on ispravlja. Unatoč fragmentarnoj naravi samog poglavlja te crticama o naseljima i plemićima koje nisu previše detaljne, ovo djelo može poslužiti kao pomoćna literatura pri istraživanju plemstva i to prvenstveno posjedovnih odnosa. Također daje osnovne podatke za pronalaženje toponima te plemićkih obitelji određene županije.

Iste godine objavljena je monografija Julija Kempfa posvećena povijesti Požege koja je potom objavljena u još dva izdanja 1995. te 2010., što govori o njezinoj važnosti za taj grad.⁶⁰ U knjizi je značajan dio posvećen razvijenom i kasnom srednjem vijeku Požege te se autor na više mjesta dotiče plemstva, posebno u drugom poglavlju pod naslovom „Povijesni prilozi“ koje je potom u potpoglavljima podijelio prema tradicionalnoj dinastičkoj podjeli.⁶¹ Najveći je dio rada opisnog karaktera te autor u duhu tradicionalne metodologije donosi mnogo podataka iz objavljenih zbirki izvora kao i dotadašnje literature. Unatoč deskriptivnom karakteru te nizanju pojedinačnih informacija iz izvora, ovaj rad zadržava vrijednost i danas, prvenstveno zbog tada novog pristupa, jer je autor obradio i poglavlje o crkvenoj organizaciji Požege, kao i društvene i prosvjetne prilike.⁶²

Sljedeći autor koji je nastavio povijesno-topografski rad i analizirao lokalitete Požeške županije bio je Gjuro Szabo koji je u nekoliko radova obradio pojedina pitanja požeškog srednjovjekovlja.

⁵⁷ Karbić, *Plemićki rod*, 30-31.

⁵⁸ Josip Bösendorfer, *Crtime iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske Baranjske, Vukovske i Srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku* (Osijek: Knjigo i kamenotiskara Julija Pfeiffera, 1910.), reprint: Vinkovci: Slavonska naklada „Privlačica“, 1994.

⁵⁹ Grgin, „Hrvatska historiografija o Požegi“, 115.

⁶⁰ Julije Kempf, *Požega. Zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i Požeške županije* (Požega: Štamparija „Hrvatske tiskare i knjižare“, 1910.), reprint: Požega: Matica hrvatska, ogranak Požega, 1995.

⁶¹ Kempf, *Požega*, 63-99.

⁶² Grgin, „Hrvatska historiografija o Požegi“, 115.

U *Prilozima za povjesnu topografiju*⁶³ autor je pokušao rekonstruirati povijesnu topografiju srednjeg i ranog novog vijeka te je analizirao velik broj naselja na požeškom području, od kojih neka i danas imaju kontinuitet.⁶⁴ U djelu se bavio zapadnim dijelom današnje Požeške županije (tada većinom uključenim u Križevačku županiju) odnosno pakračkim i daruvarskim područjem od Ilove do Pakre te je iznio podatke o određenim plemićkim obiteljima, kao i o etničkoj pripadnosti.⁶⁵

Kao prva monografija o hrvatskim i slavonskim srednjovjekovnim utverdama ističe se Szabina knjiga *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*.⁶⁶ Pretežno se oslanjao na dostupnu literaturu, a manje na izvore te je, slijedeći ustaljene metodološke obrasce, opisao njemu suvremen izgled i stilske značajke kao i političku povijest požeških utvrda. Kao prvi pokušaj ovakve obrade utvrda time i danas zadržava vrijednost uz nužnu provjeru korištenih izvora i literature.⁶⁷ U uvodu prikazuje stanje istraživanja ove tematike te piše gdje se mogu pronaći podatci ili slike o određenim gradovima ili utverdama.⁶⁸

Od autora koji su se izravno bavili plemstvom Požeške županije treba izdvojiti Jurja Čuka. On je prvi povjesničar koji se na sustavan način bavio plemstvom jedne slavonske županije. Svoju raspravu objavio je u dva broja *Rada JAZU*.⁶⁹ Čuk je napravio istraživanja na temelju izvora skupljenih i objavljenih u *Diplomatičkom zborniku*, a od literature je koristio prvenstveno djelo mađarskog povjesničara Jánosa Karácsonyija,⁷⁰ kao i svoju raspravu o županijama. Rad je tematski podijeljen na tri dijela. U prvom dijelu bavi se genealogijom plemićkih rodova na području Požeške županije, prikazuje pojedine obitelji i posjede koji su im pripadali te donosi događaje iz njihova života koje je pronašao u izvorima. U drugom dijelu daje topografski opis županije i navodi posjede u vlasništvu grada, odnosno utvrde i one koji su bili pod vlašću kraljevske dinastije. Osim toga, ubicira posjede koji su pripadali pojedinim plemićkim rodovima, a također govori o njihovim

⁶³ Gjuro Szabo, „Prilozi za povjesnu topografiju Požeške županije“, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* 11 (1910/1911): 40-60.

⁶⁴ Grgin, „Hrvatska historiografija o Požegi“, 114.

⁶⁵ Isto, 60.

⁶⁶ Gjuro Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, 1920.

⁶⁷ Grgin, „Hrvatska historiografija o Požegi“, 115-116.

⁶⁸ Szabo, *Sredovječni gradovi*, 1-2.

⁶⁹ Juraj Čuk, „Požeško plemstvo i požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice četrnaestog vijeka“, *Rad JAZU* 229 (1924): 49-100; 231 (1925): 38-101.

⁷⁰ Njegovo djelo *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 3 sv. (Budimpešta: Magyar Tudományos Akadémia, 1900-1904) donosi genealogiju plemićkih obitelji Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, životopise obitelji te posjede koje su držali. U djelu postoji i popis plemićkih rodova prema županijama (Karbić, *Plemićki rod*, 25).

međusobnim odnosima, detaljnije nego u prvom dijelu. Treći dio rada pregled je političke i crkvene povijesti županije te u njemu autor donosi svoje teze o plemstvu. Kronološki opseg rada je od početka 13. do sredine 14. stoljeća.

U genealoškom dijelu rasprave Ćuk je podijelio plemstvo prema podrijetlu i prema društvenom statusu. Prema podrijetlu ga je podijelio na domaće i doseljeno plemstvo, a prema društvenom statusu na „slobodno“ plemstvo te na plemstvo ovisno od utvrde koje naziva „gradačkim plemstvom“. Deskriptivnom metodom te kronološkim redom izlaže podatke o obiteljima, ali često ulazi u digresije u kojima raspravlja o etimologiji određenog toponima. Prvi dio rada koristi biografsku i genealošku metodu, a glavni fokus je na rodbinskim odnosima te prikazu političkog djelovanja plemstva. Međutim, stil izlaganja je često konfuzan jer autor naglo i nepovezano prelazi s jednog tijeka misli na drugi navodeći nevezane podatke.

Ovaj rad još uvijek zauzima posebno mjesto u istraživanju plemstva jer je Ćuk napravio konkretna istraživanja ne samo za pojedine važnije obitelji, nego i za niže plemstvo te ostale plemićke skupine. Također je donio velik broj novih podataka vezanih za genealogiju i povijesnu topografiju te je bio prvi koji je na određen način klasificirao požeško plemstvo. Pri tome je također vrlo uspješan treći dio njegova rada gdje je na problemski način razradio određena pitanja o plemstvu, vezana uz njihovo podrijetlo, odnos s vladarima, međusobne odnose te političku i crkvenu upravu. Međutim, neke stvari se mogu zamjeriti, prvenstveno vezane uz tradicionalnu metodologiju koja se zasniva na iznošenju mnogih podataka koji ponekad nisu detaljnije razrađeni. Osim toga, zbog nekorištenja tada dostupne literature kao što su Kempfova povijest Požege, Szabina topografska djela te Mesićevo *Pleme Berislavića* neki podatci su mu promakli ili je učinio faktografske pogreške.

Opus Josipa Buturca, koji je bio arhivist i crkveni povjesničar, obiluje i djelima o lokalnoj povijesti, pa se tako u više navrata bavio određenim prostornim cjelinama Požeške županije. Među tim djelima je i knjiga koja se bavi poviješću mjesta Ruševo te okolnih sela.⁷¹ Autor je na temelju dotadašnje objavljene literature i izvora te neobjavljenih izvora obradio plemstvo ruševačkog kraja u poglavlju „Doba sredovječnih plemića“ koje obuhvaća razdoblje od 1221. do 1536. godine. Ovaj rad odlikuje se tradicionalnom metodologijom, odnosno nizanjem pojedinačnih podataka iz

⁷¹ Josip Buturac, *Ruševo i okolica u prošlosti*, Zagreb: Tiskara „Merkantile“ (Gj. Jutriša i drugovi), 1927.

literature ili izvora, no također donosi i niz zanimljivih informacija.⁷² Buturac je koristio kritički aparat što olakšava daljnje istraživanje. Njegov rad je mnogo koncizniji i precizniji od Ćukovog te ga usto nadopunjava na mnogim mjestima različitim izvorima i literaturom, kao i informacijama o drugim plemićima.

Josip Buturac u svojoj raspravi o kretanju stanovništva kroz povijest na području Pleternice također donosi podatke o plemstvu tog područja.⁷³ Težište rada je na razdoblju od oslobođenja Slavonije od Osmanlija te prikazuje demografsko stanje kroz stoljeća. Osim toga donosi popis pojedinih obitelji od trenutka pojavljivanja u izvorima 18. stoljeća te ukratko iznosi povijest svakog većeg mjesta u pleterničkoj okolici. S obzirom na to da je riječ prvenstveno o predstavljanju pojedinih naselja te praćenju stanovništva od 18. stoljeća, ne osvrće se puno na srednji vijek. Ipak je o nekim plemićkim obiteljima više pisao. Donosi informacije kada se prvi put spominje neko mjesto, zatim nekoliko rečenica o plemstvu ako je postojalo u tom naselju, a unutar toga piše više o istaknutijim članovima rodova ako ih je bilo. Unatoč kratkoći ovog rada te tome što samo usputno piše o plemstvu, ovaj rad je koristan zato što predstavlja određene plemiće o kojima se dotad uopće nije pisalo, dok je za neke donio nove informacije.

Josip Kopričević u dva se rada dotaknuo političke povijesti kasnog srednjeg vijeka s naglaskom na obitelj Berislavića Grabarskih. U prvom radu daje pregled od doba Matije Korvina do pada Slavonije pod osmansku vlast, dajući prikaz događanja u europskoj i hrvatskoj povijesti vezano uz borbe protiv Osmanlija.⁷⁴ O plemićima govori tek usputno spominjući prvenstveno njihovu političku i vojnu ulogu te piše o Emeriku Zapolji i Berislavićima. Koristio je objavljene zbirke izvora te stranu literaturu koja se ticala ratova s Osmanlijama, kao i Mesićevo djelo o Berislavićima.

Dok se u prvom radu bavio Berislavićima tek usputno u okviru političke povijesti kasnog srednjeg vijeka, u drugom im je posvetio znatno više pozornosti i na sustavan način prikazao različita mišljenja u historiografiji o njima, počevši od Mrnavića kojeg na više mjesta ispravlja i kasnije

⁷² Grgin, „Hrvatska historiografija o Požegi“, 117.

⁷³ Josip Buturac, „Pleternica i okolica. Poviestni prikaz o kretanju stanovništva“, *Hrvatska prošlost* 4 (1943): 150-173.

⁷⁴ Josip Kopričević, „Slavonski velikaši kao politički faktor u Bosni na kraju srednjeg vijeka“, *Napredak. Hrvatski narodni kalendar* 1936 25 (1935): 206-225.

Mesića kojeg nadopunjuje.⁷⁵ Za razliku od Mesića, više je pisao o sinovima Ivana Berislavića, Stjepanu i Nikoli i njihovoj ulozi te se osvrnuo više i na njihova postignuća u gospodarskom i kulturnom razvoju Broda.

Kraće su o Boriću, njegovu podrijetlu i političkom djelovanju pisali Ferdo Šišić i Nada Klaić u pregledima hrvatske povijesti⁷⁶ te Marko Perojević,⁷⁷ Anto Babić,⁷⁸ Mihailo Dinić,⁷⁹ Sima Ćirković⁸⁰ i ponovno Nada Klaić⁸¹ u nekoliko pregleda političke povijesti Bosne. Stjepan Pavičić u nekoliko je natuknica u *Hrvatskoj enciklopediji* iznio određene podatke vezane uz bana Borića, njegove potomke i samostan sv. Mihovila u Rudini čije im se osnivanje pripisuje te je utjecao na određene zaključke kasnije historiografije.⁸²

Što se tiče istraživanja požeškog plemstva u razdoblju do 1945. neki od autora došli su do važnih spoznaja i rezultata, ali je u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata došlo do zastoja u istraživanju plemstva. Tek su se krajem pedesetih pojavili novi radovi, većinom ranije poznatih autora.⁸³ Pod utjecajem marksističkog tumačenja prošlosti primjećuje se zaokret prema temama iz društvene i gospodarske povijesti, a od kraja sedamdesetih započinje osuvremenjivanje historiografije u smjeru zapadne historiografije.⁸⁴

Godine 1977. povodom 750. obljetnice prvog spomena Požege objavljeno je nekoliko radova koji se posredno tiču i požeškog plemstva. Josip Buturac objavio je monografiju o crkvenoj i kulturnoj povijesti Požege u kojoj je znatan dio posvećen srednjovjekovlju, a napisan je prema njegovu

⁷⁵ Josip Kopričević, „Berislavići Grabarski kao feudalni gospodari Broda i Posavine XII. i XIII. vieka“, *Prilozi za upoznavanje Broda i okolice* 1 (1943): 12-21.

⁷⁶ Ferdo Šišić, *Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102-1301. Prvi dio (1102-1205): od Kolomana do Ladislava III.*, Zagreb: HAZU, 1944.; Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb: Školska knjiga, 1976.

⁷⁷ Marko Perojević, „Ban Borić i ban Kulin“, u: *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine* 1, ur. Krunoslav Draganović, et al., Sarajevo: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1942., 196-215.

⁷⁸ Anto Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo: Svjetlost, 1972.

⁷⁹ Mihailo Dinić, „Bosanska feudalna država od XII. do XV. stoljeća“, u: *Historija naroda Jugoslavije* 1, ur. Bogo Grafenauer, Dušan Petrović, Jaroslav Šidak, Zagreb: Školska knjiga, 1953., 562.

⁸⁰ Sima Ćirković, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd: Srpska književna zadruga, 1964.

⁸¹ Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna. Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.)*, Zagreb: Eminex, 1986.

⁸² Stjepan Pavičić, „Borić“, „Borićevci“, u: *Hrvatska enciklopedija* sv. 3, Zagreb: Naklada konzorcija Hrvatske enciklopedije, 1942., 84.

⁸³ Grgin, „Hrvatska historiografija“, 117-118.

⁸⁴ Neven Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.*, Zagreb: Leykam international, 2018., 35.

ustaljenom metodološkom obrascu.⁸⁵ Prvo se pregledno osvrnuo na Požešku županiju i grad te na crkvene prilike u županiji. Donio je podatke o društvenom i pravnom statusu plemstva, kao i popis naselja u županiji te kojim su plemićima pripadali. Koristio se velikim brojem objavljenih i neobjavljenih izvora iz različitih arhiva čime je dopunio prijašnje spoznaje te se njegov rad odlikuje preciznošću i temeljitom kritikom izvora. U prerađenom i dopunjenom obliku rad je izdan 1995. u časopisu *Zlatna dolina*⁸⁶ te iste godine u sklopu knjige *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)* koja je ponovno izdana 2004. godine.⁸⁷ Drugi dio knjige je važna zbirka izvora i regesta dokumenata koje je Buturac prikupio. Sadrži povelje, pisma, zapisnike te izvještaje, kronološkim redoslijedom od prve isprave kralja Andrije II. iz 1210. do izvještaja o zauzimanju požeške utvrde 1536. godine. Ovim je djelima stvorio uvjete za potpuniju historiografsku obradu prošlosti Požege te cjelovito prikazao i kritički ocijenio izvornu građu.⁸⁸

Godine 1977. izašao je i rad Josipa Adamčeka u zborniku radova posvećenom Požegi.⁸⁹ Adamček je dao sustavan pregled razvoja Požeške županije kao i prikaz društvenog i gospodarskog razvoja u kasnom srednjem vijeku. Prikaz je temeljio na izvornoj građi te dao zaokružen pregled povijesti vlastelinstva i drugih plemićkih posjeda na području županije, a o plemstvu je pisao prvenstveno u vezi s njihovim posjedima.⁹⁰

Buturčev pregledni rad o plemićkim obiteljima i posjedima zasnovan je većinom na neobjavljenim arhivskim izvorima.⁹¹ Dao je pregled velikaša i srednjeg plemstva te abecednim redom popis nižeg plemstva prema lokalitetima, iako su podaci dani šturo, bez većih komentara i stavljanja u širi društveni i povijesni kontekst.⁹²

⁸⁵ Josip Buturac, *Crkveno-kulturna povijest Požege i okolice 1227-1977. Prigodom proslave 750-godišnjice života grada Požege*, Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1977.

⁸⁶ Josip Buturac, „Požege i okolica u srednjem vijeku“, *Godišnjak Požeštine - Zlatna dolina* 1 (1995): 7-48.

⁸⁷ Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210-1536)*, Jastrebarsko: Naklada Slap, 2004.

⁸⁸ Filip Potrebica, „Predgovor“, u: *Pisani spomenici Požege i okolice (1210-1536)*, Jastrebarsko: Naklada Slap, 2004., 5-9.

⁸⁹ Josip Adamček, „Požege i Požeška županija u srednjem vijeku“, u: *Požege 1227-1977.*, ur. Marijan Strbašić, Požege: Skupština općine Slavonska Požege – Odbor za proslavu 750-godišnjice grada Slavonske Požege, 1977.

⁹⁰ Grgin, „Hrvatska historiografija o Požegi“, 119.

⁹¹ Josip Buturac, „Plemićke obitelji i njihovi posjedi ili gospoštije u požeškom kraju od XIII-XVI stoljeća“, *Požeški zbornik* 5 (1984): 13-28.

⁹² Grgin, „Hrvatska historiografija o Požegi“, 120.

Članak Nade Klaić o benediktinskom samostanu sv. Mihovila u Rudini donio je nove interpretacije kroz temeljitu kritičku analizu izvora.⁹³ Pokušala je odgovoriti na glavno pitanje vezano uz utemeljitelja tog samostana, kao i obitelji koje su imale patronatsko pravo. Također se osvrnula na vjerski život u Požegi tog razdoblja smatrajući kako je bio puno bogatiji nego što se to mislilo u starijoj literaturi.⁹⁴

Povjesničar i geograf Mirko Marković u svojoj je monografiji o Slavonskom Brodu donio i opsežan pregled srednjovjekovne povijesti toga kraja, unutar kojega piše i o plemstvu na tamošnjim posavskim posjedima.⁹⁵ Time se nastavlja trend usputnog proučavanja plemstva, u kontekstu prikazivanja povijesti pojedinog kraja. Rad je relevantan jer donosi mnogo novih podataka iz izvora te se iznose dotad najtočnije topografske i posjedovne rekonstrukcije tog područja.⁹⁶

Od sredine 90-ih, pod utjecajem osnivanja Odjela za srednjovjekovne studije Srednjoeuropskog sveučilišta u Budimpešti došlo je do novog metodološkog pomaka, zahvaljujući kontaktu s različitim internacionalnim stručnjacima.⁹⁷ U istraživanju požeškog srednjovjekovlja posebno se ističu Stanko Andrić, Marija Karbić i Borislav Grgin koji otvaraju nove teme kao što su povijest žena, povijest okoliša, teme vezane uz historiju svakodnevice te historijsku antropologiju. Osim toga, novim podacima i interpretacijama nadopunjavaju već postojeću tematiku kao što je politička povijest ili povijesno topografski radovi. Bitna odlika novijih radova je interdisciplinarnost te se može primijetiti kako se noviji istraživači koriste rezultatima različitih znanstvenih disciplina.

Prvi članak Stanka Andrića vezan uz požeško srednjovjekovlje bavi se benediktinskim samostanom u Rudini.⁹⁸ On je analizirao relevantnu domaću i stranu literaturu te mnogo neobjavljene građe. Na temelju tih dokumenata kronološki je iznio sve podatke o samostanu od 1279. do 1526. godine. Donio je i kronološki pregled izravnih vijesti o samostanu, kao i prikaz odnosa samostana i njegovih patrona te samostanskih posjeda.

⁹³ Nada Klaić, „Ecclesia seu monasterium Sancti Michaelis de Rudina“, *Vjesnik Historijskog arhiva Slavonska Požega i Muzeja Požeške kotline* 4-5 (1986): 33-59.

⁹⁴ Grgin, „Hrvatska historiografija o Požegi“, 121.

⁹⁵ Mirko Marković, *Brod. Kulturno-povijesna monografija*, Slavonski Brod: Matica hrvatska, 1994.

⁹⁶ Grgin, „Hrvatska historiografija o Požegi“, 123.

⁹⁷ Budak, *Hrvatska povijest*, 37.

⁹⁸ Stanko Andrić, „Benediktinski samostan sv. Mihovila Arkandela na Rudini“, *Godišnjak Požeštine – Zlatna dolina* 4/1 (1998): 31-57.

U svojoj raspravi o podgorju Papuka i Krndije Andrić promatra to područje kao jednu ekopovijesnu cjelinu unatoč tome što nije činilo zaokruženu društvenu i upravnu cjelinu.⁹⁹ Koristi novi ekohistorijski pristup razmatrajući na koji način to područje djeluje kao cjelina koja ima vlastite društvene i životne specifičnosti. U prvom dijelu govori o naseljima i crkvenim ustanovama sjevernog podgorja, u drugom o naseljima južnog, a u trećem o srednjovjekovnim crkvenim ustanovama južnog podgorja, pri čemu su druga dva najkorisnija za Požešku županiju. Rad je koncipiran na isti način; prvo govori o srednjovjekovnim naseljima i utvrdama, a unutar toga je obradio njihov položaj, ime te dao kronološki pregled svih događaja i izvora vezanih uz to naselje u čemu je obradio velik broj informacija za pojedine plemiće.

Za istraživanje Požeške županije bitan je i njegov pregledni rad koji je obuhvatio razdoblje od dolaska Mađara u Panonsku nizinu, sve do napada Osmanlija.¹⁰⁰ Prikazao je političke događaje na ovom prostoru, analizirao mnoga važna pitanja kao što su uspostava granice između Zagrebačke i Pečuške biskupije, odnosa kraljeva prema zemljoposjedima i Požeškoj županiji te je posvetio pažnju vezama između Bosne i Požeštine.

U sljedećem Andrićevu radu kritički se razmatraju izvori i literatura koji se odnose na brak između Radivoja Ostojića, strica posljednjeg samostalnog bosanskog kralja Stjepana Tomaševića i Katarine iz obitelji Veličkih. Donosi podatke o toj plemićkoj obitelji, kao i o bračnim vezama kojima su učvršćivali svoj međunarodni položaj te o Katarininom životu i potomstvu, pa je rad bitan i za proučavanje položaja plemkinja.¹⁰¹

U radu o Deževićima Cerničkim Borislav Grgin analizirao je društvenu ulogu i položaj ove obitelji te je zaključio kako su bili jedan od najvažnijih rodova na području županije, ali i Međurječja.¹⁰² Na temelju kritičke analize prijepisa 111 isprava iz Mađarskog državnog arhiva, većinom posjedovnog karaktera i datiranih od 1363. do 1536. godine te relevantne literature prikazao je

⁹⁹ Stanko Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest“, *Scrinia Slavonica* 8 (2008): 55-112; 9 (2009): 57-98; 10 (2010): 87-130.

¹⁰⁰ Stanko Andrić, „Područje Požeške županije u srednjem vijeku“, u: *Raukarov zbornik. Zbornik u čast Tomislava Raukara*, ur. Neven Budak, Zagreb: FF Press, 2005., 225-244.

¹⁰¹ Stanko Andrić, „O obitelji bosanskog protukralja Radivoja Ostojića (prilog rasvjetljavanju bračnih veza posljednjih Kotromanića s plemstvom iz dravsko-savskog međurječja)“, u: *Stjepan Tomašević (1461.-1463.) - slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog 11. i 12. studenoga 2011. godine u Jajcu*, ur. Ante Birin, Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet, 2013., 109-132.

¹⁰² Borislav Grgin, „Plemićki rod Deževića Cerničkih u kasnome srednjem vijeku“, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi* 1 (2012): 107-130.

kako se obitelj uz različite strategije postupno uzdizala na društvenoj ljestvici od srednjeg plemstva do velikaša. Grgin ističe važnost tih dokumenata jer oni svjedoče o tome što je obitelj smatrala relevantnim za osiguranje vlastitog društvenog položaja, a također pokazuju porast važnosti pismene kulture na kraju srednjeg vijeka.

Radovi Marije Karbić vrlo su bitni zbog širine tema kojima se bavila vezano uz pitanja plemstva i novih metodoloških pristupa. Tako je jedan članak posvetila plemstvu njemačkog podrijetla na području Požeške županije te je zaključila kako su oni podrijetlom iz rodova koji su tijekom 11. i 12. stoljeća doselili iz njemačkog govornog područja u Ugarsku i koji su imali važnu ulogu u Ugarsko-Hrvatskom kraljevstvu.¹⁰³ Analizirala je njihove rodbinske i posjedovne odnose te prikazala njihove dužnosti u državnom aparatu.

U radu o položaju plemkinja¹⁰⁴ bavila se problemom statusa srednjovjekovnih plemkinja, te je analizirala pravne odredbe iz Tripartita, a također ukazala na odstupanja koja su bila u praksi. Analizirala je njihove poslovne mogućnosti, pitanje udovičkih prava i miraza, mogućnosti nasljeđivanja te je dala mnogo primjera s područja Požeške županije.

Doktorska disertacija Marije Karbić iz 2005., kasnije objavljena kao knjiga 2013. predstavljala je prekretnicu u istraživanju plemstva suvremenim metodološkim pristupom.¹⁰⁵ Obradila je rod bana Borića koji je po brojnosti članova, opsegu posjeda te ulozi koju je imao u kraljevstvu predstavljao najznačajniji rod s područja Požeške županije. Dala je dosad najpotpuniju analizu i pregled objavljenih i neobjavljenih izvora te literature, na temelju čega je prikazala povijest ovog roda, utvrdila njegovu strukturu i funkcioniranje te rekonstruirala rodoslovlje, kao i međusobne odnose. Osim toga, bavila se i posjedima koji su mu pripadali te analizirala sistem nasljeđivanja. Posebnu je pažnju posvetila i pitanju postojanja zajedničke svijesti o pripadnosti rodu te zajedničkim simbolima (grbovima) kao i odnosu s Crkvom. Napominje kako nije moguće generalizirati rezultate istraživanja jednog roda, ali da se ovim pristupom može mnogo pridonijeti spoznajama o plemićkim rodovima na području današnje Slavonije. Upućuje na potrebe daljnjih istraživanja koja bi utvrdila sličnosti i razlike rodova s područja Međurječja s onima u drugim dijelovima

¹⁰³ Marija Karbić, „Plemićki rodovi njemačkog podrijetla u Požeškoj županiji tijekom srednjeg vijeka“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice, VDG Jahrbuch* 10 (2003): 63-76.

¹⁰⁴ Marija Karbić, „Položaj plemkinja u Slavoniji tijekom srednjeg vijeka“, *Historijski zbornik* 59 (2006): 15-31.

¹⁰⁵ Marija Karbić, *Plemićki rod Borića bana. Primjer plemićkog roda u srednjovjekovnoj Požeškoj županiji*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013.

Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, a nadalje i s rodovima u drugim dijelovima Europe. Priložila je nekoliko pisanih izvora, karte posjeda, grbove Berislavića Grabarskih i Dessewffyja Cerničkih kao i prilog s rodoslovljem.

O obitelji Berislavića Grabarskih pisala je u još nekoliko radova koji se bave borbama s Osmanlijama,¹⁰⁶ životom i djelovanjem vranskog priora Bartola Berislavića¹⁰⁷ i velikašicama udanim u obitelj.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Marija Karbić, „Uloga plemstva s područja današnje Slavonije u obrani Jajačke banovine”, u: *Stjepan Tomašević (1461.–1463.) – slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva. Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa održanog 11. i 12. studenoga 2011. godine u Jajcu*, ur. Ante Birin, Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet, 2013., 133-149.

¹⁰⁷ Marija Karbić, „Vranski prior Bartol Berislavić“, u: *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, ur. Lovorka Čoralić, Slavko Slišković, Zagreb: Dominikanska naklada Istina - Kršćanska sadašnjost, 2009., 303-317.

¹⁰⁸ Marija Karbić, „Uloga pripadnica visokog plemstva u životu hrvatskih zemalja tijekom kasnog srednjeg vijeka“, u: *Žene kroz povijest: zbornik radova sa znanstvenog skupa Dies historiae 2012. – Žene kroz povijest održanog 5. prosinca 2012. godine*, ur. Matea Jalžević, Petra Marinčić, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2014., 81-101.

3. Postanak i etničko podrijetlo plemstva

Jedno od glavnih pitanja kojima se historiografija bavila vezano uz plemstvo Požeške županije način je na koji se plemstvo formiralo. Uz to je usko vezano i pitanje etničke pripadnosti. Većina starije historiografije navodi bana Borića kao pretka svega ostalog ili barem većine plemstva ove županije. Stoga je potrebno izložiti mišljenja o njegovu podrijetlu i etničkoj pripadnosti. Njegovo podrijetlo većinom se vezalo uz Požešku županiju zbog toga što se njegovi potomci i rođaci, kao i nasljedni posjedi spominju i nalaze prvenstveno u toj županiji.¹⁰⁹ Šišić ga proglašava Hrvatom te navodi kako se njegovo ime u latinskom obliku *Boricus* često javlja u Hrvatskoj u 12. i 13. stoljeću,¹¹⁰ dok to isto misli i Klaić koji naglašava da to što je prvi poznati ban Bosne ne znači kako je podrijetlom iz tih krajeva.¹¹¹ Marija Karbić, koja se dosad najpotpunije bavila problematikom njegova roda, također pristaje uz to mišljenje te zbog toga što su njegovi posjedi na području Požeške županije bili nasljedni, a ne dobiveni zaključuje kako je podrijetlom odande. U drugim se krajevima ne nalaze posjedi njegovih rođaka ili potomaka, a da im je postojbina bila negdje drugdje vjerojatno bi u izvorima došlo do spomena toga.¹¹²

Druga skupina mišljenja je da je Borić podrijetlom iz Bosne te to zastupaju Franjo Milobar i Nada Klaić. Milobar tvrdi kako je posjede u Požeškoj županiji dobio od bizantskog cara,¹¹³ dok Nada Klaić smatra kako je posjede u Požeškoj županiji dobio od Stjepana III., a da je nakon bizantskih napada na posjede u Bosni „u Slavoniji našao drugu domovinu“.¹¹⁴

Stanko Andrić zadržava neutralnost po tom pitanju te piše kako se iz izvora ne može zaključiti je li rodom iz Bosne ili okolice Požege, no svakako ističe znatne posjede na tom području.¹¹⁵ Tadija Smičiklas je miješajući Borića s Borisom, nezakonitim sinom druge Kolomanove žene Eufemije, istaknuo njegovo rusko podrijetlo.¹¹⁶

¹⁰⁹ Mesić, „Pleme Berislavića“, 36., Pavičić, „Boričevići“, 84., Marković, *Brod*, 68.

¹¹⁰ Šišić, *Poviest Hrvata*, 70.

¹¹¹ Klaić, *Poviest Bosne*, 49.

¹¹² Marija Karbić, *Plemićki rod*, 39.

¹¹³ Franjo Milobar, „Ban Borić“, 4: 216.

¹¹⁴ Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, 69.

¹¹⁵ Andrić, „Područje Požeške županije“, 230.

¹¹⁶ Smičiklas, *Poviest Hrvatska*, 311.

Prvi koji se detaljnije bavio pitanjem podrijetla požeškog plemstva je Juraj Ćuk, koji u skladu s tadašnjim ideološkim postavkama ističe isključivo slavensko podrijetlo plemićkih rodova na ovom području te ih naziva „autohtonim i najstarijim vlasnicima, ne samo Požeške županije nego i cijelog Međurječja“.¹¹⁷ On je nastojao dokazati kako je ova županija u srednjem vijeku bila izvorno nastanjena isključivo slavenskim stanovništvom. U skladu s tadašnjim razmišljanjima smješta županiju u staru hrvatsku državu, unatoč tome što to područje Slavonije nije bilo dijelom iste. Govoreći o podrijetlu požeškog plemstva, Ćuk iznosi mišljenje kako je ono „samo jedna velika krvna zajednica“ te ih po tom pitanju uspoređuje sa starim hrvatskim plemenima kao što su Kačići. Sve ili većinu autohtonog požeškog plemstva Ćuk naziva „generacijom bana Borića“ te naglašava njihovo srodstvo, kao i isključivost prema doseljenom plemstvu.¹¹⁸ Smatra kako su mnogi članovi plemstva posjedovali posebne povlastice među kojima su oprosti od raznih podavanja poput kunovine, potkunovine i nesta. Kao razlog za te povlastice iznosi mišljenje da su Požeškom županijom prije Arpadovića upravljali pripadnici roda Borića.¹¹⁹ To podupire i činjenicom da se u izvorima često javlja formula „prema pravima generacije Borića bana“ tijekom darivanja nekog posjeda ili prava.¹²⁰ Osim toga, ističe povezanost plemstva Požeške županije s plemstvom susjednih županiji jer su mnogi plemići imali i tamo posjede, osobito u Vukovskoj županiji, a njihov se utjecaj osjećao i u Bosni.¹²¹

U genealoškom dijelu svog rada Ćuk je, s obzirom na podrijetlo, podijelio plemstvo na domaće, vjerojatno domaće te doseljeno plemstvo. Pri tome domaće plemstvo naziva autohtonim hrvatskim plemstvom unatoč anakronizmu te kategorije s obzirom na to da se plemići nisu izjašnjavali Hrvatima na tom prostoru u srednjem vijeku.

Plemiće od Banča, Horvate i rod Sudana, odnosno Veličke, proglašava „vjerojatno domaćim plemstvom“ za koje nije uspio pronaći dovoljno izvora da im utvrdi hrvatsko podrijetlo.

Kao „doseljeno plemstvo“ spominje 17 različitih obitelji čije je podrijetlo većinom iz njemačkih, mađarskih i francuskih krajeva te iz drugih dijelova današnje Hrvatske. Kao plemiće doseljene iz njemačkih zemalja navodi Svetačke ili rod bana Tibolda, rod Jáka, Haholte te rod Honta i Poznana.

¹¹⁷ Ćuk, „Požeško plemstvo i požeška županija“, 229: 4, 231: 93.

¹¹⁸ Isto, 231: 98.

¹¹⁹ Isto, 231: 93-94.

¹²⁰ Isto, 231: 94.

¹²¹ Isto, 229: 82.

Svetački su imali posjede oko gornje sjeverne Pakre te u Podravini zbog čega ne ulaze u okvir Požeške županije,¹²² iako ih Ćuk ubraja u njih.¹²³ Sljedeća su skupina plemići podrijetlom iz Ugarske u koje je ubrojio plemiće od Pakre (rod Teten), rodove Rada, Čaka, Zahija, Treutule te rodove Aba, Beu i Miškovce.¹²⁴ Osim toga, ističe i francuskog plemića sir Gerarda, koji je bio liječnik kraljeva Bele IV. i Stjepana V. te normanske plemiće Ratolde.¹²⁵ Zadnja skupina obuhvaća domaće plemiće iz drugih krajeva Hrvatske, a to su Petar Tatara, pripadnik starog zagrebačkog plemstva; Čeh Pučina iz Zagorja te Gorjanski koji su prvi posjed u Požeškoj županiji, Drenovac dobili 1310. godine, a kasnije su igrali važnu ulogu u političkom životu županije.¹²⁶

Ćuk često pokušava istaknuti slavensko ili hrvatsko podrijetlo određenog roda inzistirajući na „izvornom slavenskom obliku“. Tako za rod Hont-Pázmany (koji naziva Hont i Poznan) navodi kako je Poznan izvorno slavensko ime, umjesto njemačkog oblika, a za imena pripadnika istog roda Honta i Cuntiusa umjesto njemačkog Kunt prevodi slavenskim imenom Kunac.¹²⁷ Za plemiće od Kruga inzistira na tom nazivu, kritizirajući korištenje mađariziranog prezimena Körög te korištenje prezimena Szabo, umjesto Sobović (misli da to prezime potječe od narodnog, slavenskog imena Sibo ili Sobo i da je nastalo od osobne zamjenice). Primjećuje se ideološki utjecaj te utjecaj prilika u historiografiji zbog sukobljavanja s mađarskom historiografijom pri nekim metodama kao što su inzistiranje na autohtonosti isključivo slavenskog stanovništva na području županije i slavenstvu plemića te u kritiziranju mađariziranih imena plemića.

Općenito je čest slučaj u starijoj historiografiji da povjesničari inzistiraju na kroatiziranju imena. Što se tiče kritike mađarizacije imena treba spomenuti i Kukuljevića koji, govoreći o Emeriku Zapolji, u skladu sa svojim antimadžarskim raspoloženjem ispravlja prezime Zapolja, smatrajući kako su ga mađarski povjesničari počeli tako pisati da ga „tobože pomagjariti mogu“ te inzistira na nazivu Sopolja što prema njegovu mišljenju prikazuje pravo slavenstvo tog imena.¹²⁸

¹²² Ćuk misli kako je početkom 13. stoljeća Požeškoj županiji pripadalo područje oko samostana Bijela te ih zato ubraja u posjednike u ovoj županiji. No, većinsko mišljenje u historiografiji je da se područje Bijele i tijekom srednjeg vijeka ubrajalo u Križevačku, a ne u Požešku županiju te se Svetačke smatra križevačkim plemstvom. (Karbić, „Plemićki rodovi njemačkog podrijetla u Požeškoj županiji“, 72., Vjekoslav Klaić, „Plemići Svetački ili nobiles de Zempche (997-1719)“ *Rad JAZU* 84 (1913): 2.)

¹²³ Isto, 229: 92-93.

¹²⁴ Isto, 229: 97-100.

¹²⁵ Isto, 229: 97-98.

¹²⁶ Isto, 229: 100.

¹²⁷ Isto, 229: 99.

¹²⁸ Kukuljević, „Priorat vranski“, 82: 22.

U starijoj historiografiji često se koriste pridjevi „strano“ ili doseljeno plemstvo, iako autori često ne objašnjavaju misle li pod time strane u odnosu na Požešku županiju ili na cijelo Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, s obzirom na to da su svi plemići koji su bili rođeni te posjedovali zemlju unutar Kraljevstva bili „domaći“. Često je zastupljeno mišljenje da pripadaju hrvatskom narodu, iako se u srednjem vijeku na tom području ne javlja taj etnonim u tom kontekstu niti su se plemići identificirali time. Noviji autori češće koriste pridjeve tako da ističu ili lokalno, požeško podrijetlo ili današnji regionalni identitet (slavonski).

Vidljivo je kako neki autori, poput Buturca plemićke rodove proglašavaju „predstavnicima hrvatskog naroda, njegovim vođama, upravljачima i braniteljima“, a on preuzima i Ćukovo mišljenje o nastanku plemstva od odličnijih rodova „stare slovjenske župe“ te kako su svi plemići smatrali Borića svojim pretkom.¹²⁹ Navodi još kako uz domaće uskoro dolazi i strano doseljeno plemstvo koje je dobivalo posjede izumrlih plemića ili onih koji su bili protivnici kraljeva pa su im posjedi bili oduzeti. U radu o Ruševu piše o stranim velikaškim obiteljima, iako ne pojašnjava na koga točno misli, vjerojatno misleći na strance u odnosu na Požešku županiju.¹³⁰ U članku piše kako se plemstvo Požeškog kraja posebno na prostoru od Ruševa do Broda još u 13. i 14. stoljeću smatralo potomstvom i rodbinom Borića bana (*generatio Borichi bani*) te su prema tradiciji u 12. stoljeću bili povezani rodbinski i politički.¹³¹

Bösendorfer također u sklopu tadašnjih polemika s mađarskom historiografijom želi istaknuti kako je Slavonija bila nastanjena hrvatskim stanovništvom te naglašava kako su pripadali Kraljevini Hrvatskoj, a ne Ugarskoj. Julije Kempf također proglašava slavonsko plemstvo hrvatskim opisujući političke događaje u županiji te praveći razliku između „starog hrvatskog plemstva“ i stranog. Szabo ističe kako u kraju zapadnog dijela Požeške županije (pakrački i daruvarski dio) plemići većinom nisu bili domaćeg podrijetla, osim iznimaka, dok narod jest te piše kako se u popisima jobagiona spominju hrvatska imena.¹³² U djelu o Berislavićima Kopričević kritizira nastojanja mađarskih i srpskih povjesničara za prisvajanjem Berislavića te kao protuargument ističe njihov ikavski govor inzistirajući na hrvatskom podrijetlu.¹³³ Stjepan Pavičić također naglašava kako se plemstvo razvilo iz hrvatske plemenske organizacije Požeške županije.

¹²⁹ Buturac, „Pleternica i okolica“, 150-151.

¹³⁰ Buturac, *Ruševo i okolica*, 5.

¹³¹ Buturac, „Požega i okolica u srednjem vijeku“, 10.

¹³² Szabo, „Prilozi za povijesnu topografiju“, 40.

¹³³ Kopričević, „Berislavići Grabarski“, 20-21.

Spominje kako novo upravno uređenje zemlje na mađarskoj feudalnoj osnovi nije moglo uništiti to staro plemstvo, za razliku od Vukovske županije gdje su uspjeli ukinuti staru hrvatsku plemensku organizaciju te članove pretvoriti u jobagione koji su ostali bez povlastica. Spominje kako je iz tog slobodnog i posjedovnog plemstva proizašao Borić i njegovi rođaci i potomci koje naziva Boričevićima te da se kasnije zbog njegova visokog položaja čitav rod i kasnije potomstvo nazivalo u odnosu na njega (*de genere Borich* ili *nepos Borichi bani*).¹³⁴

Josip Adamček također je s obzirom na podrijetlo plemstvo podijelio na domaće slavonsko (*generationes*) koje je bilo najbrojnije te naseljeno plemstvo mađarskog ili njemačkog podrijetla priklonivši se mišljenju Jurja Čuka o tome da je mnogo plemstva smatralo da su u srodstvu s Borićima. Osim toga, napominje kako se tijekom 13. stoljeća naselilo mnogo mađarskih plemića, dvorskih službenika na kraljičinom dvoru kojima su one podjeljivale darovnice za posjede. Kao doseljeno plemstvo navodi plemiće od Sudana, odnosno Veličke, plemiće od roda Rada (od Partašovca), rod Banča i druge. S druge strane, on misli kako su potomci Kleta (plemići od Kruga ili Körögy) zapravo strani plemići, za razliku od Čuka.¹³⁵

Marković iznosi mišljenje kako je na brodskom području, pa tako i širem prostoru županije u vrijeme dolaska Arpadovića na prijestolje nestalo dotadašnjeg načina života i organizacije plemstva, a umjesto dotadašnjeg rodovskog plemstva u kojemu je važno bilo podrijetlo, veću ulogu počinju imati zasluge stečene za kralja te se time razvija donacijsko plemstvo koje svoja prava i posjede dobiva od kralja.¹³⁶

¹³⁴ Pavičić, „Boričevići“, 84.

¹³⁵ Adamček, „Požeška županija“, 111-114.

¹³⁶ Marković, *Brod*, 67.

4. Političko djelovanje plemstva

4.1. Odnos prema kruni

4.1.1. Ban Borić

Znatna pozornost posvećena je odnosu bosanskog bana Borića prema ugarskom kralju, kao i njegovom političkom djelovanju, posebno u pitanju njegove samostalnosti u vladanju, odnosno podložništva. Ova se tema isticala kao bitna u historiografiji jer se povezivala s pitanjem odnosa Bosne i Ugarske, odnosno pitanjem o vremenu kada je Bosna ušla u politički okvir Arpadovića. Mišljenja o njegovu odnosu prema kralju ovisila su o interpretaciji izvora o ratnom pohodu iz 1154. bizantskog ljetopisca i suvremenika Kinama u kojemu se Borić spominje kao „egzarh“ Bosne, ali i *soumahos* (suborac).

Ugarskim saveznikom Borića su proglašavali Vjekoslav Klaić, Ferdo Šišić i Nada Klaić. Klaić smatra kako je Borić bio saveznik „kojeg su osobito pazili, cijenili i odlikovali“ te kako u to vrijeme Bosna nije bila podložna Ugarskom kraljevstvu, s čime se slaže Ferdo Šišić pozivajući se na isti Kinamov izvor.¹³⁷ Nada Klaić također naziva prve bosansko-ugarske odnose savezničkim, a ne podložničkim te ističe njegovu samostalnost u vladanju. Detaljno je analizirala Kinamov izvor te zaključila kako se u njemu težište stavlja na samostalnost Bosne, a samim time da je i on saveznik, što dokazuje i spominjanjem titule „egzarha“ dalmatinske zemlje, odnosno Bosne u ovom slučaju.¹³⁸

S druge strane većina autora misli kako je Borić bio u podložničkom odnosu prema Ugarskoj, a neki i prema Bizantu. Milobar tako smatra kako je Kinam krivo naveo Borića kao saveznika, ali da je zapravo vazal jer je po njegovom mišljenju Borić vjerno služio Arpadoviće, dok bi u suprotnom njegova politika bila „balansiranje između Arpadovića i Bizanta“.¹³⁹ U pregledima povijesti Bosne Ante Babića te Mihaila Dinića¹⁴⁰ također se iznosi mišljenje kako je bio vazal te

¹³⁷ Klaić, *Poviest Bosne*, 51-52., Šišić, *Poviest Hrvata*, 70.

¹³⁸ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, 453-454.

¹³⁹ Milobar, „Ban Borić“, 11: 167.

¹⁴⁰ Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, 50., Dinić, „Bosanska feudalna država“, 562.

se pozivaju na mišljenje Vladimira Ćorovića koji pretpostavlja da izraz *soumahos* označava općenito suborca i pomoćnika, a ne saveznika u državno-pravnom smislu.¹⁴¹ Sima Ćirković smatra kako je Bosna već od 1138. bila pod vlašću Ugarske te da su Bosnom upravljali domaći banovi pod njihovom vlašću, pa je na taj način i Borić bio ban.¹⁴² Marko Perojević navodi kako ga je kralj Gejza II. poslao u Bosnu kao bana nakon bitke na Tari, nakon čega je Borić zadržao ovisnost prema njemu te da njegova vlast nije bila nasljedna, što zaključuje iz toga da se potomci ne spominju kasnije u Bosni.¹⁴³ Marković misli kako je bio vazal, nakon čega je dobio kao nagradu posjede oko Starog grada (Owar).¹⁴⁴ Marija Karbić također pristaje uz većinsko mišljenje da Borić nije bio samostalan vladar jer sama titula bana upućuje na vazalni odnos prema ugarskom kralju. Osim toga, pristaje uz Ćorovićevo mišljenje da izraz *soumahos* označava suborca, a ne nužno saveznika. Također i u Kinamovoj vijesti titula egzarha ne označava samostalnog vladara, nego upravitelja egzarhata koji je imao civilnu i vojnu moć na određenom teritoriju, ali pod upravom bizantskog cara.¹⁴⁵

Smičiklas navodi kako je Borić bio nesretni pretendent za prijestolje te da je bio u vojsci francuskog kralja prilikom križarskog pohoda, a da je smatran buntovnikom zbog sukoba s Arpadovićima. Spominje kako je rod Borića bio ugledan i značajan u Požeškoj županiji, no on misli da Borić (Boris) ima rusko podrijetlo. O njegovu djelovanju ne piše mnogo osim kroz prizmu sukoba s Gejzom.¹⁴⁶

Klaić također piše prvenstveno u kontekstu ugarsko-bizantskog sukoba te Borića kao saveznika kralja Gejze protiv cara Emanuela III. Spominje kako je sudjelovao u kraljevskom vijeću Stjepana IV. te ističe ulogu koju je imao u nasljednim borbama.¹⁴⁷

Milobar predstavljanjem okolnosti koje su dovele do rata između Ugarske i Bizanta daje povijesni okvir za prikaz djelovanja bana Borića. Okarakterizirao ga je kao jednog od „najznamenitijih bosanskih banova“ koji je „osnovao moć i slavu bosanske banovine“.¹⁴⁸ Poetično izražava vrline bana Borića metaforički se izražavajući o njegovom djelovanju kao ne samo „temelju“, nego i

¹⁴¹ Karbić, *Plemićki rod*, 40.

¹⁴² Ćirković, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, 273-274.

¹⁴³ Perojević, „Ban Borić i ban Kulin“, 201.

¹⁴⁴ Marković, *Brod*, 71.

¹⁴⁵ Karbić, *Plemićki rod*, 41.

¹⁴⁶ Smičiklas, *Poviest hrvatska*, 311-313.

¹⁴⁷ Klaić, *Poviest Bosne*, 49-52., *Povijest Hrvata*, 1: 162, 165.

¹⁴⁸ Milobar, „Ban Borić“, 11: 166.

„čitavoj zgradi“ bosanske slave. Njegovu politiku podijelio je u dva smjera; prvi je bio za vrijeme Gejze II. kada je ratovao protiv Bizanta, dok nakon Gejzine smrti indirektno djeluje protiv Arpadovića s obzirom na to da staje na stranu bizantskih štićenika Stjepana IV. i Ladislava II.¹⁴⁹ Smatra kako ga je bizantski car nagradio time što mu je dao Požešku banovinu, a da su kasnije i njegovi potomci uživali istu čast.

Kempf pod utjecajem Smičiklasa pretpostavlja kako je bio u rodu s kraljevskom obitelji te da se već oko 1132. godine zna za „jako i bogato pleme Borića“.¹⁵⁰ Govoreći o sukobu protiv Stjepana III. Šišić ga kratko naziva „okorjelim privrženikom bizantske strane“ koji se nije želio pokoriti.¹⁵¹

Nada Klaić iznosi mišljenje kako je u izvoru iz 1163. godine pogrešno korištena kronologija ugarskih kraljeva te da je Borić zapravo bio pristalica Stjepana III., a ne Stjepana IV. zato što se Borić našao na dvoru nakon bizantskih napada na Bosnu što je dokaz njegovih bliskih veza s dvorom. U toj se ispravi Borić nalazi među prvacima kraljevstva.¹⁵²

Marija Karbić se s time ne slaže držeći to zaključivanje preslobodnim te ističe kako je bio uvažena osoba na dvoru kralja Stjepana IV. u vrijeme kada se spominje u ispravi iz 1163. Iz nje je vidljivo kako je pristao na načelo nasljedstva po senioratu a ne primogenituri po čemu je bio sličan ostalim ugarskim plemićima. Ona smatra kako je stao na stranu Gejzine braće zbog blizine svojih posjeda bizantskom teritoriju jer su oni uživali podršku cara Emanuela III.¹⁵³

Mišljenja su podijeljena i oko njegovog života nakon 1163. kada se zadnji put pojavljuje u izvorima. Prema vijesti Šimuna de Keze u djelu *Gesta Hungarorum* vitez Gottfried iz Meissena je prema nalogu Stjepana III. poveo vojsku protiv bizantskog vojvode, iako ne piše kojeg. Mišljenje da je to Borić zastupaju Klaić, Šišić, Pavičić i Perojević, dok s druge strane postoji mišljenje kako se navedeni *dux de Boszna* odnosi na nekog drugog vojvodu, odnosno bizantskog činovnika kojeg je car postavio nakon što je protjerao Borića. To mišljenje zastupa Nada Klaić koja time dokazuje visok položaj koji je imao na ugarskom dvoru, a što je ugarskom kralju dalo pravnu podlogu za početak vojnih akcija u Bosni.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Isto, 13: 199-200.

¹⁵⁰ Kempf, *Požega*, 70.

¹⁵¹ Šišić, *Poviest Hrvata*, 86.

¹⁵² Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, 62.

¹⁵³ Karbić, *Plemićki rod*, 41.

¹⁵⁴ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, 454.

Marija Karbić jednostavno iznosi više mogućnosti. S obzirom na to da se više ne javlja u izvorima, niti se javlja kao nositelj neke od državnih funkcija smatra da je nemoguće reći što se s njim dogodilo. Iznosi mogućnosti da je promijenio strane te da se pomirio sa Stjepanom III. što je bilo često za velikaše toga doba ili da se možda nakon njegove smrti vratio u Ugarsku, a također je moguće da je pobjegao na bizantski teritorij.¹⁵⁵

4.1.2. Berislavići Grabarski i Dessewffy Cernički.¹⁵⁶

Prvi koji je pisao o određenom članu obitelji Berislavić bio je Kukuljević u djelu o vranskim priorima gdje je izložio biografske podatke Bartola koji je imenovan priorom 1475. godine. Citira izvore u kojima je prikazan kao silovit čovjek te otimač tuđih dobara, no s druge strane ističe njegovu odanost Matiji i Ivanu Korvinu te pripadnost „ligi“ koja je stala na Ivanovu stranu zajedno s Franjom i Ivanom Berislavićima Grabarskim. Kronološkim prikazom opisuje njegovo političko djelovanje, sukobe s protivnicima te na kraju i uhićenje zbog zlodjela, iako je već nakon nekoliko godina bio pušten i ponovno na funkciji vranskog priora.¹⁵⁷ Kukuljević iznosi mišljenje kako je bio „kudjen i hvaljen od suvremenika, od slaba kralja uslijed krivih potvora zatvoren i od kasnijih povjestnika lakoumno i pogrešno sudjen“ te ističe svoj stav kako je imao uobičajene mane velikaša svog vremena, no rijetke prednosti „muža odvažna i samosviestna“, pa smatra kako mu pristaje visoko mjesto u povijesti.¹⁵⁸

U svom djelu Mesić prvo piše o Stjepanu i Nikoli Grabarskima kao najstarijim poznatim potomcima Berislavića te spominje njihovu odanost kralju Žigmundu u borbama s pobunjenicima, dok je većina požeškog plemstva pristajala uz braću Horvate i Ivana Paližnu.¹⁵⁹

U ostatku rada detaljnije govori o Bartolu, Franji i Ivanu Berislaviću opisujući kroz prikaz njihova djelovanja i političke događaje u državi u to doba. Navodi kako su nakon smrti Matije Korvina

¹⁵⁵ Karbić, *Plemićki rod*, 42.

¹⁵⁶ Prezime ove obitelji u literaturi se spominje u nekoliko varijanti kao što su Dessewffy, Deževići ili Desislavići. Oblik Dessewffy potomci su zadržali do najnovijeg doba (Karbić, *Plemićki rod*, 67), pa će se u ovom radu dalje navoditi u tom obliku.

¹⁵⁷ Kukuljević, „Priorat vranski“, 82: 25-28.

¹⁵⁸ Isto, 29.

¹⁵⁹ Mesić, „*Pleme Berislavića*“, 35.

Berislavići pristali uz njegova sina Ivana Korvina te ističe njihovo djelovanje kao sudbonosno za buduću ugarsku državu. Kasnije su pristali uz Vladislava Jagelovića.¹⁶⁰ Mesić iznosi primjere nasilja koja su činili pripadnici ove obitelji, posebno vranski prior Bartol iskorištavajući slabu kraljevsku moć i ugled zbog kojih se širilo bezakonje i nasilje. Spominje kako su se Berislavići pokazali u redu odličnijih i znatnijih plemića prilikom svih važnih događaja u Ugarskoj prije i poslije smrti kralja Matije Korvina te kako kasnije dobivaju još veću važnost.¹⁶¹

Spominje da je zbog vojne vještine kralj Vladislav Franji dao Jajačku banovinu, a njegovu nećaku Ivanu Srebreničku. Ističe kako su bili u dobrim odnosima s vojvodom i banom Ivanom Korvinom koji je financijski pomagao Franji kako bi uspješnije branio Jajce. Međutim, napominje kako je zbog praznih kraljevskih blagajni u to vrijeme nastojao biti riješen dužnosti, iako je ostao na njoj sve do 1503. godine.¹⁶² Bio je službenik Ivana Korvina za kojeg je držao mnogobrojnu vojsku, no kako mu Korvin nije mogao davati novce za uzdržavanje tih konjanika u zamjenu mu je dao grad Lobar u Varaždinskoj županiji sa svim posjedima, za što je dobio i potvrđnicu od kralja Vladislava.¹⁶³

Prelazi na nećaka Ivana koji je postao srpskim despotom povezavši se ženidbom s obitelji Brankovića koji su također bili pristaše Ivana Korvina. Opisuje njegovo političko djelovanje prilikom borba protiv Osmanlija kod Dubice te protiv Mletačke Republike, kao i sudjelovanje na saboru 1505. na kojem se plemstvo dogovorilo da nakon smrti Vladislava na prijestolje ne može doći stranac.¹⁶⁴ Nakon njegove smrti despotska čast prešla je na sina Stjepana za koje piše da je bio manje značajan od predaka, a u njegovo se vrijeme počelo smanjivati imanje Berislavića što je bila posljedica i financijskih problema Kraljevstva koje je sve manje moglo pomagati. Spominje kako se u početku ubrajao u plemiće koji su stali na Ferdinandovu stranu, međutim kasnije je stao uz njegove protivnike, odnosno uz Zapolju te Osmanlije.¹⁶⁵

Klaić također piše o tome kako su Franjo, Ivan i Bartol sudjelovali u političkom životu zemlje kao pristalice Matijinog sina Ivana te kako je Bartol tijekom sukoba Ivanovih i Vladislavovih pristalica bio zarobljen i uskoro pušten. Nakon toga je sudjelovao u pregovorima, kao i na Vladislavovoj

¹⁶⁰ Isto, 46.

¹⁶¹ Isto, 50.

¹⁶² Isto, 67.

¹⁶³ Isto, 69.

¹⁶⁴ Isto, 78-87.

¹⁶⁵ Isto, 89-90.

krunidbi 1490. godine.¹⁶⁶ Ističe njihovu važnu ulogu u borbama protiv Osmanlija i loše financijsko stanje u državi nasuprot kojeg je stajalo veliko bogatstvo Berislavića. Zbog toga ih je kralj koristio za pokrivanje troškova vezanih uz obranu, pa se tako Franjo i Ivan prema odluci Sabora 1498. godine spominju među duhovnim i svjetovnim velikašima čija je obveza bila držati banderije.¹⁶⁷

Kempf u svojoj monografiji ukratko predstavlja pojedine plemiće, posebno Berislaviće i naglašava njihovu vjernost Žigmundu za vrijeme protudvorskog pokreta. Spominje kako su bili u srodstvu s rodom Treutula, kao i Dessewffyjima što je tada u historiografiji prvi put istaknuto. Iznosi povelju požeškog kaptola iz 1326. godine iz koje se može opaziti srodstvo.¹⁶⁸ Na Dessewffyje Cerničke se osvrće koristeći neobjavljeni rukopis iz župnog arhiva Požege u kojemu piše da su nakon smrti plemića Nikole Saaga primili njegove baštinske posjede u Požeškoj i Vrbaskoj županiji što je uređeno pred kaptolom 1473., a potvrđeno pred kraljem Ljudevitom.¹⁶⁹

Buturac negativno piše o nasilju Stjepana Berislavića prema lokalnim nižim plemićima Grapskima, koji su bili pristalice Ferdinanda te spominje kako je pljačkao stanovništvo na njihovim posjedima. Negativno predstavlja i njegovo pristajanje na stranu Osmanlija, a izlaganje o njemu završava time kako su ga Osmanlije ipak napali te 1536. zauzeli njegov Brod, a zatim i ostale posjede.¹⁷⁰

Kopričević u svoja dva rada iznosi mnogo podataka o Berislavićima Grabarskim koje naziva zemaljskim gospodarima Broda i okolice. U prvom radu većinom se fokusirao na Stjepana Berislavića, iako piše i o Franji te Ivanu. Naglašava važnu političku i kulturnu djelatnost Franje u Brodu i Jajcu¹⁷¹ te zatim prelazi na nećaka Ivana, srebreničkog bana i srpskog despota i vrlo važnog velikaša na dvoru kralja Vladislava u Budimu. Spominje kako su iza njega ostala dva sina, Nikola i Stjepan. Ističe razliku između njih po pitanju važnosti te govori kako se Nikola bavio upravljanjem njihovim imanjima, iako nije imao političku ulogu, a da je Stjepan naslijedio položaj srpskog despota oko 1520. godine. Nakon Mohačke bitke ostao je kao jedini važniji plemić na tom

¹⁶⁶ Klaić, *Povijest Hrvata*, 4: 202-204.

¹⁶⁷ Isto, 4: 248.

¹⁶⁸ Kempf, *Požega*, 93.

¹⁶⁹ Isto, 95-96.

¹⁷⁰ Buturac, *Ruševo i okolica*, 20, 23-24.

¹⁷¹ Kopričević, „Slavonski velikaši“, 211-213.

prostoru te mu je dužnost bila braniti granicu svojom kopnenom vojskom i šajkama na Savi zbog čega je dobivao izvjesnu svotu novca od ugarskog dvora.

Također piše kako je 1529. prešao na stranu Sulejmana zbog čega je sultan ostavio njegove posjede i stanovništvo na miru, a u zamjenu je morao napadati posjede Ferdinandovih pristaša. Kao mogućnost zašto je promijenio strane Kopričević navodi činjenicu da je njegov pomoćnik Klement bio Dubrovčanin te je želio nastaviti trgovinu preko Bosne vinom i soli.¹⁷² Napominje kako su ga suvremenici smatrali izdajicom te kako su sačuvana pisma Ivana Tahija čije je posjede napadao i koji piše kako Stjepan ratuje na turski način paleći i uništavajući imetak protivnika. Nakon što ga je Husrevbeg 1535. pokušao natjerati da mu preda gradove Kobaš i Brod, odlučio se vratiti na Ferdinandovu stranu, no Husrevbegovi su ga janjičari ubili u taboru. Završava izjavom kako je time propalo ono što su ugarski kraljevi planirali, a to je da slavonsko plemstvo služi kao obrambeni zid u Bosni te kako toj zadaći nisu bili dorasli ni kraljevi ni plemići. Iznosi i izvještaj Bartola Gregorića u knjizi *De vita et moribus Turcarum* iz kojih se vidi kako se Stjepana nakon smrti promatralo kao „mučenika kršćanstva“, čak i od onih koji su bili politički protivnici.¹⁷³

U drugom se radu većinom bavio Benediktom, Franjom i Ivanom Berislavićima Grabarskim. Napominje kako su različitim strategijama došli do višeg položaja, kao što su ugovori o međusobnom nasljeđivanju i kupovina drugih posjeda kako bi prostorno zaokružili svoja imanja. Spominje i kako su držali brojnu vojsku i velik broj šajka ili naseda na Savi.¹⁷⁴ U doba Jagelovića započeo je njihov politički uspon te tako Franjo postaje jajački ban, a njegov nećak Ivan srebrenički.¹⁷⁵

Nadalje opisuje političko djelovanje Ivana Berislavića koji je odrastao na bojištu s Osmanlijama te je imao iskustva u njihovom načinu ratovanja zbog čega je dobio Srebreničku, a kasnije i Mačvansku banovinu. Osim toga, ženidbom s udovicom Ivana Brankovića Jelenom zadobio je i naslov srpskog despota te je djelovao u Kupinovu, dok su njegovim posjedima upravljali ostali članovi roda, a u Srebreničkoj banovini službu su vršili kaštelani. Kopričević piše kako nije bio prihvaćen kao srpski despot od strane pravoslavnog stanovništva zbog katoličke vjere.¹⁷⁶ Pozitivno

¹⁷² Isto, 221-222.

¹⁷³ Isto, 224-225.

¹⁷⁴ Kopričević, „Berislavići Grabarski, 12-15.

¹⁷⁵ Isto, 16-17.

¹⁷⁶ Isto, 17-19.

je ocijenio djelovanje Berislavića te naglasio kako su uspješno organizirali obranu Jajačke i Srebreničke banovine, kao i obrambenu liniju na Savi što je neko vrijeme koristilo napretku Slavonije.

Marija Karbić je u više radova prikazala političku povijest Berislavića Grabarskih i Dessewffyja Cerničkih. U drugom poglavlju svoje monografije prikazuje političko djelovanje ove dvije obitelji iz roda bana Borića, što je dosad najpotpuniji prikaz o njima. Početak uspona Berislavića vezan je uz razdoblje vladavine Matije Korvina, koji se oslanjao upravo na pojedince koji su pripadali srednjem plemstvu te im davao posjede i titule, kao i važne dužnosti. U njegovo vrijeme potomci bana Borića, braća Nikola Deže, Ivan Berislav i Martin, sinovi Benediktovi, šire obiteljska imanja, a pojedini članovi obitelji počinju obnašati važne dužnosti u državi. Međutim, vrhunac svoje moći ova obitelj postiže u razdoblju najvećeg osmanlijskoga pritiska na Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo.¹⁷⁷

Ističe njihovu važnost prilikom sukoba s Osmanlijama zbog toga što su imali iskustva u borbi, ali i s obzirom na smještaj njihovih posjeda u područjima koja su graničila s osmanskim teritorijem što je s jedne strane omogućavalo efikasnije djelovanje, a s druge strane im je potreba za zaštitom nasljednih posjeda davala veću motivaciju za uključivanje u obranu. Osim toga, sudjelovali su i u drugim događajima važnim za kraljevstvo, kao što su pripreme vezane uz pristupanje kralja Vladislava Cambraiskoj ligi te planovima za zauzimanje Dalmacije, pri čemu se posebno isticao vranski prior Bartol.¹⁷⁸ O Bartolu govori i u posebnom članku u kojemu naglašava njegovu važnu političku ulogu i sudjelovanje u borbama protiv Osmanlija. Njegova važnost započinje u vrijeme Matije Korvina te je na političkoj sceni bio značajan više od 30 godina u prijelomnom razdoblju obilježenom otporu osmanlijskom pritisku. Za njega je zaključila kako se poput tipičnog pripadnika svog sloja kretao između ratovanja, političkih igara i sukobljavanja s drugim velikašima. Ističe njegovu povezanost s ostatkom svoga roda te kako je najveću odanost pokazivao njima, a vranskim je prioratom upravljao kao vlastitim posjedom.¹⁷⁹ Spominje kako su članovi obitelji u više navrata obnašali dužnosti jajačkog i srebreničkog bana. Tako je Franjo bio jajački

¹⁷⁷ Karbić, *Plemićki rod*, 44-45.

¹⁷⁸ Isto, 55-57.

¹⁷⁹ Karbić, „Vranski prior“, 303-316.

ban 1494. te 1499.-1503., dok je njegov bratić Ivan bio srebrenički ban 1511.-1513. godine.¹⁸⁰ Bartol je također bio jajački ban 1507. godine.¹⁸¹

Marija Karbić analizirala je i političko djelovanje Dessewffyja Cerničkih za koje kaže da važniju ulogu počinju igrati u prvoj polovici 16. stoljeća. Njihov uspon započinje s Franjom, unukom Deže po kojemu su dobili ime, a koji je bio službenik, odnosno familijar Ivana Zapolje na čijoj je strani bio do 1528. kada prelazi na Ferdinandovu.¹⁸²

O odnosu kraljeva i Deževića (Dessewffyja) Cerničkih detaljnije je pisao Borislav Grgin. Napominje kako su se krajem srednjeg vijeka istaknuti pojedinci ove obitelji postupno izdigli u redove velikaša. Dobar odnos s kraljevima bio je vidljiv u manjoj mjeri već od doba Ludovika Anžuvina, a posebno od doba Matije Korvina o čemu svjedoči sve veći broj pisanih dokumenata te se primjećuje kako su stjecali sve jači društveni i gospodarski položaj.¹⁸³ Među najznačajnijim članovima obitelji tog razdoblja istaknuo je Stjepana i Nikolu. Navodi spor vezan uz baštinu Nikole de Saagha iz Trnovice pri čemu ističe kako se kraljeva podrška obitelji ili bilo kojem drugom rodu izražavala tek povremeno i to kada je trebalo postići neki politički cilj. Grgin smatra kako je Matija mogao biti zainteresiran za njihove posjede zbog blizine osmanske granice jer je htio čvršće kontrolirati ove strateški važne točke, ali je možda htio zauzeti posjede kako bi pokušao sina Ivaniša pretvoriti u najmoćnijeg zemljoposjednika.¹⁸⁴ Zaključuje kako su unatoč sukobima i poteškoćama uspjeli učvrstiti svoj društveni i gospodarski položaj za vrijeme Matijaševe vladavine.¹⁸⁵

U vrijeme vladavine Vladislava II. Jagelovića ističe se Franjo koji je uvelike podigao moć, bogatstvo i ugled obitelji različitim strategijama, među kojima su i ugovori o međusobnom nasljeđivanju s plemićima kao što su Ivan Török iz Cernika te Franjo Hedervary koje je i kralj potvrdio, doživotno se odrekavši svojih kraljevskih prava na te posjede.¹⁸⁶ Grgin napominje kako je Franjin uspon bio povezan i sa savezništvima na lokalnoj i regionalnoj razini, a posebno ističe povezanost s Ivanom Zapoljom i hercegom Lovrom Iločkim. Razdoblje od 1514. do 1522. donijelo

¹⁸⁰ Karbić, „Uloga plemstva“, 135.

¹⁸¹ Karbić, *Plemićki rod*, 57.

¹⁸² Isto, 67-68.

¹⁸³ Grgin, „Plemićki rod Deževića Cerničkih“, 113-114.

¹⁸⁴ Isto, 114-117.

¹⁸⁵ Isto, 118.

¹⁸⁶ Isto, 119.

je sve veću afirmaciju ove obitelji, a zbog slabih Jagelovića te zaštite moćnih saveznika ojačali su svoj politički i društveni položaj.¹⁸⁷

4.1.3. Ostalo plemstvo

Kukuljević romantičnom stilskom izražajnošću piše o „orijaškoj borbi malenog našeg naroda“ s „groznimi Tatari“.¹⁸⁸ Kao predvodnike borbe on spominje slavensko plemstvo što je u skladu s njegovim stajalištem kako se iskustvo plemićkog sloja može primijeniti na sve slojeve, a da je povijesni proces rezultat djelovanja pojedinaca iz plemićkih redova kao „političkog naroda“ te kako djelo mora biti napisano u slavenskom duhu.¹⁸⁹ Dramatičnim stilom prvo iznosi povijest Tatara, zatim njihove napade na Europu, a u dijelu o kralju Beli IV. pojedinačno navodi brojne članove plemstva koji su se borili na njegovoj strani. Djelovanje požeškog plemstva iznosi se u raznim kontekstima. Posebno ističe Radiće (*de genere Rad*) i nasljednike Kleta. Braću Tomu, Filipa i Lovru iz roda Rad navodi kao vjerne kraljeve sljedbenike za što su kao nagradu dobili neka imanja na Orljavi. Također spominje i sinove Kleta kojemu daje pridjevak Orljavski te koji je braneći grad od Tatara bio ubijen.¹⁹⁰ Nakon opisa tih događaja Kukuljević u 16. poglavlju svojeg rada spominje nagrade koju su dobili.¹⁹¹ U skladu s historiografskim romantizmom autor povijesne osobe prikazuje polarizirano crno-bijelom karakterizacijom pri čemu su „slavenski vitezovi“ prikazani izrazito pozitivno i heroizirano, dok su Tatari s druge strane izrazito demonizirani, pa ih se čak naziva i „poluvragovima“.¹⁹²

U djelu o vranskom prioratu pisao je i o Emeriku Zapolji čije političko i kulturno djelovanje naglašava nazivajući ga *Imbrom Dijakom* što predstavlja njegovu učenost i pismenost. O njemu piše kako je 1464. postao hrvatskim banom te upraviteljem Bosne, a od 1465. je vršio funkciju vranskog priora.¹⁹³

¹⁸⁷ Isto, 123.

¹⁸⁸ Kukuljević Sakcinski, *Borbe Hrvatah*, 4.

¹⁸⁹ Strecha, „O nastanku i razvoju moderne historiografije u 19. stoljeću“, 105.

¹⁹⁰ Kukuljević Sakcinski, *Borbe Hrvatah*, 26-28.

¹⁹¹ Isto, 56.

¹⁹² Isto, 3.

¹⁹³ Isto, 23.

Kempf daje detaljan prikaz političke povijesti s posebnim osvrtom na stanje u Požegi za vrijeme određenih povijesnih zbivanja kao što su napadi Tatara (pri čemu poput Kukuljevića predstavlja plemiće koji su dobili nagrade za sudjelovanje u borbama), sukobi oko izmjene dinastija Arpadovića i Anžuvina te pobune protiv kraljica Elizabete i Marije.¹⁹⁴

Dio o Anžuvincima započinje pregledom sukoba oko izmjene dinastija te ističe djelovanje Gisingovaca i Pavla Gorjanskog, a zatim detaljno opisuje borbe oko Požege. Primjećuje se pristranost prema strani Gorjanskih te Kempf naglašava Pavlovu vjernost, privrženost i hrabrost, dok Gisingovce i njegove pristaše Bogunove sinove (požeške plemiće Bogoviće) naziva nevjernicima, opisujući njihova zlodjela. Općenito se može opaziti njegov negativan stav prema stranci koja je bila protiv Karla Roberta. Međutim, za Stjepana Boguna kasnije piše kako je promijenio stranu te svoju odanost posvjedočio boreći se u kraljevim redovima protiv novih ustanika.¹⁹⁵

Prikazuje vrijeme „pokreta na slavenskom jugu“¹⁹⁶ kao vrlo znamenito doba u povijesti Požeške županije te ističe kako je do njega došlo zbog nezadovoljstva starog hrvatskog plemstva kraljicama i palatinom Nikolom Gorjanskim te jer su posjede dobivali strani plemići. Piše kako je središte lige protiv kralja bilo u Požegi i okolici gdje su vođe braća Horvati, Lackovići od Dobrogošća te Seči imali posjede.¹⁹⁷ U njegovu opisu sukoba vidljiva je pristranost prema pobunjenim velikašima koji su odlučili „svrgnuti žensku vladu“ te antagonizam prema kraljici i njezinim pristašama.¹⁹⁸

O obitelji Thamásy, koja je bila u srodstvu s Gisingovcima i izumrla je 1459., govori kako je Požega u njihovu vlasništvu od 1445. godine. Nakon toga spominje kako su sljedeći gospodari Požege bili Franjo Héderváry, Ivan Hoberdanac Slatinski te Ladislav More kojemu je Ferdinand I. 1529. dao grad s pravom patronata nad kutjevačkom opatijom. Spominje kako su to posljednje vijesti prije nego što je „zatoptalo tursko kopito“.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Kempf, *Požega*, 83-84.

¹⁹⁵ Isto, 77-79.

¹⁹⁶ Stariji povjesničari, kao što su Mesić i Kempf, pod utjecajem Franje Račkog („Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. stoljeća“, *Rad JAZU* 4 (1868.): 1-103.) koriste taj termin u značenju pobune protiv kraljica Elizabete i Marije te Žigmunda Luksemburškog.

¹⁹⁷ Isto, 82-84.

¹⁹⁸ Isto, 83-84.

¹⁹⁹ Isto, 98.

Juraj Ćuk smatra kako su odnosi požeškog plemstva s dinastijom Arpadovića bili vrlo dobri, uz međusobnu potporu te podršku doseljavanju stranog plemstva. Romantičarskim stilom oslikava sklonost kraljice, kao i plemstva za spletkama te za ljepotu prirode požeškog kraja, što ističe kao jedan od glavnih razloga interesa dinastije za tu županiju. Međutim, kasnije govori kako se interes Arpadovića za Požešku županiju razvio zbog sukoba s Bizantom zbog čega je osnovan bosanski dukat na čelu kojeg je bio ban Borić, odnosno princ Ladislav kao knez.²⁰⁰ Spominje kako se požeško plemstvo proširilo i u prostore preko Drave već za vrijeme Ladislava I., što objašnjava time da su Arpadovići rado zvali „strano“ plemstvo zbog trajno dobrih odnosa koji su postojali poslije pokrštenja Mađara između Arpadovića i Hrvatskog Kraljevstva, a koji su nalazili izražaj i u rodbinskim vezama obiju porodica.²⁰¹

Ćuk također piše o sukobu za vrijeme smjene dinastija pri čemu ističe kako je većina plemstva bila protiv nove dinastije Anžuvina te su pristali uz Gisingovce, zbog čega su pojedini plemići bili degradirani ili su im posjedi bili oduzeti. Pavao Gorjanski je kao kaštelan odmah predao grad kralju, a uz njega su pristali Giletići i sinovi Petra od Požege, no veći dio plemstva pošao je s Bogovićima i dubovačkim Čacima uz samozvane slavonske hercege Gisingovce (koje on naziva plemićima od Kisega i Koprivnice).²⁰² Dolazak Anžuvina na prijestolje proglašava prekretnicom u povijesti županije zbog toga što je plemstvo dobilo mogućnost izbora palatina iz svojih redova te je jurisdikcija kraljice ostala samo pri ubiranju poreza ili oslobađanju od njega, dok je u ostalim poslovima odgovoran bio palatin.²⁰³

Opisujući političko djelovanje nekih plemića Buturac kritizira njihov odnos prema lokalnom stanovništvu i rušilačke nagone te kritizira pobunjenike protiv kraljeva. Tako za Henrika Gisingovca piše kako je „harao strašno“ po Požeškoj i Vukovskoj županiji, čime ističe negodovanje zbog toga što je bio protivnik Karla Roberta. Također pravi kontrast između Gorjanskih koji su bili pristalice kralja Karla Roberta te Bogovića koji su bili njegovi protivnici zajedno s Gisingovcima.²⁰⁴ Jednako negativno piše o Lackovićima od Dobrogošća čiji je predstavnik Stjepan nakon bitke kod Nikopolja četvrt stoljeća ratovao protiv kralja Žigmunda.²⁰⁵

²⁰⁰ Ćuk, „*Požeško plemstvo*“, 231: 52, 95-96.

²⁰¹ Isto, 231: 94.

²⁰² Isto 231: 96.

²⁰³ Isto.

²⁰⁴ Buturac, *Ruševo i okolica*, 20, 23-24.

²⁰⁵ Isto, 12-13.

U nekim opisima ima pomalo romantičarski stil, primjerice za Nikolu od Hanue koji je dobio posjede Djedorječkih 1312. nakon zasluga u borbama govori kako se „odlikovao osobitom vjernošću. Nije sebe štedio. Nije se bojao smrti. Bdio je dan i noć“ te ga stavlja u kontrast sa sinom Dimitrom koji je bio nevjeran Karlu Robertu.²⁰⁶

Od novijih autora Stanko Andrić je u svom pregledu povijesti Požeške županije iznio djelovanje različitih požeških plemića. Piše kako se dio plemstva pridružio Gisingovcima te da su Bagunovi sinovi (Bogovići) opustošili požeški distrikt i razarali sve dok ih Pavao Gorjanski nije pobijedio. Zatim, govoreći o Žigmundovim sukobima s pobunjenicima, navodi kako mu je odan bio Nikola Treutul od Nevne, dok je izraziti protivnik bio plemić Ikač ili Ikac, sin Hektora Orljavačkog koji je bio pristaša lige braće Horvata te koji se ubrajao među neprijatelje kraljevstva 1387. godine. Nakon poraza Horvata bio je prisiljen povući se u Bosnu gdje se kratko proglasio i bosanskim kraljem, no 1396. ubili su ga plemići Macedonski, odani Žigmundu.²⁰⁷

Detaljnije piše o Zapoljama. Spominje kako je velikaš Stjepan Zapolja bio palatin od 1492. do 1499., a prije toga je bio vrhovni kapetan kralja Matije Korvina. Zajedno s bratom Emerikom pripadao je velikaškom naraštaju dotad neugledne plemićke obitelji s posjeda Zapolje. Ističe Ivanovo djelovanje kao ključno u završnom razdoblju hrvatske povijesti srednjeg vijeka te spominje kako mu je glavni službenik bio vojni zapovjednik Petar Petrović iz okolice Požege, čime želi prikazati kako su Zapolje voljeli imati povjerljive osobe iz vlastitog zavičaja.²⁰⁸

Osim o Berislavićima Grabarskim, u sklopu rada o obrani Jajačke banovine Marija Karbić pisala je i o drugim plemićima s područja Požeške županije. Dužnosti obrane banovine bile su povjerene i Emeriku Zapolji, kojemu je Matija Korvin 1464. dao službu upravitelja Bosanskog kraljevstva te time i brigu o obrani Jajca.²⁰⁹ Spominje i Jurja Stražemanskog koji je ban bio od 1505. do 1510., te ponovno 1515. godine. U ispravi kralja Vladislava II. vidljivo je kako su on i članovi njegove obitelji dobili posjede Ladislava Szenteprija koji je bio rođak njegove žene Barbare. Time je kombinirano nagrađivanje za službu te nastojanje da posjedi ostanu u istoj obitelji, makar i preko ženske linije.²¹⁰ Još se spominje Nikola Giletić koji je nosio pridjevak Stupnički prema glavnom

²⁰⁶ Isto, 14.

²⁰⁷ Andrić, „Područje Požeške županije“, 234-236.

²⁰⁸ Isto, 240.

²⁰⁹ Karbić, „Uloga plemstva“, 134.

²¹⁰ Isto, 143-145.

posjedu te koji je postao banom 1522. godine. Navodi kako je u sukobima između Ivana Zapolje i Ferdinanda I. prvo stao uza Zapolju, zbog čega ga je on i nagradio, no ubrzo je promijenio stranu. Na kraju rada ističe kako je važnost područja današnje Slavonije u obrani Jajačke banovine bila i u činjenici da je osiguravala sredstva te posebno hranu za opskrbu Jajca.²¹¹

4.2. Odnos prema Crkvi

Jedna od čestih tema analiziranih u historiografiji je i odnos plemstva prema Crkvi, odnosno različita darovanja posjeda ili novca, izgradnja sakralnih objekata među kojima su i zadužbinski samostani i patronat nad njima te odnosi s crkvenim i viteškim redovima. Može se primijetiti kako su se autori najviše bavili pitanjem benediktinskog samostana sv. Mihovila u Rudini koji se veže uz Boriće. Veći interes počinje se javljati krajem 50-ih godina, prvenstveno s aspekta povijesti umjetnosti, odnosno javlja se interes za opis stilskih atribucija i značajki. Za historiografiju je važnije pitanje vremena utemeljenja kao i osnivača i patronata. S obzirom na to da nije sačuvana fondacijska isprava postoje različita mišljenja o vremenu i osnivaču. Uz samostan se veže isprava kralja Andrije II. iz 1210. u kojoj se Rudina javlja u opisima granice posjeda koji su darivani templarima te se također spominje crkva sv. Marije u Odolji na orljavačkom vlastelinstvu. Pavičić je prvi koji je smatrao da je Borić ili netko od neposrednih potomaka osnivač samostana te je tvrdio kako su oni poput „svih drevnih plemenskih rodova“ na svojim posjedima podizali crkve, a da je njihova zadužbina bila upravo ta crkva i samostan jer su oni bili veleposjednici na tom vlastelinstvu. On misli kako su do 15. stoljeća patroni bili Borići te da su ga utemeljili ili barem bogato obdarili okolnim zemljama.²¹²

U kasnijim istraživanjima to je bilo zanemareno, jer se polazilo od zaključka Anđele Horvat koja je mislila kako je Rudina osnovana od strane Arpadovića, sve do Nade Klaić koja je kritičkom analizom različitih izvora pokušala dokazati da su upravo potomci Borića ili sam ban bili osnivači i patroni. Ona je analizom isprave iz 1349. godine, koja svjedoči o sporu prepošta Andrije s braćom Giletićima, došla do zaključka kako je utemeljitelj bio Borić. Prepošt Andrija tvrdio je kako je on patron te je osporavao ugovore koje je njihov otac Giletić sklopio s Rudinom vezan uz predijalno

²¹¹ Isto, 145-146.

²¹² Pavičić, „Borićevci“, 84.

uživanje posjeda Koprivne i Selne. U dva se navrata u parnici spominju Odolini unuci Nikola i Juraj iz roda Borića kao zastupnici prepošta. Ona smatra da su ti unuci namjerno na sudu tvrdili da je požeški patron i osnivač rudinske opatije prepošt kako bi došli do predijalnih posjeda Koprivne i Selne te kako bi ih oduzeli Giletićima. Zaključuje kako nisu ništa izgubili prebacujući formalno patronsko pravo na Požeški kaptol jer se u Požegi dobro znalo tko su pravi patroni i osnivači Rudine, odnosno da je to ban Borić ili njegov sin nepoznata imena.²¹³ Razlog zašto bi Borić mogao utemeljiti samostan je i to što je zadobio orljavačko vlastelinstvo unutar kojeg se nalazio samostan. U prilog tom mišljenju navodi i primjer Svetačkih, kao roda sličnog po važnosti, koji su također osnivali samostane, odnosno pripisuje im se samostan u Bijeloj.²¹⁴

Njezinu argumentaciju u svojim su radovima osporili Andrić i Karbić. Oni smatraju kako polazi od pogrešne pretpostavke da se u sporu tvrdi da je patron Rudine Požeški kaptol iako to nigdje nije rečeno, nego izričito piše kako su patroni Andrija i njegovi rođaci i braća. Također postavljaju pitanje zašto bi Odolini unuci umjesto da odmah nastupe s patronskim pravom zaobilazili preko Kaptola te kako je predijalni status u suprotnosti s patronskim. Andrić tvrdi kako smisao parnice nije u otimanju predijalnog uživanja samostanskih posjeda, nego u želji patrona da i dalje nadziru raspolaganje zemljom koju su ranije dali samostanu na uživanje. Osim toga, napominje da sud u Budimu vraća sporne zemlje Andriji pri tome koristeći formulu koja upućuje da se radi o patronskom, a ne predijalnom uživanju.²¹⁵ Karbić misli kako to što je Andrija odabrao njih dvojicu za predstavnike upućuje na njihovu rodbinsku bliskost te moguću pripadnost prepošta rodu Borića što bi mogao biti argument u prilog mišljenju da je Borić utemeljitelj Rudine.²¹⁶

Andrić smatra kako su vrijeme osnutka samostana, kao i osnivač nepoznati te je naveo kasnije poznate patrone samostana koji uključuju: Podvrške, Cerničke i Godesanske, Thamásyje, Héderváryje te ponovno Cerničke. Detaljno je analizirao različite izvore te ističe kako se nigdje ne spominju Borići kao osnivači.²¹⁷ Kronološkim je redom iznio sadržaj isprava u kojima se saznaje o odnosu patrona i samostana, međusobnim parnicama te se pojedinačno govori o važnijim osobama.²¹⁸

²¹³ Klaić, „Ecclesia seu monasterium“, 51.

²¹⁴ Isto, 54-55.

²¹⁵ Andrić, „Benediktinski samostan“, 38-39.

²¹⁶ Karbić, *Plemički rod*, 149.

²¹⁷ Andrić, „Benediktinski samostan“, 34-35.

²¹⁸ Isto, 53.

Marija Karbić prihvaća mišljenje da je Borić ili netko od neposrednih potomaka utemeljitelj Rudine, iako ne prihvaća argumentaciju Nade Klaić. To objašnjava činjenicom da je većina rudinskih patrona tijekom 14. stoljeća pripadala rodu Borića bana, a i smještaj samostana je na nasljednom posjedu roda.²¹⁹ Ona navodi kako je samo za jednog pripadnika roda Borića bilo poznato da je imao crkvenu karijeru i da je to Nikola Dessewffy koji je 1524. imenovan upravitelem samostana u Rudini pod uvjetom da postane benediktinac u roku od deset godina.²²⁰

Marija Karbić u svojoj knjizi spominje kako je jedan od načina za razvoj osjećaja povezanosti između članova obitelji bila i povezanost na vjerskom planu te da je jedna od karakteristika rodova to što posjeduju zajednički kulturni centar, odnosno rodovski samostan. Dok neka starija mišljenja ističu kako su moćni rodovi osnivali samostane kako bi služili za sahranjivanje članova, početnu točku prilikom crkvene karijere te za neudane kćeri, novija, počevši od Fügedija, smatraju da samostane nisu osnivali rodovi nego pojedini članovi te da je on bio gledan prvenstveno kao posjed čime je umanjen značaj svetog mjesta. Također se pretpostavlja da su članovi obitelji većinom išli negdje drugdje biti svećenicima, a ne u rodovski samostan.²²¹ Karbić ističe povezanost Borića s više crkvenih i viteških redova kao što su franjevci, templari i ivanovci. Kao razloge zašto su viteškim redovima davali posjede ona navodi mogućnosti da je to bilo zbog viteškog duha ili zbog potrebe za borbom protiv bogumila, zatim želje da se pomogne hodočasnicima i križarima na putu za Svetu zemlju. Tvrdi kako je ban Borić darovao templarima selo Zdelju u Križevačkoj županiji, o čemu svjedoči donacija iz 1209. godine. Osim templarima, dao je zemlju sv. Martina na Dravi i ivanovcima. Borićevi potomci su također ostali povezani s templarima te se u ispravi kralja Andrije iz 1209. spominju određene zemlje koje su Borićevi unuci (*eiusdem Borichii nepotes*) darovali redu, iako se ne navode njihova imena ili nazivi posjeda.²²²

Nekoliko je autora²²³ pisalo o franjevačkom samostanu u Dvorišću koji je osnovao Franjo Berislavić Grabarski, a on je uz vjersku imao i praktičnu svrhu jer je franjevce upotrebljavao za razne izvidničke akcije.²²⁴ Također je moguće da je osnovan zato što je njegova supruga Barbara

²¹⁹ Karbić, *Plemićki rod*, 149-150.

²²⁰ Isto, 153.

²²¹ Isto, 146.

²²² Isto, 145-146.

²²³ Karbić, *Plemićki rod*, 152., Kopričević, „Berislavić Grabarski“, 17., Mesić, „Pleme Berislavića“, 72.

²²⁴ Kopričević, „Berislavić Grabarski“, 17.

Frankapan posjedovala Dvorišće, a i sama je imala veze s franjevcima.²²⁵ Marija Karbić ističe i veze s Pravoslavnom crkvom te kako su Ivan Berislavić Grabarski i njegova žena Jelena brinuli za njezine potrebe, dajući svake godine po 100 dukata manastiru Hilandaru.²²⁶ Time je Jelena održavala veze sa svojim podrijetlom.

Ostali plemićki rodovi koji su osnivali samostane bili su Zapolje, odnosno Emerik i Stjepan koji su utemeljili franjevački samostan u Poljanskoj,²²⁷ kao i Velički koji su osnovali samostan prosjačkog reda augustinskih pustinjaka u Velikoj vjerojatno 1435. godine. Oni su također posjedovali crkvu sv. Katarine u Podgorju.²²⁸ U istom djelu navodi mnogo plemića koji su bili kanonici ili prepošti Požeškog kaptola, kao što su Ivan Bicelli, Pavao od Tomice i drugi.²²⁹

U historiografiji se često isticala pobožnost pojedinih plemića, kao i briga za Crkvu, posebno kod starijih autora. Tako Kopričević opisuje Berislaviće kao dobre katolike, pripadnike „prave vire rimske“.²³⁰ Buturac u više radova idealistički predstavlja plemstvo kao plemenite i poštene branitelje vjere te kako su crkve rado gradili „imajući uvijek pred očima vječni život iza groba“.²³¹ Osim toga ističe kako su se i velikaši i niži plemići brinuli za izgradnju sakralnih građevina i za održavanje patronatskih dužnosti.²³²

Marković spominje zadužbinske crkve koje su gradili potomci Borića na području oko Broda, a to su crkve sv. Benedikta, sv. Petra u Glogovi te sv. Petra kraj utvrde Petnje.²³³

²²⁵ Karbić, *Plemićki rod*, 152.

²²⁶ Isto, 154.

²²⁷ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije“, 3:88.

²²⁸ Isto, 3:110.

²²⁹ Isto, 3:104.

²³⁰ Kopričević, „Berislavići Grabarski“, 21.

²³¹ Buturac, „Pleternica i okolica“, 150-151.

²³² Buturac, *Crkveno-kulturna povijest*, 30.

²³³ Marković, *Brod*, 69-70.

4.3. Odnos prema utvrđi i županiji

Juraj Ćuk, Josip Adamček i Josip Buturac više su se bavili odnosom i položajem plemstva prema županiji. Oni su u nekoliko svojih radova analizirali osnivanje utvrde Požege (*castrum de Posega*), funkcije koje su pojedini plemići vršili u županiji te njezinu organizaciju.

Što se tiče odnosa plemstva i utvrde Požege, Ćuk misli kako je „gradac“ predstavljao staru vojničku organizaciju te da je prije bio vlasnik svog zemljišta. Jačanjem plemićke zajednice razvija se feudalizacija županijske organizacije, što samo usputno spominje bez objašnjavanja procesa. Smatra kako su plemićki rodovi zadobili veću važnost sve većim preuzimanjem vojničkih obveza te su na taj način nadjačali važnost utvrde u upravljanju županijom. Osim toga, ojačali su i kroz gospodarski razvoj jer su imali mnogo više zemljišta u odnosu na županiju (devet desetina).²³⁴ Za podložnike utvrde Ćuk iznosi kako su u procesu feudalizacije postali podložnicima na kraljičinim imanjima. Međutim, neki od „gračana“ postali su odličnijima zbog čega se spominju u izvorima kao vlasnici posjeda te ih kasnije u radu poimence navodi.²³⁵

Govoreći o upravi u županiji Ćuk navodi kako su postojali podžupani, plemićki suci, „*comes terrestris*“ što prevodi kao plemićki župan te kapetan generacije roda Borića kao posebna titula za rodnog župana roda Borića. Smatra kako mu odgovara položaj koji je u hrvatskim županijama imao „djed“. Na županijskim su skupštinama raspravljali o poslovima, a također su na sudovima sudjelovali svi plemići.²³⁶ Za plemstvo ove županije govori kako je bilo „glavni tvorac demokratskog konstitucionalnog plemićkog tipa“, što dalje ne analizira.²³⁷ Ćuk također ističe potrebu da se sustavnije obradi i plemstvo susjednih županija, zbog toga što su mnogi plemići tamo imali posjede, a osobito u Vukovskoj županiji.²³⁸

Adamček piše kako je Požeška županija organizacija plemstva i upravno politička jedinica feudalne države. Navodi da je župana postavljala kraljica, a plemstvo je biralo dva podžupana (*vicecomes*), odnosno zemaljskog župana (*comes terrestris*) kao predstavnika brojnog nižeg plemstva čije je interese zastupao.²³⁹ Spominje plemića Nikolu de Guča koji je 1349. godine

²³⁴ Ćuk, „Požeško plemstvo“, 231: 45.

²³⁵ Isto, 231: 97.

²³⁶ Isto, 231: 97-99.

²³⁷ Isto, 231: 94.

²³⁸ Isto, 229: 82.

²³⁹ Adamček, „Požega i Požeška županija“, 113.

obavljao dužnost kraljičina skupljača kunovine i fertona čime potvrđuje da su se porezi pobirali za kraljice.²⁴⁰

Buturac je u svom radu analizirao upravni sustav županije te odnose s plemstvom. Smatra kako je županija imala veze sa starim hrvatskim plemenskim uređenjem, a plemići su međusobno bili povezani rodbinski i politički te su zajedno izgradili i održavali utvrdu (*castrum*) gdje su se sastajali i držali svoje skupštine, kao i sudske parnice, a isto tako im je služio kao sklonište u slučaju rata. Iznosi mogućnost da su imali povlastice slične onima koje je Koloman dao rovišćanskim plemićima. Navodi kako su plemići sami birali župana te imali vlastitu sudsku vlast. Tijekom 13. stoljeća dolazi do promjene uređenja županije te je očita namjera kralja da ojača svoju vlast, a oslabi vlast i značaj starog župsko-upravnog uređenja. Smatra kako se otada stanovništvo dijeli u dvije vrste: jedni su jobagioni predijalci ili slobodnjaci (*iobagiones castri praediales*), koji imaju povlastice, a drugi su kastrenzi (*castrenses*, „građani“²⁴¹) bez povlastica. Tijekom 13. stoljeća kralj je izuzeo jobagione i kastrenze od sudske vlasti župana i utvrde i podvrgnuo svojoj sudskoj vlasti i vojnoj službi te oni postaju plemići izjednačeni s plemićima Kraljevine Slavonije, pa im sude kraljevi ili banovi te izdaju povelje. Nakon izumrća njihovu zemlju kralj darovnicom daje feudalnom ili donacionalnom plemstvu. Kastrenzi ili gradokmetovi održavaju županijsku utvrdu te u njoj drže stalnu stražu, što je nasljedna služba.²⁴²

Što se tiče uprave nad županijom, na čelu je stajao župan koji se u latinskim izvorima javlja kao *comes*, a od 13. stoljeća imenovan je od strane kralja iz redova velikaša. Županijsku upravu čine još sljedeći službenici: zemaljski župan (*comes terrestris*) koji se brine za zajednicu posjeda i izabrani je predstavnik nižeg plemstva; dvorski župan (*comes curialis*) koji upravlja utvrdom i ubire prihode; te župan vojvoda koji upravlja vojskom županije. U vrijeme kada je Požega bila vlastelinstvo *comes curialis* bio je postavljan od strane vlasnika posjeda. Sud je bio sastavljen od više članova ili porotnika pod nazivima *iudex*, *officialis* čija je dužnost bila ispitivati sporne međaše među posjedima, kao i nadzirati sklapanje kupoprodajnih ugovora.²⁴³ Županija je kao plemićka zajednica bila vlasnik svega zemljišta na području županije do sredine 13. stoljeća te sa

²⁴⁰ Isto, 115.

²⁴¹ Ne misli se na građane u današnjem smislu, niti *cives*, nego na pojedince ovisne o utvrdi, poput Čukovih „gračana“.

²⁴² Buturac, „Požega i okolica“, 10.

²⁴³ Isto, 11.

središtem u utvrđi raspolagala zemljištem. Napominje kako je manju količinu zemlje utvrda davala kastrenzima, a veću jobagionima utvrde.²⁴⁴

Više od župana u upravi i sudstvu ističu se njezini podžupani, plemićki suci, plemićki župan te svakako kapetan roda Borića. Navodi imena poznatih župana, od Vladislava 1221. do Franje Dessewffyja Cerničkog 1529. godine. Spominje također i imena podžupana, kojih su isprva bila dvojica, a kasnije jedan.²⁴⁵

Poput Ćuka naglašava kako su se plemići sastajali u utvrđi kako bi raspravljali o potrebama i poslovima svog područja te su se na skupštinama održavali i sudovi. Ćuka nadopunjuje informacijom da su se od 15. stoljeća zbog manjka prostora skupštine i sudovi počeli održavati u županijskoj kući ili palači. Utvrda je otada počela služiti samo za vojno-obrambene potrebe. U izvorima se sastanak naziva *comprovincialis congregatio*.²⁴⁶

²⁴⁴ Isto, 16.

²⁴⁵ Isto, 18-19.

²⁴⁶ Isto, 17.

5. Društveni i pravni status plemstva

5.1. Velikaši i srednje plemstvo

U ovom poglavlju predstaviti ću mišljenja povjesničara o društveno-pravnom položaju plemstva Požeške županije, njihovoj povezanosti s posjedima, odnosima prema familijarima i ostalim podložnicima te o službama i titulama koje su posjedovali, kao i o strategijama kojima su dolazili do višeg položaja.

Bösendorfer je u svom radu nabrojio različite plemićke obitelji te ukratko dao popis posjeda koje su držali u županiji. Za Berislaviće Grabarske govori kako su posjedovali velike posjede duž Save na zapad do Dubočca i Kobaša, a na sjeveru do Drenovca i Komorice te također područja oko Ruševa i Grabarja po kojemu su i dobili ime. Spominje kako su uzimali u zalog zemlje od susjednih plemića kao što su Treutuli i Čehi Levanjski čime su zaokružili svoj posjed. Susjedni posjedi Gromačnik, Glogovica i Brčino, kao i posjede u sjevernom dijelu županije posjedovali su Bekefy Velički, no njihovo vlastelinstvo prešlo je krajem 15. stoljeća na Berislaviće. Velički su posjedovali i imanja oko Čaglina, Gradišta te Veliku. Osim njih kao velikaše zemljoposjednike u županiji ukratko predstavlja Treutule, Iločke, Alšanske, Héderváryje i druge. Među srednje plemstvo ubrojio je Vrbovske (obitelji Jakuš i Kupša), plemiće od Stražemana, Bencefije od Skrabutnika, Pleterničke i Brčinske. U drugom dijelu svog rada spomenuo je kašte, gradove i sela koje su držali te zaključio kako su posjedi često mijenjali gospodare, što je za neke lokalitete u izvorima dobro dokumentirano.²⁴⁷

Ćuk piše o statusu, službama i titulama pojedinih pripadnika većinom srednjeg plemstva. Za Bogoviće ističe sinove rodonačelnika Boge, Vincencija koji je bio bački prepošt te Boguna koji je bio sanski župan i magistar kraljevih pivničara. Napominje kako su imali istaknutu ulogu među plemstvom Požeške županije dok zbog pobune protiv Karla Roberta nisu lišeni većine svojih posjeda.²⁴⁸ Za Boriće piše kako su bili vrlo ugledni plemići te da su posjedovali titulu „starješina“ ili „kapetana svih plemića generacije bana Borića“. Kao istaknute među njima navodi Stjepana i Nikolu. Među Boršićima ističe se Zador koji je bio u pratnji hercega Andrije te su njegovi potomci

²⁴⁷ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, 120-121.

²⁴⁸ Ćuk, „Požeško plemstvo“, 229: 50.

bili među bogatijim posjednicima u županiji.²⁴⁹ Od potomaka Čeha naglasio je važnost Aladara koji je za vrijeme kraljice Elizabete bio magister dapifera i novigradski župan.

Giletiće je nazvao vrlo uglednom obitelji s mnogim službama te istaknuo kako su desetak godina tijekom vladanja kralja Ludovika Anžuvina imali „kormilo državne vlasti u svojim rukama“. Rodonačelnik Gilet I. javlja se 1258. kao magistar kraljevih tavernika te je imao dužnost ispitivati odnose plemića prema zemlji koja je pripadala utvrdi. Njegovi potomci također su imali istaknute uloge. Za sina Nikolu spominje kako je od djetinjstva boravio kod kralja na dvoru vršeći istaknute službe te sudjelovao u raznim ratnim pohodima. Na njegovu je molbu kralj oslobodio plemića Tomu, sina Petra od Požege od plaćanja kunovine i potkunovine. Osim toga, bio je i šumečki župan. Nikolini sinovi su isto bili među znamenitijim plemićima, posebno Nikola II. koji je bio palatin kraljevstva i Ivan koji je vršio službu turočkog župana i kastelana.²⁵⁰ Kao znamenitog plemića ističe rodonačelnika Markovića magistra Marka za kojeg piše kako je ostao zapamćen kao „veliki“ zbog čega zaključuje kako je bio viši uglednik u nekoj službi te nagađa da je možda bio doglavljenik hercega Andrije.²⁵¹

Kopričević je u sklopu prikaza političkih događaja u kojima su sudjelovali Berislavići također istaknuo njihovu ulogu u urbanom i gospodarskom razvoju Broda. Piše kako je u njihovo vrijeme u gradu zabilježen porast stanovništva, kao i dolazak novih obrtnika i trgovaca. Opisujući izgled Broda piše da se sastojao od plemićkog dvora i oko njega kuća njegovih podanika (*villa* Brod). Piše o ustroju dvora te iznosi podatak kako su Berislavići imali mnogo plemićkih službenika i kaštelana koji su u njihovo ime vršili sudsku, upravnu i vojnu vlast, a na selima su bili nadglednici i pobirači poreza. Glavni predstavnik obitelji imao je pravo mača, odnosno pravo kažnjavati smrću. Spominje i kako su držali brojnu vojsku i imali dvorjanike po uzoru na talijanske ili njemačke plemiće.²⁵² Za Franju Berislavića napominje kako je razvio prometnu povezanost izgrađivši cestu od Broda do Jajca koja je išla preko Kobaša i na kojoj se našla na kamenom spomeniku glagoljicom napisana ploča s tekстом „Va vrime uzmožnog kneza Ferenca Berisalića“.²⁵³ Razvio je i gospodarstvo na svojim posjedima zbog savezništva s Dubrovnikom u diplomatskim i trgovačkim

²⁴⁹ Isto, 229: 57-58.

²⁵⁰ Isto, 229: 67-68.

²⁵¹ Isto, 229: 69.

²⁵² Kopričević, „Berislavići Grabarski“, 12-15.

²⁵³ Isto, 18.

poslovima čime je opskrbio posjede sa soli i ostalom robom.²⁵⁴ Za Ivana Berislavića kaže kako je, zahvaljujući rudnim bogatstvima, gospodarski razvio Srebreničku banovinu te kako je po njemu nazvano selo Berisalići.²⁵⁵

Buturac je u radu o stanovništvu okolice Pleternice o plemićima pisao u sklopu pojedinog naselja koje su imali u srednjem vijeku. Na ovom području izdvojio je sljedeće plemiće: Pleterničke Töröke (od sv. Nikole), plemiće od Blacka, Komorice, Sulkovačke, plemiće od Svilne te plemiće od Vrbove. Za Pleterničke piše kako se prvi put spominju 1375., a domogli su se visokog ugleda kada je Ivan Pleternički 1470. postao bilježnik u kraljevoj pisarni te su tada bili izuzeti od županijske vlasti i podvrgnuti kraljevskoj. Kasnije je vršio čast požeškog te virovitičkog županijskog suca.²⁵⁶ O Sulkovačkima piše kako su potomci Martina Sulka koji su imali rodbinske veze s plemićima u Vrbovi, a kasnije i s Berislavićima Grabarskim te spominje duge parnice između tih dviju obitelji oko pojedinih posjeda.²⁵⁷ Plemići od Svilne prvi se put spominju 1313. kao Svilnački i održali su se kroz dva stoljeća, odnosno do 1470. kada njihov posjed dobivaju Berislavići Grabarski.²⁵⁸

Adamček smatra kako su najbrojniju grupu činili stari slavonski plemićki rodovi koji su imali posebne povlastice, a osobito utjecajni su bili potomci bana Borića koji su držali posjede oko Broda; Brodsko Grabarje, Slatinik, Podvrško i dijelove Ruševa. Kapetan plemićkog roda Borića u izvoru iz 1343. navodi se kao javni službenik. U kasnom srednjem vijeku u izvorima se spominje čak 50 do 80 plemićkih obitelji, od kojih je najviše bilo nižeg plemstva. Posebno su bili okupljeni oko Pleternice te je bilo slučajeva da je plemićke posjede držalo više plemićkih obitelji.²⁵⁹ Predstavlja i doseljene plemićke rodove među kojima je izdvojio Veličke, plemiće od roda Rada koji su se kasnije nazvali od Blacka i Partašovca, zatim plemiće od Banče, potomke župana Kleta i druge.²⁶⁰

Napominje i kako su se određeni pripadnici srednjeg plemstva krajem srednjeg vijeka izdigli među krupne feudalne posjednike te kao primjer navodi Bekefyje Veličke i Berislaviće Grabarske. U 14.

²⁵⁴ Isto, 16-17.

²⁵⁵ Isto, 17-19.

²⁵⁶ Buturac, „Pleternica i okolica“, 155.

²⁵⁷ Isto, 168.

²⁵⁸ Isto, 169.

²⁵⁹ Adamček, „Požega i Požeška županija“, 114.

²⁶⁰ Isto.

i 15. stoljeću krupni feudinci ojačali su u odnosu na kraljevski posjed i posjed nižeg plemstva, pa tada posjede stječu slavonski velikaši kao što su Gorjanski, Treutuli, Čehi Levanjski te Korodi, dok su Héderváryji i Thamásy stekli vlastelinstva Požegu i Podvrško.²⁶¹

O društvenom položaju Veličkih pisao je Stanko Andrić u nekoliko svojih radova. U radu o podgorju Papuka i Krndije ističe njihovu sposobnost jer su svom rodu osigurali mnoge posjede, ne samo kraljevskim darovnicama, nego i uspješnom kupovinom. Kao najvažniju ispravu za njihove posjedovne odnose navodi onu iz 1250. u kojoj se potanko donose nazivi posjeda ove obitelji. Ta isprava važna je i za povijest Velike jer se iz nje saznaje točan opseg utvrde koju je podigao Ivanko, sin Abrahamov uz istoimeni potok, kao i to da je već postojala crkva Blažene Djevice Marije.²⁶² Kao važnu činjenicu za društveni uspon obitelji ističe ženidbenu vezu s Kotromanićima, odnosno brak Katarine i Radivoja Ostojića. Spominje i važan nasljedni ugovor iz 1470. s Berislavićima Grabarskim iz kojeg se saznaju imena mnogih posjeda.²⁶³

U članku o ženidbenim vezama Veličkih i Kotromanićima iznio je mnogo podataka o društvenom statusu te obitelji. Obitelj je u vrijeme Ivanka, sina Abrahamova koji je bio požeški župan 1232. uspjela proširiti obiteljsko imanje u južnom, posavskom dijelu županije. No, nisu se uspjeli uzdići u velikaški sloj, nego su najistaknutiji od njih obavljali tek županske i podžupanske službe i bili familijari krupnih ugarskih velikaša. Do najveće se časti uspeo Ladislav Tomin koji je bio familijar Nikole od Zsomboka. No, od kraja 15. stoljeća obitelj je počela polagano propadati, pa gube matični posjed Veliku u korist Berislavića. Krajem 15. i početkom 16. u izvorima se javlja Stjepan Velički koji živi u Radovancima i od kojeg potječe rod Stivanović koji je kasnije pripadao redovima nižeg plemstva.²⁶⁴

U sklopu pregleda pojedinih utvrda Andrić je analizirao društveni status i djelovanje pojedinih plemićkih obitelji. Prvo je predstavio Kamengrad za koji piše kako su ga podigli članovi roda Rada krajem 13. stoljeća. Za njih piše da su bili istaknute osobe, posebno u 11. i 12. stoljeću, a sredinom 13. dobili su brojne posjede u južnom području županije zbog zasluga u borbi protiv Tatara. Spominje kako se pripadnici roda kasnije nazivaju plemićima od Blacka i Partaševaca prema

²⁶¹ Isto.

²⁶² Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije“, 2: 79.

²⁶³ Isto, 2: 83.

²⁶⁴ Andrić, „O obitelji bosanskog protukralja“, 112-113.

svojim novim matičnim posjedima.²⁶⁵ Zatim kraće iznosi imena sljedećih vlasnika utvrde, odnosno Stjepana Bogovića koji je bespravno zauzeo utvrdu u vrijeme sukoba s Karlom Robertom, Nikolu Treutula od Nevne, obitelj Alšanski, rod Talovaca te obitelj Horvat od Litve. Utvrdu su u prvoj polovici 15. stoljeća držali familijari Zapoljskih koji se prema izvorima navode kao nasilnici koji napadaju okolne posjednike.²⁶⁶ Nakon njih vladali su još Ivan Hoberdanac Slatinski te Franjo i Juraj Tahy sve do osvajanja Kamengrada 1539. godine.²⁶⁷

Sljedeća utvrda o kojoj piše je Stražeman. Spominje posjedničku obitelj Stražemanske o kojima nije poznato mnogo zbog nedostatnog istraživanja neobjavljene građe. Poimence nabroja pojedine članove obitelji te njihove funkcije i službe čime je pridonio poznavanju društvenog položaja ove obitelji, kao i obiteljskih odnosa. Prvi se spominju Petar i Jakov među „županijskim plemstvom“ 1378. godine. Nadalje piše o Nikoli Mihovilovom Stražemanskom koji se javlja kao kraljevski povjerenik prilikom uvođenja palatina Nikole Gorjanskog te njegovu sinu Marku koji je također bio palatinski povjerenik.²⁶⁸ Kao najvažnijeg člana navodi Jurja koji je bio ban Srebreničke (1494.-1495.) i Jajačke banovine (1505.-1510.) te kasnije kapetan i vojskovođa na bosanskom dijelu granice. Napominje kako je imao dvije kćeri; Barbaru udanu za bana Petra Keglevića i Magdalenu udanu za Ivana Tahyja.²⁶⁹

Grgin je na primjeru Deževića (Dessewffyja) Cerničkih prikazao kako su posjedovanje zemlje i kontinuitet društvene i gospodarske uloge zemljoposjednika najvažnije kategorije u osiguranju društvenog položaja. Nabroja brojne dužnosti koje su obnašali članovi obitelji kao što su položaji nasljednih župana Požeške županije te kaštelana požeške utvrde. Osim toga, određeno su vrijeme bili i vlasnici Požege i Brestovca, kao i patroni Rudine, a također su početkom 16. stoljeća dobili i službeni plemićki naslov.²⁷⁰ Od kraja 15. stoljeća vidljiv je nastavak okrupnjavanja njihovih posjeda. Grgin ističe iznimno važan ugovor o međusobnom nasljeđivanju s Franjom Hedervaryjem iz 1514. među kojima se navode pravo patronata nad Rudinom i utvrdom Podvršje s posjedima, dok su s druge strane Franjini posjedi uključivali utvrdu Drenovac s posjedima u Požeškoj županiji, kao i utvrde Esek (navodi mogućnost da je to Osijek) i Mračaj sa svim posjedima i pravima u

²⁶⁵ Isto, 59-60.

²⁶⁶ Isto, 62-63.

²⁶⁷ Isto, 65-66.

²⁶⁸ Isto, 68-69.

²⁶⁹ Isto, 67-69.

²⁷⁰ Grgin, „Plemićki rod Deževića Cerničkih“, 113-114.

Vrbaskoj županiji. Uskoro je potom postao i župan te je podigao novu cerničku utvrdu Lehovac koja je bila solidnije građena od ostalih. Godine 1520. je dobio sajmena prava koja su bila bitan poticaj gospodarskom razvoju Cernika. Sajam se održavao na dan sv. Franje kao i nekoliko dana prije i poslije toga.²⁷¹

Grgin ističe ispravu iz 1525. godine kao vrlo važnu za obitelj jer je time kralj Ludovik braći Ivanu, Stjepanu, Jurju, Franji, Nikoli i Ladislavu potvrdio sva prava i posjede diljem kraljevstva zbog njihovih zasluga te zasluga predaka. U toj se ispravi saznaje kako su imali 43 posjeda u Požeškoj županiji s utverdama Lehovac i Cernik te brojnim dijelovima posjeda u susjednim županijama. Najvažnija je bila kraljevska potvrda kojom je potvrdio braći plemstvo i status pravih plemića s odgovarajućim pravima i povlasticama te im dodijelio novi obiteljski grb i znakove koje mogu nositi u svim javnim prilikama. Također im je dao pravo da na svim posjedima mogu samostalno suditi i kažnjavati prekršitelje zakona koristeći se i sredstvima za mučenje. Osim toga, dobili su pravo ubiranja daća, telonija, mostarina i ostalog na područjima u Cerniku i okolici, a prihod je trebalo uložiti za obnovu, popravak i održavanje kamene utvrde nedaleko od rijeke Save. Grgin smatra kako je kraljeva namjera iza ovih povlastica bila ta da potakne lokalno plemstvo na organiziraniji otpor Osmanlijama.²⁷²

Najistaknutiji pojedinci bili su Nikola i Stjepan u drugoj polovici 15. stoljeća te Stjepanovi sinovi Franjo, Nikola i Ivan koji su se u prvoj četvrtini 16. stoljeća postupno po svim značajkama izdigli iz redova srednjeg plemstva u velikaše. To potvrđuju dužnosti koje su obavljali u kraljevskom i županijskom aparatu i Crkvi te prihodi i novčani kapitali koje su stjecali. Društveno uzdizanje bilo je popraćeno na pravnoj razini kroz sudske i istražne ovlasti te sajmene povlastice, kao i na simboličkoj u obliku novog grba i štita. Time su na kraju srednjeg vijeka postali važan čimbenik moći u Kraljevstvu.²⁷³

U četvrtom poglavlju svoje knjige Marija Karbić bavi se društvenim položajem obitelji iz roda bana Borića. Istaknula je važnost vlasništva nad zemljom, ne samo zbog materijalne sigurnosti, nego jer je s njom usko povezan plemićki status obitelji i pojedinca. Osim posjeda koje su držali pripadnici roda, prikazala je i međusobnu ovisnost posjedovnih odnosa i promjena u strukturi roda.

²⁷¹ Isto, 121.

²⁷² Isto, 125-126.

²⁷³ Isto, 126-127.

Prvi posjedi bili su oni koje su Borić i potomci darovali Crkvi, odnosno selo Zdelja u Križevačkoj županiji koje je Borić dao templarima i zemlja sv. Martina na Dravi koju je dao ivanovcima. Smatra kako im je ove posjede kralj darovao za određene zasluge jer se nisu nalazili u blizini ostalih nasljednih posjeda.²⁷⁴ Posjede se prostorno može podijeliti u dvije grupe; na područje sjeverno-zapadno od Slavenskog Broda te na dio u zapadnom dijelu županije, između grada Orljave (Orljavica) i Save. Navodi kako su različite grane ovog roda držali posjede na istoku, odnosno zapadu županije što svjedoči o podjeli posjeda među rodom.²⁷⁵

Kasnije piše o posjedima na način da ih izlaže prema pojedinim obiteljima. Berislavići Grabarski imali su osnovni posjed Grabarje u blizini Broda. Naglašava kako su na različite način dolazili do novih posjeda, većinom putem zaloga ili temeljem ugovora o međusobnom nasljeđivanju u slučaju izumrća obitelji (primjerice s Bekefyjima Veličkim). Također su imali posjede u Vukovskoj županiji, ali u Bosni nije o njima sačuvano mnogo podataka. No, navodi kako su držali Dobor te da se titula *perpetuus comes de Dobor* koju je nosio Franjo Berislavić odnosi na Dobor u Bosni, a ne u Požeškoj županiji kako je tvrdio Mesić.²⁷⁶

Za Podvrške kaže kako su svrstavanjem uz Žigmundove protivnike izgubili dio posjeda te da se nisu uspjeli bitno proširiti, osim na području podvrškog vlastelinstva.²⁷⁷ Za Cerničke piše kako su im se posjedi nalazili u Požeškoj i Vrbaskoj županiji, a glavno im je sjedište bio Cernik oko kojeg se nalazila većina posjeda.²⁷⁸

Osim toga govori o još nekim obilježjima društvenog statusa, odnosno o službenicima i familijarima te objašnjava kako postoji razlika između ta dva pojma. Službenici su osobe za koje je jasno da su bile u određenoj službi i da su obavljale poslove, no nisu označene posebnim pojmom i statusom, dok familijari predstavljaju poseban odnos između gospodara i službenika u kojemu je postojala obostrana obveza. Familijar se obvezao na službu čime je postao dijelom gospodareve družine (*familia*), a gospodar na nagrađivanje službe. To je bio ugovorni odnos na određeno vrijeme i njime su se stvarale veze između različitih pripadnika plemićkog staleža. Iznosi primjer Franje Berislavića Grabarskog koji je istovremeno bio familijar Ivana Korvina te imao vlastite

²⁷⁴ Karbić, *Plemićki rod*, 117-118., Mesić, „Pleme Berislavića“, 33.

²⁷⁵ Karbić, *Plemićki rod*, 119.

²⁷⁶ Isto, 124-127, 130.

²⁷⁷ Isto, 130.

²⁷⁸ Isto, 132.

familijare.²⁷⁹ Zadaci koji su se obavljali mogli su biti različiti; od sudjelovanja u vojnim pohodima do upravljanja gospodarevim imanjima i vršenja službe kaštelana utvrda.

Analizirala je i problem titule kapetana plemića roda Borića, odnosno njegove dužnosti. Ta se titula spominje dva puta vezano uz članove obitelji Berislavić i to uz vodeće dužnosnike županije. Iako se javlja samo uz Berislavića, Marija Karbić misli kako to ne znači da su jedino oni od članova roda mogli biti kapetani. Smatra kako je kapetan predstavnik roda u županijskoj upravi, te da sama titula kapetan upućuje na određenu vojnu funkciju. Međutim nepoznat je način na koji je netko postojao kapetan te kakva je uloga u odnosu na rod. Piše i kako je uočljivo da titula postoji samo u relativno kratkom periodu u prvoj polovici 14. stoljeća, a ni prije ni poslije nema spomena te dužnosti. Osim toga, slična dužnost ne nalazi se ni u jednom drugom plemićkom rodu na području Kraljevstva. Marija Karbić također navodi da ovaj rod nije imao niti strogu hijerarhiju ni vodeću osobu tijekom svoje povijesti.²⁸⁰

5.3. Niže plemstvo

O nižem plemstvu Josip Buturac pisao je u nekoliko svojih radova. U radu o ruševačkoj okolici Buturac navodi i nekoliko pripadnika nižeg plemstva o kojima se dotad nije pisalo. Prvi su plemići iz Pake, kojih je bilo više. U Maloj Paki bili su Krojači, potomci Tome, koji je bio krojač u dvoru u Nevni, a njegov gospodar Čeh Levanjski darovao mu je plemstvo 1446., što je potvrdio i kralj Vladislav I. To mu je donijelo protivnike kao što su plemići od Svilne i Ladislav Vrhovski koji su ga pokušali istjerati s posjeda.²⁸¹ Područje Dobregošća bilo je podijeljeno na utvrdi koja je pripadala Gisingovcima te kasnije Lackovićima i na posjed koji su držali niži plemići Dobregošćanski koji se spominju 1347. godine.²⁸² Posjed Djedina Rijeka bio je također podijeljen na nekoliko zaseoka, od kojih je sjeverna strana pripadala velikaškim obiteljima, dok su u južnom bili niži plemići Djedorječki čiji su posjedi tridesetih godina prešli u ruke Dimitrija od roda Aba, a zatim kroz udaju njegovih triju kćeri na Bogoviće (koje također naziva Cerničkima, poput Čuka),

²⁷⁹ Isto, 140-142.

²⁸⁰ Isto, 86-87.

²⁸¹ Isto, 11.

²⁸² Buturac, *Ruševo i okolica*, 12-13.

Gorjanske i Giletiće.²⁸³ U drugoj polovici 15. stoljeća postojao je Stjepan od Djedine Rijeke, oženjen za Margitu Sulkovačku, no njihovi su posjedi kasnije prešli u ruke Berislavića Grabarskih. Osim toga, još se spominju niži plemići Grapski početkom 16. stoljeća koji su bili pristaše kralja Ferdinanda zbog čega su imali mnogo sukoba s Berislavićima Grabarskim koji su bili pristalice Ivana Zapolje.²⁸⁴

U radu o plemstvu iz 1980. Buturac abecednim redom navodi pripadnike nižeg plemstva za koje piše kako su bili zemaljski gospodari u jednom ili dva naselja te opisuje njihovu društvenu ulogu. Piše kako su pojedini od njih sudjelovali na skupštinama županije kao članovi plemići, kao suci su prisustvovali županijskom sudu, a kao kraljevi svjedoci obilazili sporne posjedovne međaše posebno prigodom uvođenja novog vlasnika u posjed.²⁸⁵ Identificirao je plemiće i članove roda i uvrstio ih prema pojedinim lokalitetima te opisao njihovo političko djelovanje, kao i kada se spominju u izvorima. Ističe mnogobrojnost nižeg plemstva i kako su većinom izginuli u ratovima protiv Osmanlija jer im je ratovanje bilo glavna zadaća. Napominje kako se pismenost stjecala u obližnjim samostanima i crkvenim župama, a da su neki odlazili na školovanje i u Pečuh i drugdje, pa su mogli postati literatima, magistrima ili pravnicima i vršiti službu plemićkih sudaca.²⁸⁶

5.4. *Iobagiones castri* i ostale privilegirane skupine

U svom radu o utvrdama Szabo donosi podjelu neplemićkog stanovništva na *iobagiones*, *castrenses* i *hospites*. *Iobagiones* definira kao neplemiće slobodnjake koji su imali zemlju u županiji za koje su obavljali određene službe, osobito u vojsci. Ističe kako mu nije poznato odakle dolazi naziv *iobagio* te da zapravo znači kmet, ali ne u kasnijem značenju te riječi. *Castrenses* su bili vezani uz utvrdnu (*castrum*) te nisu bili obvezni na vojnu službu, dok su *hospites* bili kolonisti, najčešće njemačkog, mađarskog i talijanskog podrijetla.²⁸⁷

²⁸³ Isto, 14-15.

²⁸⁴ Isto, 16.

²⁸⁵ Buturac, „Plemićke obitelji“, 18.

²⁸⁶ Isto, 28.

²⁸⁷ Szabo, *Sredovječne utvrde*, 16.

Osim „pravog“ plemstva, Ćuk je analizirao i „gradačko plemstvo“ koje je bilo ovisno o utvrdi te kojeg je u županiji bilo manje od slobodnog. Dijeli ih na *iobagiones*, *nobiles gracenses* i *terram tenentes* što su i nazivi koji su prisutni u izvorima. Za *terram tenentes* piše kako su nastali početkom 13. stoljeća u vrijeme kaločkog nadbiskupa Ugrina te su zapravo bili predijalci s većim povlasticama. Nalazili su se na posjedima utvrde oko Orljavice.²⁸⁸ Napominje kako su se *iobagiones* većinom nalazili u kraju posjeda utvrde od Radovanaca do Crkvenika koji se često spominju kao međaši te je teško odrediti točan položaj i veličinu njihovih posjeda.²⁸⁹ Spominje *iobagiones castri* koji su nosili predikat „od Crkvenika“ te rod Grdaša za kojeg kaže kako nije siguran kojem sloju točno pripada.²⁹⁰ Osim toga navodi i Abrahama koji je bio međaš posjeda Veličkih.²⁹¹ Kao *nobiles gracenses* ili „plemenite gračane“ spominje rod Volicu južno od Velike i rod Bogdaša kraj Vetova.²⁹²

Adamček napominje kako su se plemeniti jobagioni, koji su inače bili vazali požeške utvrde, u drugoj polovici 13. i u 14. stoljeću izjednačili s pravim plemićima i da su uživali posjede za koje su vršili vojničku ili stražarsku službu te davali daće. Navodi kako su se na području Orljavice zbog darovanja posjeda svi vlasnici izjednačili u jedinstveni sloj plemića, a potomci jobagiona su se u 15. stoljeću nazivali „plemićima od Orljavice“. Jobagioni iz ostalih krajeva kao što su Predišinac, Crkvenik i Vrbova su se na sličan način krajem 14. stoljeća izjednačili s ostalim plemićima.²⁹³

Buturac piše o kastrenzima koji su bili osobno slobodni te su kao vojnici služili u županijskim četama (iznosi podatak kako je početkom 15. stoljeća četa županije imala 300 konjanika). Pojedine obitelji živjele su selima u blizini utvrde kao što su Strmenik, Drškovci i Seoci kako bi lako mogli vršiti stražarsku službu. Tijekom vremena postaju kmetovi, dok sela u kojima su živjeli postaju vlasništvo županije te grada.²⁹⁴ Jobagioni u 13. stoljeću postaju izjednačeni s pravim plemićima i nazivaju se *nobiles*, a razlog tome je da im kraljevi mogu davati razne službe, među kojima je i vojna. Oni su na poziv kralja o svom trošku išli u rat unutar granica države, a o kraljevu ako se

²⁸⁸ Ćuk, „Požeško plemstvo“, 229: 90.

²⁸⁹ Isto, 231: 49.

²⁹⁰ Isto, 229: 88-89.

²⁹¹ Isto, 229: 89.

²⁹² Isto, 229: 90.

²⁹³ Adamček, „Požega i Požeška županija“, 114.

²⁹⁴ Buturac, „Požega i okolica“, 16-17.

vodio izvan. Piše i o financijskim obvezama koje su uključivale dio od svinja, zalazninu, marturinu te 2-3 penze. Spominje i kako su tijekom vremena neki od tih plemića stekli povlastice i službe u upravi, sudstvu i vojsci, ali su i dalje morali plaćati porez županijskom gradu, dok su drugi bili toga oslobođeni i jedino su kralju bili obvezni davati određena podavanja.²⁹⁵ Navodi primjere jobagona u selima Koprivnici, Komorici i Gradišću koje je kraljica Elizabeta oslobodila plaćanja poreza županiji te ih podvrgnula kraljevskom, umjesto županijskom sudu.

4.5. Položaj plemkinja

Položaju plemkinja na prostoru sjeverno od Gvozda u historiografiji nije bila posvećena veća pozornost, što je posljedica između ostalog i rijetkog spominjanja žena u izvorima, ali i manjka interesa za tu tematiku, napose u starijoj historiografiji gdje se pojedini primjeri spominju samo usputno.²⁹⁶

Ćuk je donio primjere vezane uz pripadnice plemićkih obitelji koji se odnose na djevojačku četvrtinu, kao i donošenje miraza u brak, međutim to spominje samo usputno tijekom pregleda povijesti obitelji. Primjerice, spominje kako je Ivan Bogović zastupao svoju kćer, kojoj ne navodi ime, kada je tražila četvrtinu Bogunova Križa (Badljevina) protiv svojih rođaka Nikole i Tome.²⁹⁷ Također iznosi slučaj nećakinja župana Kleta koje su tražile i dobile polovicu orljavskog posjeda, a preko njegove unuke Jolante kasnije su znatni posjedi prešli u ruke Treutula i Gorjanskih.²⁹⁸ Osim toga daje primjer preudaje u viši status kada se udovica Demetrija, koji je bio „posjednik zemlje“ (*terram tenens*), pod imenom Elizabeta iz kraja Orlavice zbog dobrih odnosa s kraljicom udala za plemića Čeha, sina Pučine za što je taj plemić nagrađen Dubovcem.²⁹⁹

Andrić je u svom radu o odnosima Kotromanića i Veličkih iznio dosta podataka o životu Katarine Veličke koja se 1449. udala za Radivoja Ostojića, strica posljednjeg samostalnog bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. Navodi kako je iz izvora nemoguće zaključiti koliko su imali djece, no da

²⁹⁵ Isto, 17.

²⁹⁶ Karbić, *Plemićki rod*, 15.

²⁹⁷ Ćuk, „Požeško plemstvo“, 229: 51.

²⁹⁸ Isto, 229: 67-68.

²⁹⁹ Isto, 229: 90.

su vjerojatno imali dva sina od kojih je jedan poginuo 1463. kao i Radivoj, dok je drugi prešao na islam i postao osmanski kralj Bosne.³⁰⁰ U izvoru iz 1463. vidljivo je kako je Katarina nakon Radivojeve smrti otišla u Dalmaciju, a potom se vratila u rodni kraj. Sljedeće se javlja kao supruga plemića Ivana Svetačkog 1470. te Andrić navodi slučaj kada je tužila više rođaka zbog nezakonitog zauzimanja njezinih dijelova obiteljskih posjeda.³⁰¹

Marija Karbić je u nekoliko svojih djela obratila pozornost na neke aspekte društvenog i pravnog položaja plemkinja kao što su nasljedna prava, njihova poslovna sposobnost, položaj udovica, miraz, skrbništvo nad djecom i druga pitanja, uspoređujući stanje u izvorima sa stanjem u zborniku prava Tripartitu.³⁰² Ističe kako je položaj plemkinja bio uvjetovan u prvom redu samom prirodom plemstva, odnosno nemogućnošću žene da vrši vojnu službu kralju što je osnovna dužnost plemića. S obzirom na to da je stjecanje obiteljskih posjeda često bilo povezano sa zaslugama na bojnopolju, ženina su prava i u odnosu na zemljišni posjed bila ograničena. Navodi koje su vrste dobara postojale i na koji je način žena mogla raspolagati njima. Nepokretna dobra dijele se na nasljedna, kupljena te stečena darovanjem. Pokretna dobra mogla su jednako naslijediti i muška i ženska djeca. Nasljedna dobra i dobra stečena službom mogla su se naslijediti samo preko muške linije. No, često su postojale i neke iznimke koje i navodi.

Daje primjer iz obitelji Berislavića Grabarskih u kojemu su Ana, udovica Petra Grabarskog i njegova kćer Barbara predale sve obiteljske isprave Petrovim sinovima te rođacima s muške strane što je u skladu s odredbama da su obiteljske isprave žene čuvale tek u slučaju da nema muškaraca iz istog roda.³⁰³

Piše i o djevojačkoj četvrtini prema kojoj kći nasljeđuje četvrtinu koja se odnosi samo na nasljedne posjede, a ne i one stečene kupovinom ili dobivene. Isplatu su bili dužni vršiti muški nasljednici. Međutim, u praksi su postojala odstupanja od tih normi. Primjer kako se četvrtina davala iz svih posjeda nalazi u ispravi iz 1486. kojom je Ana, kći Nikole Dessewffyja Cerničkog u svoje ime i ime svoje sestre Jelene potvrdila da su Stjepan, njezin stric i njezin bratić Frano podmirili sve obveze vezane uz njih dvije. Pritom se spominje da se četvrtina davala od svih posjeda Stjepana i Franje u nabrojenim posjedima u Požeškoj i Vrbaskoj županiji, što je primjer još jednog odstupanja

³⁰⁰ Andrić, „O obitelji bosanskog protukralja“, 125.

³⁰¹ Isto, 130.

³⁰² Karbić, „Položaj plemkinja“, 15.

³⁰³ Isto, 20.

od zakona, jer se četvrtina trebala davati u novcu, a ne u zemlji. Kao moguće razloge za to Karbić navodi nedostatak novca ili shvaćanje zemlje kao važnog atributa plemstva koji je mogao poslužiti očuvanju plemićkog statusa djece rođene u miješanom braku.³⁰⁴ Ovdje se također primjećuje kako Ana nastupa kao skrbnik svojoj neudanoj sestri što u teoriji ne postoji kao zakonska mogućnost.³⁰⁵

Osim nasljednih prava kćeri su imale i *ius capillare* odnosno pravo na izdržavanje, odgoj i opremu iz očevine prilikom udaje ili odlaska u samostan, a to je pravo imala i udovica do preudaje. Nad dobrima stečenim kupnjom plemkinja je imala nasljedno pravo kao i djeca oba spola, a nad nasljednim i stečenim darovanjem imala je pravo uživanja osim u slučaju preljuba ili napuštanja bolesnog muža. Osim toga, imala je pravo na miraz (*dos*) koji se sastojao od novca i pokretnina, a čija je vrijednost ovisila o položaju muža.³⁰⁶ Također je imala pravo na *allaturu*, pokretne stvari koje je donijela mužu na poklon te *res parafernales* koje je dobila od zaručnika kao uzdarje.

Nekretnine koje je donijela nazivale su se ženinim imanjem (*bona uxoris*) ili materinstvom (*bona materna*). Spominje slučajeve u izvorima gdje su nasljednici muža isplaćivali udovici *dos* i *res parafernales*. Primjerice Franjo, posinak Agneze udovice Stjepana Dessewffyja Cerničkog potvrđuje da je isplatio to dvoje iz svih posjeda njezina muža u Požeškoj i Vrbaskoj županiji.³⁰⁷

Protivno Tripartitu, a ipak se događalo u praksi bilo i je i da su na temelju miraza plemkinje mogle imati određena prava u nekretninama. Karbić navodi primjer Sebe, kćeri Nikole Cerničkog i udovice Petra, sina Nikole de *Pousamezee* koja je Nikoli Gorjanskom prodala sva svoja prava, uključujući i ona koja je imala na temelju miraza i parafernálnih stvari u posjedima svog muža. Također se na pravo udovice na *res parafernales* i *dos* pozvala i Margareta, udovica Franje Berislavića Grabarskog kad je s drugim mužem Ivanom Bánfijem Donjolendavskim tražila da joj se predaju Franjini posjedi.

Karbić piše i o darovanjima koje je ženina obitelj davala mužu navodeći primjer Dorotee, udovice Franje Dessewffyja Cerničkog i njezinih sinova koji su predali posjed Brestovac Požeški svojoj

³⁰⁴ Isto, 24.

³⁰⁵ Isto, 28-29.

³⁰⁶ Isto, 25.

³⁰⁷ Isto, 26.

kćeri, odnosno sestri Dorotei i njezinom mužu Stjepanu Tahiju prilikom čega su rekli da to čine iz iskrene ljubavi.³⁰⁸

Karbić analizira i pravo majke nad djecom. Ona su bila podvrgnuta očinskoj vlasti koja je nad sinom prestajala diobom posjeda, a nad kćerkom njenom udajom te su neudane kćeri bile pod trajnim skrbništvom. Udovica se do preudaje smatrala zakonitim tutorom, no svejedno je u pitanjima vezanim uz nasljedni posjed prednost pred njom imao muški punoljetni rođak njezinog pokojnog muža, koji je imao pravo na nasljeđivanje te imovine.

Spominje kako samostalno kupovanje nekretnina svjedoči o održavanju veza između žena i obitelji iz kojih su potekle. Daje primjer Anastazije, kćeri Petra iz roda Aba i žene magistra Detrika iz roda Borića bana koja je kupila dio posjeda Ljeskovice u blizini Našica, odnosno posjeda svojih rođaka.³⁰⁹

Nadalje piše o sukobima u kojima su sudjelovale žene. Spominje sukobe između dviju grana Podvrških u kojima se žene aktivno javljaju, čime daje primjer da su kćeri i nakon udaje ostajale povezane s obitelji u kojima su rođene te da su muževi nastupali u pravnim akcijama zajedno sa svojtom. Daje primjer kako su kćeri Dominika Podvrškog Margareta i Elizabeta uložile prosvjed protiv toga da Ivan Thamásy bude uveden u posjed Podvrškog.³¹⁰

U svom drugom radu o plemkinjama detaljno analizira podatke iz života Barbare Frankapan i Jelene Jakšić koje su obje bile udovice srpskih despota, a zatim i žene članova obitelji Berislavića Grabarskih. Spomenula je kako je Barbara od prvog muža Vuka Brankovića dobila posjede Bijelu Stijenu i Totuševinu kojima je samostalno raspolagala te koja su zatim nakon udaje prešla njezinom drugom mužu Franji Berislaviću Grabarskom. Time želi prikazati kolika je mogla biti važnost žena u prenošenju vlasništva nad posjedima iz jedne obitelji u drugu. Iz njezinog života vidljivo je čime su se sve velikašice mogle baviti, što je sačuvano u njezinim pismima; od pitanja vezanih uz ubiranje kraljevskih poreza i uz građevinske radove na utverdama do zaštite prava svojih i tuđih seljaka, kao i nekih svakodnevnih pitanja poput nabave hrane. Također ističe kako pitanju

³⁰⁸ Isto, 27.

³⁰⁹ Isto, 29.

³¹⁰ Isto, 31.

povezanosti plemkinja s matičnom obitelji nije bilo posvećena pažnja te daje primjer Barbare koja je bila izvršiteljica oporuke svoje majke Jelene što je bilo smatrano odgovornom dužnošću.³¹¹

Napominje kako se veća uključenost u politička zbivanja nalaze u primjeru Jelene Jakšić koja se potjecala iz ugledne srpske plemićke obitelji te je bila prvo udana za srpskog despota Jovana Brankovića s kojim je imala dvije kćeri, a zatim za Ivana Berislavića Grabarskog. Nakon Ivanove smrti upravljala je despotskim imanjima, a također i trupama u vremenu stalne opasnosti od Osmanlija. Bila je aktivna i u pitanjima vezanim uz stjecanje, očuvanje i upravljanje posjedima te se sukobila s banom Petrom Berislavićem koji je u ime kralja, a pozivajući se na to da Franjo nema zakonitih nasljednika, zauzeo posjede što Jelena nije prihvatila te je zajedno sa sinom Stjepanom preuzela više posjeda, među kojima i Veliku.³¹² U radu je zaključila kako su velikašice mogle samostalno upravljati posjedima, kao i politički djelovati na različitim poljima, čak i u ratnim situacijama, a njihovo je značenje bilo veliko u prijenosu imovine i položaja.³¹³

³¹¹ Karbić, „Uloga pripadnica visokog plemstva“, 91-92.

³¹² Isto, 98-99.

³¹³ Isto, 100.

6. Rodbinski odnosi

U ovom ću poglavlju predstaviti radove vezane uz genealogiju i strukturu pojedinih plemićkih rodova ili obitelji, odnose među članovima i granama roda te radove koji su se bavili ženidbenim strategijama, zatim sustavom davanja imena te zajedničkim simbolima kao što su grbovi. Predstaviti ću mišljenja vezana uz srodstvo pojedinih obitelji kao i njihovu vezu s banom Borićem.

U radu o vranskim priorima Kukuljević Emerika Zapolju, kao i Bartola Berislavića stavlja u isto srodstvo s banom Borićem. Analizirajući njihovo podrijetlo zaključuje kako Emerik potječe od plemena Borića, dok za Bartola nije siguran kojoj lozi Berislavića pripada, no zbog čestog skupnog spominjanja u izvorima misli da su to Berislavići Grabarski.³¹⁴

Mesić je u svom radu o Berislavićima ispravio neka mišljenja Ivana Tomka Mrnavića koji je pretpostavio da Berislavići potječu iz Bosne, a praotac im je Trpimir koji je baštiniio Dobor te kako su kasnije posjedovali važna imanja oko Grabarja. Osim toga, Mrnavić je smatrao kako su tijekom širenja Osmanlija bili prisiljeni napustiti današnju Slavoniju, dok je jedna grana obitelji bila prisiljena povući se u Trogir zbog problema s Matijom Korvinom. Od te grane potječu Berislavići Trogirski, kao i ban Petar Berislavić. Mesić se slaže s Mrnavićem jedino u tome da je pleme Berislavića živjelo i imalo važna imanja na području Požeške županije, dok je jedna grana bila u Trogiru. Ostale njegove navode suprotstavlja novijim izvorima, posebno to da im je sjedište Dobor u Bosni. On smatra kako se Franjina titula *perpetuus comes de Dobor* odnosi na istoimeno naselje u Požeškoj županiji, o čemu postoji spomen u izvoru u kojemu se nižu nazivi posjeda u Vukovskoj i Požeškoj županiji.³¹⁵ Do ugleda i bogatstva došli nakon dolaska u Grabarje, odakle su i uzeli naziv. Analizirajući različite izvore iz *Neoregestrata acta*, Mesić pristaje uz Kukuljevićevo mišljenje da Berislavići potječu od bana Borića.³¹⁶ Berislaviće je podijelio na Grabarske, zatim lozu Trogirskih iz kojih je potekao i ban Petar Berislavić te lozu Malomlačkih koje kasnije analizira na nekoliko stranica.³¹⁷ U radu prilaže i nekoliko rodoslovlja obitelji koje spominje, a također donosi i Mrnavićevo rodoslovlje s kojim ga je moguće usporediti. Najstarijim poznatim potomcima Borića bana naziva Stjepana te njegovog sina Nikolu Grabarske, dok se genealogija

³¹⁴ Ivan Kukuljević Sakcinski, „Priorat vranski“, 82: 22.

³¹⁵ Mesić, „Pleme Berislavića“, 33.

³¹⁶ Isto, 35.

³¹⁷ Isto, 102-104.

može sustavnije pratiti od 1450., odnosno od Benedikta. Mesić je u radu istaknuo i važnost sklapanja ženidbenih veza za rast političke moći opisujući brak Franje Berislavića Grabarskog s Barbarom Frankapan, koja je bila udovica srpskog despota čime je došao u blizak savez s Frankapanima, kao i srpskim despotima te dodatno proširio svoja imanja, bogatstvo i ugled. U radu piše o raznim dragocjenostima i bogatstvima koja su bila u Barbarinom posjedu te koje je naslijedila.³¹⁸

Ćuk je u genealoškom dijelu svojega rada iznio mnoge pretpostavke vezane uz pripadnost pojedinih plemića određenom rodu, kao i o njihovim međusobnim odnosima. Mnogim je rodovima sam dao prezimena prema osobi koju smatra rodonačelnikom ili prema njihovu najvećem i matičnom posjedu. Za neke od rodova preuzima genealogiju koja se nalazi u Karácsonyijevom djelu. Kao glavni razlog zašto su neke obitelji u srodstvu navodi postojanje posjeda u međusobnoj blizini što, uz neke iznimke, upućuje na njihovu moguću rodbinsku povezanost.

Kao „domaće“ plemstvo Ćuk je naveo 21 rod koje je prema srodstvu podijelio u nekoliko skupina. U prvu skupinu ubraja obitelji Borić, Boršić, Čeh, Desislaviće te rod Voja koji su većinu posjeda imali u savskoj nizini te podgorju Psunja. Za Boriće ističe kako je nemoguće sastaviti genealogiju potomaka zbog nedostatka izvora. Spominje nekoliko grana ove obitelji, među kojima i unuke (*nepotes*) bana Borića Benedikta i Berislava od kojih su nastali plemići od Dubovika te Stjepana i Pavla Borića za koje piše da je nepoznato u kakvom su srodstvu. No, s obzirom na to da su se njihovi potomci više puta međusobno dijelili zaključuje kako su bili bliski rođaci. O potomcima Berislava od Dubovika piše kako su kasnije nosili nastavak „od Grabarja“, međutim ne naziva ih Berislavićima.

Za Boršiće je napravio rodoslovlje nekoliko grana te obitelji, od koje potječu kasniji plemići od Drežnika te plemići od Borščana, a kao matični posjed spominje Borščane. Za Drežničke piše kako je poznat jedino Ivan, sin Dionizija iz darovnice posjeda Ivanu Zapolji 1371. godine.³¹⁹

Za porodicu Čeha Ćuk smatra kako su u bliskom srodstvu s Borićima zbog toga što se u darovnici za posjed Orljavicu kod današnje Kapele i Batrine tvrdi da ju uživaju prema povlasticama koje imaju „drugi plemići od Požege od roda nekoć Borića bana“, ali zbog nedostatka izvora nije jasno

³¹⁸ Isto, 72.

³¹⁹ Ćuk, „Požeško plemstvo“, 229: 58-60.

u kakvoj su rodbinskoj vezi.³²⁰ O Desislavićima piše kako se kasnije granaju u tri obitelji; Desislaviće, plemiće od Podvrškog te od Godešne (Godesanske), no ne dovodi ih u vezu s Cerničkima, za koje smatra da su poseban rod.³²¹ Nagađa kako je u kraju blizu današnje Nove Gradiške stajao posjed „Desislavići“, a kasnije su im glavni posjedi postali Podvrško i Prvča.³²²

O rodu Voja piše kako su imali izraženu kolektivnu svijest da su istog podrijetla s Borićima i Boršićima, a parnici iz 1250. se spominje da su imali znatne posjede u području Ruševa od potoka do Dilj gore gdje su se njihovi pradjedovski posjedi podijelili.³²³ Smatra kako od njih potječu grofovi Zay.³²⁴

Za plemiće Cerničke Ćuk iznosi mišljenje kako potječu od Bogovića te da u literaturi krivo piše kako pripadaju rodu Borića. Smatra kako je Dežev praotac Cerničkih, a on je bio unuk Boguna. Kao rodonačelnika Bogovića navodi Bogu, a za matični posjed Orahovicu te kasnije Bogunov Križ (Badljevinu). Nabrojio je četiri različite grane ove obitelji iako sustavno rodoslovlje nije uspio sastaviti.³²⁵

Sljedećoj skupini pripadali bi potomci kraljičina ključara Pavla; plemići od Orljavice, Pavlovaca, Ratkovice i Babatova, porodica Poše, plemići od Požege te plemići od Lipe i Pribine. Oni su posjedovali zemlje na zapadnoj strani Dilj gore, cijelo područje Požeške gore te nizinu prema Savi. Smatra kako su bliski srodstvom zbog toga što se u svim obiteljima javljaju varijacije imena Pavao te da im je on bio svetac zaštitnik.³²⁶ U rod plemića od Požege ubrojio je plemiće od Vrbove, Granice, Dobre Reke i Tvrđića za koje ističe kako su imali mnogo potomaka te posjeda poredanih od Požege južnom i istočnom stranom kotline sve do granice županije.³²⁷ Plemići od Lipe i Pribine posjedovali su utvrdu nad Dolcem i Brestovcem te su u sukobu tijekom izmjene dinastije stali na stranu Gisingovaca i Bogovića zbog čega su izgubili većinu posjeda.³²⁸

³²⁰ Isto, 229: 61.

³²¹ Isto, 229: 62.

³²² Isto, 231: 84.

³²³ Isto, 229: 79-80; 231: 67-68.

³²⁴ Isto, 229: 78-80, 231: 67-68.

³²⁵ Isto, 229: 51.

³²⁶ Isto, 229: 71-72.

³²⁷ Isto, 229: 64-67.

³²⁸ Isto, 231: 91-92.

Za plemiće od Kruga i Giletiće ističe kako je zbog sličnosti imena Gilet i Klet kod rodonačelnika moguće da su u srodstvu, kao i zbog posjeda koji su međusobno graničili. Matična županija plemića od Kruga bila je Vukovska, a posjed utvrda Krug (Körög).³²⁹

Za Zapolje smatra kako potječu od plemića od Orubice te da su bili veliki zemljoposjednici u jugozapadnom dijelu Požeške županije, ali ističe kako njihovo zlatno doba izlazi iz okvira rasprave.³³⁰ Kraće predstavlja još plemiće od Svine, Šćivine te Vukojeviće koje nije svrstao ni u jednu skupinu zbog nedostatka izvora i koji se spominju samo u pojedinačnim izvorima. Spominje još neke plemiće u sjeverozapadnom dijelu Požeške županije koje nije uspio uvrstiti ni u jedan poznati plemićki rod i kojima nije poznato potomstvo. Međutim nagađa kako pripadaju rodovima Berislavića, Boršića te Borića.³³¹

Kraće je pisao o genealogiji i obiteljskim vezama doseljenog plemstva. Za rod Jáka navodi kako im je praotac Vecelin koji je došao iz Njemačke još za vrijeme kralja Stjepana I. te naglašava kako je to slavensko ime, pa samim time da je i rod slavenskog podrijetla iz slovenskog kraja njemačkog carstva. Smatra kako se slovensko staro plemstvo selilo pred njemačkim rodovima u Ugarsku gdje su dobivali posjede uz štajersku granicu.³³² Za Haholte (Hahót) piše kako su iz južne Štajerske, no donosi ime samo jednog člana, Jakova sina Ponče koji nije imao muškog nasljednika te posjedi nisu dugo ostali u njegovom rodu.³³³ Navodi kako su tom rodu pripadali i požeški župani Akos i Stjepan, sinovi bana Mikca.³³⁴ Sljedeći je rod koji naziva zajedničkim imenom Hont i Poznan (Hont-Pázmany) za koji spominje izvještaj ugarskoga kroničara Šimuna de Keze da su oba pretka roda došli iz Švapske za vrijeme kralja Gejze, ali on smatra da je to neistinito zato što je Poznan često slavensko ime te među drugim starijim članovima ima slavenskih imena.³³⁵

Od plemića podrijetlom iz Ugarske ukratko navodi informacije iz izvora, kao i kad se prvi put spominju u kontekstu Požeške županije. Za rod Rada spominje kako su podrijetlom iz Šumečke županije te kako su požeški članovi dobili naziv „od Blacka“ prema posjedu istočno od današnjeg Kutjeva, dok su se kasnije nazvali „od Partaševca“ po selu koje su posjedovali.³³⁶ Za Čake od

³²⁹ Isto, 229: 66.

³³⁰ Isto, 229: 81-82; 231: 82.

³³¹ Isto, 229: 83-84.

³³² Isto, 229: 95.

³³³ Isto, 229: 99.

³³⁴ Isto.

³³⁵ Isto.

³³⁶ Isto, 229: 97.

Dubovika ističe kako je najznamenitiji član bio kaločki nadbiskup Ugrin, kao i njegov brat Nikola.³³⁷ Rod Zahija potječe iz Novigradske županije u sjevernoj Ugarskoj, a rod Beu iz Sikulske županije, dok je požeška grana obitelji brzo izumrla, pa su posjede dobili Gorjanski.³³⁸ Za rod Aba napominje kako je Demetrije ostavio svoje posjede Brestovac, Sv. Martin, Dedinu Reku i Leskovicu kćerima Klari i Katuši koje su bile udane za požeške plemiće Nikolu Giletića i Lovru Bogovića čime su ti posjedi prešli u njihove ruke.³³⁹ Za Treutule piše kako im je rod nepoznat. Nikola Treutul posjede u Požeškoj županiji dobio je preko ženidbe s Katarinom, praunukom požeškog plemića Kleta.³⁴⁰

Još je spomenuo genealoške podatke za Gorjanske za koje misli da im je praotac cijelog roda Družma, po kojemu su se nazivali „od roda Družma“, dok su prezime dobili od središta Gorjana koje im je darovao kralj Bela IV. Navodi kako je magistar Pavao, koji je dobio Drenovac na Orljavi, osnivač obitelji Banića od Gorjana. Spominje kako su kasno stigli u Požešku županiju, a kasnije su naslijedili posjede dubovačkih Čaka.³⁴¹

U radu o Berislavićima Grabarskim, Kopričević iznosi mišljenje kako su potekli od Borićevog unuka Beriše, zbog čega bi se trebali nazivati Berisalićima, a ne Berislavićima kako to se ustalilo u historiografiji od Kukuljevića.³⁴²

U radu o plemićkim obiteljima Buturac navodi brojne pripadnike srednjeg plemstva te njihove posjede, kao i mnoge podatke iz dostupnih izvora. Spominje plemiće od Lipe i Pribinja, odnosno potomke Petra od Požege i piše kako su bili dosta razgranati i imali velik broj posjeda, ali nije sigurno jesu li imali veze s Požegom kao utvrdom. Od njih potječu plemići od Vrbove, Jakušići i od Starog Grada. Osim njih kao srednje plemstvo iznosi još plemiće od Svilne, i od Šćivine, zatim rod Voja koji su imali staro sjedište u Ruševo te plemiće iz Pake.³⁴³ Spominje i plemiće koji nisu bili rodom iz Požeške županije kao što je rod Banča iz Bačke županije, koji su ženidbenim vezama dobili posjed Orljivac. Navodi još plemiće od roda Sudana, odnosno rodonačelnika Ivanka, sina Abrahama te njegove sinove Benedikta i Aladara. Piše da je nepoznato kako su došli do posjeda

³³⁷ Isto, 229: 98.

³³⁸ Isto, 229: 99-100.

³³⁹ Isto, 229: 100.

³⁴⁰ Isto, 229: 99.

³⁴¹ Isto, 229: 100.

³⁴² Kopričević, „Berislavići Grabarski, 12.

³⁴³ Buturac, „Plemićke obitelji i gospoštije“, 13-14.

Velike. Njegovi se potomci 1435. dijele u dvije grane na plemiće od Velike i Bekefyje. On smatra da su plemići od Velike potomci Nikole Benediktova, a plemići Bekefy od sina Bekea.³⁴⁴ Za rod Jáak, koji je držao posjede u Nevni, pretpostavlja da su im potomci plemići Jakušići, dok neki smatraju kako su potekli od roda od Vrbove.

Marković piše kako su se potomci Borića tijekom vremena razgranali na različite rodove kao što su Berislavići, Borići, Desići, Turkovići i drugi. Zaključuje kako su već u 13. stoljeću bili razgranata obitelj koja je u svom posjedu držala najveći dio zemlje oko Starog Grada. Napominje kako su mnogi Borićevi potomci nosili slavenska imena, a napose često Odolin, Odolja, Odula ili Berislav. Do kraja 14. stoljeća stekli su sav kraj od Hrušćice na istoku do Dubočca na zapadu te Diljsko prigorje.³⁴⁵

Andrić donosi mnogo podataka o obitelji Veličkih, od prvog poznatog člana Ivanka Abrahamovog od roda Sudana. Smatra da to ime dolazi od mađarskog Zsádany, odnosno slavenskog Ždan, za razliku od Čuka koji misli kako dolazi od riječi suditi. Nadalje su bitni njegovi sinovi Benedikt i Aladar u drugoj polovici 13. stoljeća te posebno Benediktov sin Toma od čijih se potomaka rod u prvoj polovici 15. stoljeća počinje dijeliti na dvije grane. Prema Tominom sinu Benediktu ili Bekeu dio roda počinje se nazivati Bekefyjima, dok drugi dio roda potječe od Tomina sina Nikole. Iznio je mnogo podataka o članovima obitelji i u kojem se kontekstu u izvorima spominju kao i odnose s drugim rodovima. Spominje zanimljiv, ali još neistražen slučaj Ane, kćeri Nikole Veličkog koja je bila udana za Nikolu Gorjanskog, a izvor o tome je bitan za dokazivanje imetka veličke obitelji.³⁴⁶

O ženidbenim i obiteljskim vezama dijela roda Veličkih Andrić je pisao u kontekstu braka između Radivoja Ostojića i Katarine Veličke analizirajući dokument iz 1449. godine. U njemu se navode svi posjedi koje je Katarinin otac Nikola imao te se mogu saznati informacije o članovima njegove obitelji; ženi Margareti, kćerima Katarini, Dorotei i Ani, kao i to da nije imao sinova. Riječ je o „nasljednom ugovoru“ između Radivoja i Nikole u sklopu sklapanja braka prema kojemu bi Nikola dao trećinu utvrda u Velikoj, Petnji i na ostalim posjedima. Radivoj se obvezao dati polovicu svoje utvrde Sokol (kraj Doboja) te polovicu posjeda koje ima na području Bosanskog kraljevstva.

³⁴⁴ Isto, 15.

³⁴⁵ Marković, *Brod*, 69-70.

³⁴⁶ Andrić, „Podgorje“, 2: 78.

Andrić ističe kako je to zapravo uzajamna donacija od kojih jedna stupa na snagu odmah nakon sklapanja braka (Radivojeva), dok druga stupa na snagu nakon smrti donatora (Nikolina).³⁴⁷

Unutar rada o utvrđi Kamengrad pisao je i o rodu Bogovića, odnosno roda Bagunova čiji je potomak Čak bespravno prisvojio utvrdu Kamengrad. O njemu piše neutralno, za razliku od dotadašnje historiografije koja je većinom pisala negativno zbog nasilja i pristajanja protiv Karla Roberta. Iznosi mogućnost da je ime njegova roda interpretacija imena Balduin ili slavenskog Bodin te kako nije poznato podrijetlo tog roda, nagađajući da možda pripadaju ogranku plemena Čak. Do 1317. držao je utvrdu Kamengrad pri čemu su mu oslonac bili sinovi Henrika Gisingovca.³⁴⁸

Marija Karbić u radu o njemačkim plemićima u Požeškoj županiji izdvojila je nekoliko rodova na području Požeške županije koji su tamo došli sredinom 12. stoljeća, a mnogi su obnašali i važne državne dužnosti. U nekim je mišljenjima ispravila Čuka, kao primjerice to da se Svetački nisu ubrajali u plemstvo županije te da su župani Akos i Stjepan pripadali rodu Hahót, dok ona navodi kako su potekli iz roda Akos.³⁴⁹ Za rod Ják govori kako su podrijetlom iz Bavorske, dok su Hahóti došli šezdesetih godina 12. stoljeća u vrijeme Stjepana III. iz Turingije ili Messendorfa u Štajerskoj. Hont-Pázmány vuku podrijetlo od njemačkih vitezova braće Honta i Poznana (piše ga u obliku Páznán) koji su bili u službi kralja sv. Stjepana, što je u suprotnosti s Čukovim mišljenjem.³⁵⁰ Posljednji rod je Hédér čiji su preci njemački vitezovi braća Wolfer i Heder koji su također došli iz Štajerske sredinom 12. stoljeća. Karbić smatra kako se u 13. stoljeću ovaj rod podijelio na tri grane: Köcske, Hédervárije i Gisingovce. U Požeškoj županiji bili su prisutni Héderváriji te kuće Thamásy i Hercegi od Szekcsöa koje su pripadale grani Gisingovaca.³⁵¹ Karbić je zaključila kako članovi ovih rodova nisu igrali odlučujuću ulogu u životu županije, unatoč tome što su bili posjednici, a neki od njih su obnašali i važne službe. Kao požeški župani spominju se Ladislav (1432.-1437.) i Henrik (1443-1444.) iz obitelji Thamásy te Lovro (1445.-1447.) i Emerik (1447.-1450. i 1464.-1472.) iz obitelji Héderváry.³⁵²

³⁴⁷ Andrić, „Podgorje“, 2: 82.; Andrić, „O obitelji bosanskog protukralja“, 113-114.

³⁴⁸ Andrić, „Podgorje“, 2: 59-60.

³⁴⁹ Karbić, „Plemićki rodovi njemačkog podrijetla“, 71.

³⁵⁰ Isto, 70-72.

³⁵¹ Isto, 70-72.; Marija Karbić, „Gisingovci – hrvatsko-ugarska velikaška obitelj njemačkog podrijetla“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice, VDG Jahrbuch* (1999), 21.

³⁵² Isto, 73-74.

U trećem poglavlju svoje knjige Marija Karbić govori o strukturi roda Borića i njegovom funkcioniranju, pri čemu je analizirala genealogiju, terminologiju korištenu za označavanje srodstva, strukturu roda, odnose među članovima obitelji kao i ženidbene strategije, sustav davanja imena i zajedničku simboliku roda. Istaknula je kako postoje tri faze u promjeni strukture roda. U prvoj pripadnici roda Borića u dokumentima navode i svoju pripadnost rodu te se izjašnjavaju da su „de genere Borych bani“. U drugoj koja započinje od prve polovice 14. do početka 15. stoljeća označavaju se sjedištem svoje obitelji (*de Grabaria, de Chernuk*) te se rijetko pozivaju na pripadnost rodu Borića bana. U trećoj se fazi izdvaja nekoliko obitelji koje se nazivaju prema začetniku svoje loze bilo po imenu ili funkciji koju je vršio, pa se tako Berislavići nazivaju po Berislavu, Dessewffy po Dežeu, a Ispanffy po funkciji koju je vršio predak Andrija koji je bio podžupan Požeške županije. Naglašava da je to odraz promjena do kojih je došlo u shvaćanju temelja veze među članovima.³⁵³

Napominje kako podatci ne omogućuju potpunu genealogiju roda, ali je moguće dosta toga rekonstruirati. Prvo poznati član roda je Odola koji se izjašnjava kao *nepos Borichii bani*. Osim Cerničkih i Grabarskih u rod je uvrstila i Podvrške koji podrijetlo vuku od Odole, Borićeva sina. Neprekinuto se rodoslovlje može pratiti od braće Egidija, Ivana, Nikole i Bakova čiji je otac nepoznat. Ističe kako je rod Borića već bio organiziran prema agnatskom principu u vremenu kada se javlja te da je moguće pratiti prijelaz iz faze u kojemu je temelj veze krvno srodstvo u fazu u kojoj je bitno vlasništvo nad posjedima, što je praćeno i terminologijom.³⁵⁴

Iznosi primjere u kojima je očit odnos među braćom i rođacima koji su često zajedno držali posjede i nastupali u različitim poslovima. Ta povezanost je vidljiva i prilikom nastupanja u političkim zbivanjima, u sporovima te poslovima oko posjeda.³⁵⁵

Nadalje govori o ženidbenim strategijama za koje kaže kako su vrlo važne jer podatci o tome s kime članovi obitelji sklapaju brak govore o gospodarskom statusu te obitelji, političkim vezama te trenutačnim interesima. Iznosi imena žena pripadnika roda Borića te imena muževa za kojih su se članice obitelji udavale. Napominje kako se u izvorima nalaze imena 23 žena udanih u rod Borića, no samo je za njih osam poznato iz kojih obitelji dolaze. Za muževe je pronašla 11 imena,

³⁵³ Karbić, *Plemićki rod*, 69-79.

³⁵⁴ Isto, 85-86.

³⁵⁵ Isto, 90-91.

od kojih se za osam zna kojem rodu pripadaju.³⁵⁶ Zaključuje kako izneseni primjeri pokazuju da su se pripadnice uglavnom udavale u lokalne plemićke obitelji čiji je materijalni i društveni položaj odgovarao onom njihove obitelji.

Osim toga, analizirala je i sustav davanja imena, odnosno način na koji su se imena prenosila s jedne generacije na drugu te zaključuje kako to daje informacije o značenju određenih veza unutar obitelji. Također je analizirala kršćanska odnosno slavenska narodna imena kako bi odredila koja su češća u kojem razdoblju. Tako je došla do zaključka kako su u počecima roda češće zabilježena narodna slavenska imena (Borić, Odola, Čelk, Tolis i druga), dok se od sredine 13. stoljeća uz ova imena nalaze i kršćanska (Mihael, Stjepan, Martina i druga). Od tada prevladavaju kršćanska imena, osim Berislava i Desislava koja su se i kasnije koristila, a također su se iz njih razvila i prezimena dviju obitelji poteklih iz roda. Osim toga, smatra kako su preko ženidbenih veza u obitelj ušla i germanska imena kao što su Detmar i Lampert i to sredinom 13. stoljeća koje je obilježeno jakim priljevom njemačkih doseljenika.³⁵⁷

Naposljetku je analizirala zajedničke simbole, odnosno grbove koji su ostali sačuvani iz prve polovice 16. stoljeća. Napominje kako su obitelji noseći grb na simboličan način pokazivale srodstvo i čuvale svijest o zajedničkom podrijetlu. Piše kako grbovi Berislavića i Cerničkih nemaju zajedničkih elemenata te kako se kod prvih očuvalo sjećanje na stariji grb, iz vremena Borića, dok su Cernički imali noviji i raskošniji grb.³⁵⁸ Zaključuje kako je ta različitost grbova potvrda da je oblikovanje novih obitelji u to vrijeme okončano.

³⁵⁶ Isto, 104-106.

³⁵⁷ Isto, 103-109.

³⁵⁸ Isto, 111-112.

7. Zaključak

Plemstvo je, kao jedan od najvažnijih društvenih slojeva, zaokupljalo interes povjesničara još od razvitka moderne historiografije u 19. stoljeću. Povjesničari su također pokazali veliki interes za plemstvo Požeške županije u srednjem vijeku, koje je bilo dosta brojno s obzirom na relativno male granice tadašnje županije. Može se primijetiti velika razlika u načinu na koji se pisalo te u temama i pristupima plemstvu ovisno o razdobljima u historiografiji. U drugoj polovici 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća primijećen je veći interes za političku i događajnu povijest te je metodološki pristup primarno kritička analiza izvora i navođenje mnogo podataka koji često nisu detaljnije proanalizirani ili stavljeni u širi društveno-povijesni kontekst. Interes se usmjerava na prikazivanje djelovanja istaknutih pojedinaca i plemićkih obitelji. Tematski se može primijetiti najveći interes za članove obitelji Berislavića Grabarskih te njihovog pretka bana Borića, osobito njihovo političko i društveno djelovanje koje je prvo prikazao Matija Mesić. U pojedinačnim radovima istraživanje te obitelji i Borića nastavili su Franjo Milobar te Josip Kopričević koji je usto obratio pozornost na njihovo kulturno i gospodarsko djelovanje te istaknuo ulogu u urbanom razvoju Broda. Osim toga, bitno je istaknuti prvu sustavnu obradu plemstva neke županije u radu Jurja Čuka koji je klasificirao plemstvo prema podrijetlu i društvenom statusu te dao mnogo podataka o genealogiji plemstva. Nižim plemstvom bavio se prvenstveno Josip Buturac fokusirajući se na uži prostor Ruševa i Pleternice. Osim toga o plemstvu Požeške županije pisalo se i u pojedinim pregledima lokalne povijesti kao što je Kempfova knjiga te u radovima Bösendorfera i Szabe koji su se bavili plemićkim posjedima i naseljima u njihovom vlasništvu.

Od sredine 20. stoljeća pod utjecajem marksističkog pristupa prošlosti javljaju se nove teme iz gospodarskog i društvenog života te se veća pažnja posvećuje i posjedovnim odnosima koje je posebno obradio Josip Adamček dajući uvid u vlastelinstva plemstva Požeške županije. Također su se napravila istraživanja vezana uz odnos plemstva i županije čime se istražio i pravni položaj plemstva. Jedna od važnih tema koje su se otvorile u ovom razdoblju je i pitanje patronata nad benediktinskim samostanom u Rudini pri čemu su se istaknuli Stjepan Pavičić i Nada Klaić smatrajući Borića ili njegove neposredne potomke osnivačima i patronima.

U najnovijim radovima vidljivo je metodološko i tematsko osuvremenjivanje. Također je bitna novost sustavno proučavanje položaja plemkinja koje su se dotad spominjale samo usputno.

Najviše se pri tome istaknula Marija Karbić koja je u nekoliko svojih radova analizirala pravni i društveni status plemkinja i pitanja kao što su njihova nasljedna i udovička prava, njihova poslovna sposobnost, skrbništvo nad djecom te političko djelovanje. Napose se bavila velikašicama Barbarom Frankapan i Jelenom Jakšić na čijim je primjerima pokazala znatna odstupanja od pravnih odredbi vezanih uz plemkinje istaknuvši njihovu samostalnost pri upravljanju posjedima i raznim poslovima te veliko značenje u prijenosu imovine i položaja. Osim toga, u značajnom radu o rodu bana Borića analizirala je različita pitanja kao što su struktura i funkcioniranje roda, posjedovni odnosi, pitanje postojanja zajedničke svijesti o pripadnosti rodu te mnoga druga, čime je napušteno tradicionalno prikazivanje uglavnom samo njihova političkog djelovanja. Također je riješila neka prijeporna mišljenja o podrijetlu i srodničkim vezama određenih članova i grana obitelji. Osim nje, poznavanju plemićkih obitelji pridonijeli su na metodološko suvremen način i Stanko Andrić koji je pisao o obitelji Veličkih te Borislav Grgin koji je unaprijedio poznavanje društvenog uspona obitelji Dessewffyja Cerničkih. Zaključio je kako su se, koristeći se različitim strategijama, popeli na društvenoj ljestvici od pripadnika srednjeg plemstva do jednog od najvažnijih plemićkih rodova na kraju srednjeg vijeka te u narednom razdoblju. Grgin je, osim toga, u svom pregledu na dijakronijski način prikazao i procijenio doprinos historiografije o raznim temama požeškog srednjovjekovlja, pa tako i plemstva, pri čemu je istaknuo one radove koji su predstavljali značajniji pomak u sadržajnom i metodološkom smislu, odnosno radove Marije Karbić i Stanka Andrića. Zaključio je kako je unatoč metodološkim i tematskim nedostacima historiografija već u razdoblju do 1945. donijela mnoge važne podatke i rezultate, a za daljnje napredovanje istaknuo je važnost suradnje hrvatske i mađarske historiografije.

8. Sažetak

U radu se daje pregled i analiza hrvatske historiografije o plemstvu Požeške županije u srednjem vijeku. Pregledom literature u kronološkoj perspektivi ukazano je na razvoj i promjene historiografije u metodološkom i sadržajnom smislu. Opaženo je kako je već do sredine 20. stoljeća historiografija postigla važne rezultate, iako se prvenstveno fokusirala na političku povijest te istaknute pojedince. Osvremenjivanje u skladu sa zapadnom historiografijom vidljivo je nakon sredine 90-ih kada se otvaraju brojna nova istraživačka pitanja i metodološki pristupi. Nakon pregleda historiografije u četiri se poglavlja analiziraju pojedina pitanja koja su najčešće postavljana u istraživanjima plemstva. U prvom se prikazuju pitanja vezana uz način formiranja plemstva i etničku pripadnost pojedinih plemićkih rodova i obitelji. U drugom se prikazuje političko djelovanje plemstva, a unutar potpoglavlja razmatra se pitanje odnosa prema vladajućoj dinastiji, Crkvi te utvrdi i županiji. U trećem se analizira društveni i pravni status velikaša, srednjeg i nižeg plemstva te ostalih skupina kao što su gradokmetovi, a posebna se pozornost posvećuje i društveno-pravnom statusu plemkinja. U posljednjem se poglavlju analiziraju rodbinski odnosi unutar pojedinih plemićkih rodova.

9. Summary

This thesis analyses the historiography on the medieval nobility of the Posega county. A diachronic study of literature indicates methodological and thematic development and changes in historiography. The historiography had already concluded results of great importance by the mid 20th century, although it was largely focused only on political history and the lives of prominent noblemen. After the mid-90s Croatian historiography shows modern historical approaches and methodology. After the general review of literature, some of the main themes are analyzed in the four main chapters. The first chapter evaluates the main thoughts on how the nobility was formed, its origins and its ethnicity. The second one analyses political activities through an examination of relationships of nobility with the ruling dynasty, the Church and the county. The third chapter analyses social standings and legal status of the nobility of high, middle and low ranks, and other groups such as *iobagiones castri*. The social status of noblewomen is also examined. The fourth chapter analyses the family and kinship relationships of the nobility.

10. Literatura

- Adamček, Josip. „Požega i Požeška županija u srednjem vijeku.“ U: *Požega 1227-1977*. Ur, Marijan Strbašić. Požega: Skupština općine Slavonska Požega – Odbor za proslavu 750-godišnjice grada Slavonske Požege, 1977., 111-120.
- Andrić, Stanko. „Benediktinski samostan sv. Mihovila Arkandžela na Rudini.” *Zlatna dolina* 4/1 (1998): 31-57.
- _____. „Upravna zasebnost i društvene osobitosti srednjovjekovne Slavonije.“ U: *Hrvatsko mađarski odnosi 1102-1918.*, Ur. Milan Kruhek. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004., 89-94.
- _____. „Područje Požeške županije u srednjem vijeku.“ U: *Raukarov zbornik. Zbornik u čast Tomislava Raukara*. Ur. Neven Budak. Zagreb: FF Press, 2005., 225-244.
- _____. „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (prvi dio).” *Scrinia Slavonica* 8 (2008): 55-112.
- _____. „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (drugi dio).“ *Scrinia Slavonica* 9 (2009): 57-98.
- _____. „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio).“ *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 87-130.
- _____. „O obitelji bosanskog protukralja Radivoja Ostojića (prilog rasvjetljavanju bračnih veza posljednjih Kotromanića s plemstvom iz dravsko-savskog međurječja).“ U: *Stjepan Tomašević (1461.-1463.) - slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog 11. i 12. studenoga 2011. godine u Jajcu*. Ur. Ante Birin. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet, 2013., 109-132.
- Antoljak, Stjepan. *Hrvatska historiografija*. 2. izdanje. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 2004.
- Babić, Anto. *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*. Sarajevo: Svjetlost, 1972.

- Bösendorfer, Josip. *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske Baranjske, Vukovske i Srijemske te kraljevskog i slobodnog grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*. Vinkovci: Slavonska naklada „Privlačica“, 1994.
- Budak, Neven. *Hrvatska povijest od 550. do 1100.* Zagreb: Leykam international, 2018.
- Buturac, Josip. *Ruševo i okolica u prošlosti*. Zagreb: Tiskara „Merkantile“ (Gj. Jutriša i drugovi), 1927.
- _____. „Župe požeškog arhidakonata g. 1332.-1335.“ *Bogoslovna smotra* 22/1 (1934): 81- 90.
- _____. „Pleternica i okolica. Poviestni prikaz o kretanju stanovništva.“ *Hrvatska prošlost* 4 (1943): 150-173.
- _____. *Crkveno-kulturna povijest Požege i okolice 1227-1977. Prigodom proslave 750-godišnjice života grada Požege*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1977.
- _____. „Plemićke obitelji i njihovi posjedi ili gospoštije u požeškom kraju od XIII. do XVI. stoljeća.“ *Požeški zbornik* 5 (1984): 13-28.
- _____. *Pisani spomenici Požege i okolice (1210-1536)*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2004.
- _____. „Požega i okolica u srednjem vijeku.“ *Godišnjak Požeštine - Zlatna dolina* 1 (1995): 7-48.
- Csánki Dezső. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. 5 sv., Budimpešta: Magyar Tudományos Akadémia, 1890-1941.
- Ćuk, Juraj. „Požeško plemstvo i požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice četrnaestog vijeka.“ *Rad JAZU* 229 (1924): 49-100, 231 (1925): 38-101.
- Ćirković, Sima. *Istorija srednjovekovne bosanske države*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1964.
- Dinić, Mihailo. „Bosanska feudalna država od XII. do XV. stoljeća“. U: *Historija naroda Jugoslavije* 1. Ur. Bogo Grafenauer, Dušan Petrović, Jaroslav Šidak. Zagreb: Školska knjiga, 1953., 561-627.

- Duby, Georges. *La Société aux XIe et XIIe siècles dans la région Mâconnais*. Paris: A. Colin, 1953.
- Fügedi, Erik. *The Elefánthy. The Hungarian Nobleman and his Kindred*. Budimpešta: Central European University Press, 1998.
- Grgin, Borislav. „Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku.“ U: *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Ur. Franko Mirošević. Zagreb: Školska knjiga, 1996., 21-38.
- _____. „Hrvatska historiografija o Požegi i Požeškoj županiji u razvijenom i kasnom srednjem vijeku.“ *Scrinia Slavonica* 8 (2008): 113-132.
- _____. „Plemićki rod Deževića Cerničkih u kasnome srednjem vijeku.“ *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi* 1 (2012): 107-130.
- Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber, 2001.
- Gulin, Ante. *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*. Zagreb: Golden marketing, 2001.
- Jerković, Marko. „Plemstvo Križevačke županije u srednjem vijeku.“ *Povijesni prilozi* 34 (2008): 45-49.
- Karácsony, János. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 3 sv. Budimpešta: Magyar Tudományos Akadémia, 1900-1904.
- Karbić Damir i Marija Karbić. „Pregled literature o plemstvu na području Slavonije, Srijema i Baranje tijekom srednjeg vijeka.“ *Scrinia Slavonica* 1 (2001): 377-387.
- Karbić, Damir. „Predgovor.“ U: *Hrvati na izmaku stoljeća. Izabrane rasprave*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest - Matica hrvatska ogranak Slavonski Brod - Povijesni arhiv Slavonski Brod, 1996.
- _____. „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo.“ *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16 (1999): 73-117.
- _____. „Plemstvo - definicija, vrste, uloga.“ *Povijesni prilozi* 31 (2006): 11-21.

- Karbić, Marija. „Gisingovci - hrvatsko-ugarsko plemstvo njemačkog podrijetla.“ *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice, VDG Jahrbuch* (1999), 21-26.
- _____. „Plemićki rodovi njemačkog podrijetla u Požeškoj županiji tijekom srednjeg vijeka.“ *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice, VDG Jahrbuch* 10 (2003): 67-76.
- _____. „Položaj plemkinja u Slavoniji tijekom srednjeg vijeka.“ *Historijski zbornik* 59 (2006): 15-31.
- _____. „Plemićki rodovi i velikaši slavonskog srednjovjekovlja.“ U: Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije, 1. svezak. Ur. Božo Biškupić. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2009.
- _____. „Vranski prior Bartol Berislavić.“ U: *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*. Ur. Lovorka Čoralić i Slavko Slišković. Zagreb: Dominikanska naklada Istina-Kršćanska sadašnjost, 2009., 303-317.
- _____. „Uloga plemstva s područja današnje Slavonije u obrani Jajačke banovine.“ U: *Stjepan Tomašević (1461.–1463.) – slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva. Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa održanog 11. i 12. studenoga 2011. godine u Jajcu*. Ur. Ante Birin. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet, 2013., 133-149.
- _____. *Rod Borića bana. Primjer plemićkog roda u srednjovjekovnoj Požeškoj županiji*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013.
- _____. „Uloga pripadnica visokog plemstva u životu hrvatskih zemalja tijekom kasnog srednjeg vijeka.“ U: *Žene kroz povijest. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Dies historiae 2012. – Žene kroz povijest održanog 5. prosinca 2012. godine*. Ur. Matea Jalžević i Petra Marinčić. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2014., 81-101.
- Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga. 1976.

- _____. *Srednjovjekovna Bosna. Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.)*. Zagreb: Eminex, 1986.
- _____. „Ecclesia seu monasterium sancti Michaelis de Rudina." *Vjesnik Historijskog arhiva Slavonska Požega i Muzeja Požeške kotline* 4-5 (1989): 33-59.
- Klaić, Vjekoslav. *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*. Zagreb: vlastita naklada, 1882.
- _____. „Plemići Svetački ili nobiles de Zempche (997-1719).“ *Rad JAZU* 84 (1913): 1-66.
- _____. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1982.
- Kempf, Julije. *Požega. Zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slobodnog i kraljevskog grada Požege i Požeške županije*. Požega: Matica hrvatska, ogranak Požega, 1995.
- Kosztá, László. „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. stoljeća.“ *Scrinia Slavonica* 7 (2007): 65-87.
- Kopričević, Josip. „Slavonski velikaši kao politički faktor u Bosni na kraju srednjeg vijeka.“ *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1936* 25 (1935): 206-225.
- _____. „Berislavići Grabarski kao feudalni gospodari Broda i Posavine XII. i XIII. vieka.“ *Prilozi za upoznavanje Broda i okolice* 1 (1943): 12-21.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. *Borbe Hrvatah s Mongoli i Tatari. Povjestno-kritična razprava*, Zagreb: Naklada A. Jakića, 1863.
- _____. „Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj.“ *Rad JAZU* 81 (1886): 1-81; 82 (1886): 1-69.
- Marković, Mirko. *Brod. Kulturno-povijesna monografija*. Slavonski Brod: Matica hrvatska, 1994.
- Milobar, Franjo (A. R.). „Ban Borić. (Od prije 1150. do poslije 1163.).“ *Nada: pouci, zabavi i umjetnosti* 5 (1899): 11: 166-167; 12: 183-185; 13: 199-201; 14: 215-217.
- Mesić, Matija. „Pleme Berislavića.“ *Rad JAZU* 8 (1869): 30-104.
- Nekić, Antun. „Problem „linearnosti“ i „normativnosti“ u istraživanju srednjovjekovnih plemićkih srodničkih zajednica.“ U: *Zbornik radova s prve medievističke znanstvene radionice u*

- Rijeci*. Ur. Kosana Jovanović i Suzana Miljan. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 2014., 73-99.
- Pavičić, Stjepan. „Borić.“; „Borićevci.“ U: *Hrvatska enciklopedija* 3. svezak. Zagreb: Naklada konzorcija Hrvatske enciklopedije, 1942., 84.
- Perojević, Marko. „Ban Borić i ban Kulin.“ U: *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine* 1. Ur. Krunoslav Draganović et al. Sarajevo: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1942., 196-215.
- Potrebica, Filip. „Predgovor.“ U: *Pisani spomenici Požege i okolice (1210-1536)*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2004.
- Smičiklas, Tadija. *Poviest hrvatska. Dio prvi. Od najstarijih vremena do godine 1526*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1882.
- Strecha, Mario. „O nastanku i razvoju moderne hrvatske historiografije u 19. stoljeću.“ *Povijest u nastavi* 6 (2005): 103-116.
- Szabo, Gjuro. „Prilozi za povjesnu topografiju Požeške županije.“ *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva* 11 (1910/1911): 40-60.
- _____. *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, 1920.
- Šidak, Jaroslav. „Ivan Kukuljević – osnivač moderne hrvatske historiografije.“ *Historijski zbornik* 25–26 (1972–73): 5-29.
- Šišić, Ferdo. *Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102-1301). Prvi dio (1102-1205): od Kolomana do Ladislava III*. Zagreb: HAZU, 1944.
- Vučetić, Ratko. „Prostorni razvoj grada do 19. stoljeća.“ U: *Kulturna baština Požege i Požeštine*. Ur. Natalija Čerti. Požega: Spin Vallis, 2004., 120-144.